

AMORİUM KAZISI 2013-2015 YILLARI

CAM BULUNTULARI

Yüksek Lisans Tezi

Gizem ÖNCELEN

Eskişehir, 2017

AMORİUM KAZISI 2013-2015 YILLARI CAM BULUNTULARI

Gizem ÖNCELEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. B. Yelda UÇKAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak, 2017

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Gizem ÖNCELEN'in "Amorium Kazısı 2013-2015 Yılları Cam Buluntuları" başlıklı tezi 19 Ocak 2017 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Sanat Tarihi** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.B.Yelda UÇKAN

Üye : Doç.Dr.Zelih DEMİREL GÖKALP

Üye : Yrd.Doç.Dr.Meryem ACARA ESER

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

AMORİUM KAZISI 2013 - 2015 YILLARI CAM BULUNTULARI

Gizem ÖNCELEN

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak, 2017

Danışman: Prof. Dr. B. Yelda UÇKAN

Afyonkarahisar'ın Emirdağ İlçesi'nin 12 km. doğusunda yer alan Amorium'da 2013-2015 yıllarında yürütülen kazılar sırasında bulunan cam objeler bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Amorium M.Ö. 2000'li yıllardan itibaren Hitit, Phryg, Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kesintisiz yerleşim görmüş bir antik kenttir. Kent, *Yukarı Şehir* ve *Aşağı Şehir* olarak iki başlık altında değerlendirilmektedir.

Amorium'da ilk çalışmalar, 1987 yılında Prof. Dr. R. Martin Harrison tarafından bir yüzey araştırması ile başlamıştır. Çalışmalar 1993 - 2009 yılları arasında Dr. Chris Lightfoot tarafından devam ettirilmiştir. 2013 yılında Amorium kazı çalışmaları Doç. Dr. Zeliha Demirel Gökalp'in Bilimsel Danışmanlığında sürdürülmüştür. 2014 yılından itibaren kazı çalışmaları Bakanlar Kurulu kararı ile Anadolu Üniversitesi'nde Öğretim Üyesi olan Doç. Dr. Zeliha Demirel Gökalp'in kazı başkanlığında devam etmektedir.

2013-2015 yılları arasında 505 adet cam obje ele geçmiştir. Camın kırılmaya elverişli bir yapıya sahip olması nedeniyle buluntular küçük parçalar halindedir. Ele geçen buluntular sayısal yoğunluklarına göre bilezik, gövde, pencere camı, ağız kenarı, tessera, kaide, kulp ve kandillere ait parçalardır. Bunun yanı sıra buluntular arasında cam üretiminin dolaylı bir kanıtı olan cürufklar yer almaktadır. Amorium cam objeleri malzeme niteliği, renk, süsleme, ele geçtiği tabaka ve karşılaştırma örnekleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amorium, Bizans, Cam, Aydınlatma, Bilezik.

ABSTRACT

AMORIUM EXCAVATION 2013 - 2015 SEASONS GLASS FINDS

Gizem ÖNCELEN

Department of Art History

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, January, 2017

Supervisor: Prof. Dr. B. Yelda UÇKAN

The subject of this dissertation is the glass finds which are found in Amorium between 2013-2015 season. Amorium is located 12 km east from Emirdağ in Afyon. Amorium is an ancient town where Hittite, Phryg, Greek, Roman, Byzantine, Seljuk and Ottomans lived in since B.C 2000. The city has being evaluated under two headline; *Upper City* and *Lower City*.

The first study in Amorium was started by Prof. Dr. R. Martin Harrison in 1987 with a surface survey. Amorium excavation project was maintained by Dr. Chris Lightfoot between 1993-2009 seasons. In 2013, Amorium excavation was maintained by Doç. Dr. Zeliha Demirel Gökalp's scientific consultant. Beginning from 2014, the excavation has continued with the cabinet decision under the headship by Anadolu University Faculty Member Doç. Dr. Zeliha Demiral Gökalp.

In 2013 - 2015 seasion, 505 glass finds came to hand. These findings are small fragments because of fragile structure of glass. According to numerical density, findings are bracelets, body fragments, windows glasses, rims, tesseras, bases, handles and lamps. There is also glass slag which is indirect evidence of glass production. Amorium glass objects were evaluated by metarial quality, colour, decoration, layer and comperative examples.

Keywords: Amorium, Byzantine, Glass, Lighting, Bracelet.

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmayı sahip olduğum şansların bilincinde olarak tamamladığımı belirtmek isterim. Bu şanslar hem bilimsel anlamda bana yön veren hocalarım ve meslektaşlarım, hem de her koşulda yanımda olduğunu hissettiren ailem ve arkadaşlarımdır.

Lisansüstü çalışmalarına başladığım andan itibaren Bizans cam sanatına yöneldim. Cam sanatı ile ilgili çok önemli çalışmaların sahibi olan Prof. Dr. B. Yelda UÇKAN danışmanlığında tez çalışması gerçekleştirmek en büyük şansımdır. Tezimin her aşamasında yardımlarını ve desteğini esirgemeyen, benim gibi yolun başındaki bir araştırmacıya her zaman yapıcı yaklaşımıyla cesaret veren, kendi kütüphanesini bana açan ve araştırmalarımaya yön veren değerli hocam Prof. Dr. B. Yelda UÇKAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bir diğer şansım Amorium gibi köklü ve değerli bir kazının malzemesini çalışmaktır. Bu hususta Amorium cam buluntularını çalışmama izin veren ve tezimin her aşamasında desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Zeliha DEMİREL GÖKALP'e teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda tezime zaman ayıran değerli hocalarım Yard. Doç. Dr. Meryem ACARA ESER ve Doç. Dr. Ahmet Oğuz ALP'e çalışmama sundukları değerli katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Amorium kazı ekibine ve cam malzemelerin temizliğini gerçekleştiren Anadolu Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü lisans öğrencileri Gül Pınar OTLU ve Samet LÜLECİ'ye teşekkür ederim. Ayrıca Amorium'un önceki yıllara ait cam malzemeleri üzerine çalışmaları olan Margaret Gill ve Chris Lightfoot'un Amorium cam buluntularını geniş çerçevede tanımada faydalandığım başlıca referanslar olduğunu söylemeliyim.

Yaptığım her işte en büyük desteğim ailem ve ailemden saydığım arkadaşlarımdır. Sadece tez yazım aşamasında değil, yaptığım her işte yanımda olan başta eşim ve meslektaşım Ayhan ÖNCELEN olmak üzere ailem ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Gizem ÖNCELEN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GÖRSELLER DİZİNİ	xi
RESİMLER DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
2. AMORİUM ANTİK KENTİ TARİHÇESİ VE KAZISI.....	4
2.1. Kentin Tarihçesi	4
2.2. Amorium Kenti Kazı Çalışmaları.....	9
2.3. Amorium Cam Buluntularını İçeren Yayınlar.....	18
3. AMORİUM KAZISI CAM BULUNTULARI	23
3.1. Cam Buluntuların Tipolojisi	23
4. DEĞERLENDİRME	26
4.1. Ağız Kenarları	26
4.1.1. Dışa dönük ağız kenarları.....	27
4.1.2. İçe dönük ağız kenarları	28
4.1.3. Düz ağız kenarları	29
4.1.4. Katlamalı kenarlı ağızlar	31
4.2. Kaideler	35
4.2.1. Kadeh kaide ve ayakları	35
4.2.2. Kase kaideleri.....	38

4.2.3. ŞiŖe kaideleri	39
4.2.4. Dip.....	40
4.4. Kandiller	42
4.4.1. Çubuklu kandiller	44
4.5. Pencere Camları.....	49
4.6. Bilezikler	54
4.7. Kulplar	61
4.8. Tesseralar.....	62
4.9. Bezemeli Gövde Parçaları	63
5. SONUÇ	66
6. KATALOG	71
6. 1. Katalog Tanımı.....	71
6. 2. Ağız Kenarları	72
6. 3. Kaideler	78
6. 4. Kandiller	81
6. 5. Pencere Camları.....	83
6. 6. Bilezikler	88
6. 7. Kulplar	103
6. 8. Tesseralar.....	104
KAYNAKÇA.....	106
EKLER	
ÖZGEÇMİŐ	

TABLULAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Yerleşimlere Göre Ağız Kenarlarının Tarihsel Verileri	34
Tablo 2. Yerleşimlere Göre Kaidelerin Tarihsel Verileri	42
Tablo 3. Yerleşimlere Göre Kandillerin Tarihsel Verileri	49
Tablo 4. Yerleşimlere Göre Pencere Camlarının Tarihsel Verileri.....	54

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Ağız Kenarlarının Tiplere Göre Dağılımı	23
Şekil 2. Kaidelerin Tiplere Göre Dağılımı	24
Şekil 3. Kandillerin Tiplere Göre Dağılımı	24
Şekil 4. Bileziklerin Tiplere Göre Dağılımı	25

GÖRSELLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Görsel 1. Amorium'un Konumunu Gösteren Küçük Asya Haritası.....	4
Görsel 2. 838 yılında Amorium'un Araplar Tarafından Kuşatılması (Madrid Skylitzes Yazması, fol. 59v).....	8
Görsel 3. Amorium Antik Kentinin Topografyası	9
Görsel 4. Yukarı Şehir "Bazilika B"	16
Görsel 5. Amorium'da 1998 Yılında Bulunmuş Olan El Şeklindeki Bronz Taşıyıcı	45
Görsel 6. Amorium'da 2009 Yılında Aşağı Şehir Kilisesinde İn Situ Bulunan Yedi Adet Cam Bilezik	59
Görsel 7. Bezemeli Gövde ve Ağız Parçaları.....	63

RESİMLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Resim 1. Dışa Dönük Ağız Kenarları (Tip 1a).....	117
Resim 2. Dışa Dönük Ağız Kenarları (Tip 1b)	117
Resim 3. Dışa Dönük Ağız Kenarı (Tip 1c).....	118
Resim 4. İçe Dönük Ağız Kenarları (Tip 2a)	118
Resim 5. İçe Dönük Ağız Kenarı (Tip 2b)	119
Resim 6. Düz Ağız Kenarları (Tip 3a)	119
Resim 7. Düz Ağız Kenarları (Tip 3b).....	120
Resim 8. Şişe Ağızları (Tip 3c).....	120
Resim 9. Düz Kalın Cidarlı Ağız Kenarı (Tip 3d)	121
Resim 10. Katlamalı Kenarlı Ağız Parçası (Tip 4)	121
Resim 11. Kadeh Kaide ve Ayakları (Tip 1).....	122
Resim 12. Kase Kaideleri (Tip 2).....	123
Resim 13. Şişe Kaideleri (Tip 3)	123
Resim 14. Dip Parçaları (Tip 4)	124
Resim 15. Düz-Masif Kandil Çubukları (Tip 1a).....	125
Resim 16. Bilyalı Kandil Çubuğu (Tip 1b)	125
Resim 17. İçi Boş Kandil Çubukları (Tip 1c)	126
Resim 18. Düz (Levha Biçimli) Pencere Camı Parçaları (Tip 1).....	126
Resim 19. Dairesel Pencere Camı Parçaları (Tip 2a- Tip 2b)	127
Resim 20. Dairesel Kesitli Bezemesiz Bilezik Parçaları (Tip 1)	127
Resim 21. Dairesel Kesitli Bezemesiz Bilezik Parçaları (Tip 1)	128
Resim 22. Oval Kesitli Bezemesiz Bilezik Parçaları (Tip 2)	129
Resim 23. Üstten Sivri (Üçgen) Kesitli Bilezik Parçaları (Tip 3).....	129
Resim 24. Çokgen Kesitli Bezemesiz Bilezik Parçaları (Tip 4)	130
Resim 25. Tek Renkli Spiral Bilezik Parçaları (Tip 5a).....	130
Resim 26. Çok Renkli Spiral Bilezik Parçaları (Tip 5b).....	131
Resim 27. Dairesel ve Oval Kesitli Cam İpliği Bezemeli Bilezik Parçaları (Tip 6a- Tip 6b).....	131
Resim 28. Dairesel Kesitli Boya Bezeli Cam Bilezik Parçaları (Tip 7a).....	132
Resim 29. Oval Kesitli Boya Bezeli Cam Bilezik Parçaları (Tip 7b)	132
Resim 30. Çokgen Kesitli Boya Bezeli Cam Bilezik Parçaları (Tip 7c).....	133

Resim 31. Dairesel Kesitli Yivli Bilezik Parçaları (Tip 8a).....	133
Resim 32. Oval Kesitli Yivli Bilezikler (Tip 8b)	134
Resim 33. Kabartmalı Bilezik Parçası (Tip 9)	134
Resim 34. Kulp Parçaları.....	135
Resim 35. Tesseralar	135
Resim 36. Cam Cüruf Parçası	136

1. GİRİŞ

Amorium antik kenti Bizans sanatı araştırmaları için oldukça önemli bir yerleşimdir. Sahip olduğu tarihsel önemin yanı sıra kentte sürdürölen kazı çalışmaları Amorium'un gerek mimari kalıntılar gerekse küçük buluntular açasından zengin bir kent olduğunu göstermektedir.

Bu tez çalışmasının konusunu, Amorium kazısında 2013 - 2015 yıllarında ele geöen cam buluntular oluşturmaktadır. Kazılarda bulunmuş olan servis, aydınlatma ve süs objeleri gibi çeşitli işlemlere sahip cam eserler tez kapsamında bütün olarak ele alınmıştır.

Tezin ilk bölümünde Amorium kentinin tarihöesi, kazı çalışmaları ve Amorium cam buluntularını iöeren yayınlar aktarılmıştır. Kent tarihöesine ayrılan bölümde Amorium'un antik dönemlerden Osmanlı hakimiyetine kadar uzanan tarihsel süreç iöerisinde uğradığı siyasi, askeri ve sosyal değişimlere yer verilmiştir. Kazı çalışmaları bölümünde; cam buluntuların ele geötiği tarihler olan 2013, 2014 ve 2015 yıllarına ağırlık verilmekle birlikte alanda 1987 yılından itibaren sürdürölen kazı çalışmaları aktarılmıştır. Bunun yanı sıra, tezin hazırlanması sürecinde en çok faydalanılan referanslar olan Amorium cam buluntularının aktarıldığı yayınlar da tezin ilk bölümünde yer almaktadır. Alanda kazı çalışmalarının sistemli bir şekilde sürdürölmesinin bir sonucu olarak Amorium kazıları ile ilgili oldukça önemli yayınlar yapılmış ve bu yayınlarda cam eserler de değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar, Amorium cam eserlerinin yerel özelliklerini ve devamlılığını göstermesi açasından tezimiz için oldukça önemli bir yere sahiptir.

Tezin ikinci bölümünde fotoğraflanarak belgelenmiş ve çizimleri yapılmış olan cam eserler için tipoloji oluşturulmuştur. Burada, öncelikle sayısal veriler aktarılmış, ardından ağız kenarları, kaideler, kandiller, pencere camları ve bilezikler için tipler tespit edilmiştir.

Amorium'da 2013-2015 sezonlarında 505 adet cam buluntu ele geömiştir. Ancak katalogda, formu belirlenemeyen ağız, kaide ve gövde paröalarının yer almamasından dolayı 300 paröa bulunmaktadır. Oluşturulan tipoloji doğrultusunda katalog hazırlanmıştır. Katalogda yer alan eserler türlerine göre; ağız kenarları, kaideler, kandiller, pencere camları, bilezikler, kulplar ve tesseralardır. Bu paröaların değerlendirilmesinde öncelikli ölçüt form özellikleridir. Her bir tipin form özellikleri belirlendikten sonra eserler önceki yıllarda Amorium'da bulunan benzerleri ve diğer Bizans yerleşimlerinde bulunan benzerleri ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma kısmında,

işlevi belirli olmayan bazı parçalar için işlev önerisi sunulmuştur. Bunun yanı sıra, diğer yerleşimlerdeki cam eserlerin tarihleri ile Amorium'da bulunan cam eserlerin tabaka tarihlendirmelerinin uyumlu olup olmadığı belirlenmiştir. Karşılaştırma bölümünü, dekoratif unsur içeren örneklerin belirlenmesi, renk, hamur ve malzeme özelliklerinin aktarılması, tabaka değerlendirmesi ve tarihlendirme önerileri takip etmektedir.

Bu tez çalışmasında Amorium çalışmalarının bütünlüğünü sağlamak adına M. Gill'in kullandığı renklendirme sistemi kullanılmıştır. Gill, tonlarına göre sınıflandırmış olduğu renkleri yayının girişinde açıklamıştır¹. Depo çalışması sırasında Gill'in yayınladığı parçalar bulunmuş ve bu parçaların renklerinden yola çıkarak katalogdaki eserlerin renkleri belirlenmiştir. Ancak, Gill'in yayınında tesseraların bulunmaması nedeniyle, Gill'in diğer cam kaplara verdiği renklendirme sistemi opak olarak tesseralar için de uygulanmıştır.

Amorium'da 2013 - 2015 yıllarında bulunan eserler camın kırılmaya elverişli yapısından dolayı oldukça küçük parçalar halinde ele geçmiştir. Bu nedenle restitüe edilebilen parça bulunmamaktadır.

Amorium cam buluntuları işlevlerine göre; aydınlatma, servis, saklama ve süs objesi niteliğinde kullanılmıştır. Kandil ve pencere camlarına ait parçalar aydınlatma işlevine yönelik olan cam objelerdir. Servis ve saklama işlevinde kullanılmış çok sayıda ağız, kaide ve gövde parçaları bulunmuştur. Bunun yanı sıra alandan çok sayıda cam bilezik ele geçmiştir. Bileziklerin sayıca fazlalığı, süs objelerinde cam malzemenin kullanımının yaygın olduğunu göstermektedir². Kazılarda ele geçen tesseralar aracılığıyla, cam malzemenin mimari dekorasyonda da kullanıldığı görülmektedir. Amorium'da bugüne kadar yapılmış olan çalışmalar sırasında cam fırını izlerine rastlanmamış olmakla birlikte alanda cam üretiminin yapıldığının dolaylı bir kanıtı olan cam cüruflar buluntular arasındadır.

Bu çalışma kapsamında, Amorium cam eserlerinin belgelenmesi, tasnif edilmesi, açma ve tabaka verileri doğrultusunda mekânsal bir bütünlük içinde değerlendirilerek tarihlendirilmesi, önceki yıllara ait eserler ile uyum sergileyip sergilemediğinin belirlenmesi ve kentteki cam malzemenin kullanım alanlarına ışık tutulması hedeflenmiştir.

---

¹M. Gill (2002). Amorium reports, finds I: The glass (1987-1997). England: Basingstoke Press, s. 33.

²Amorium kazısı cam süs objeleri, Atilla Tekin tarafından Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde "1998-2009 yılları arasında Amorium kenti kazılarında bulunan Geç Roma- Bizans cam süs eşyaları" başlıklı doktora tezi olarak çalışılmaktadır.

Son zamanlarda cam çalışmaları üzerine yapılan araştırmalarda camın tarihesi, Bizans döneminde cam üretimi, cam yapım ve süsleme teknikleri gibi konular yer almaktadır. Bu nedenle, tekrara düşmemek amacıyla camın tarihi, yapım ve süsleme teknikleri gibi konular tezimiz kapsamına dahil edilmemiřtir³.

---

³Demre kazısı 1989-1995 yılı cam buluntularını ieren doktora tezi kapsamında Ortaçağ cam üretimi ile ilgili aktarılan bilgiler için bkz. B. Y. Olcay (1997). *Antalya'nın Demre (Kale) ilçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesi kazısı 1989-1995 yılları cam buluntuları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.; Demre camlarının çalışıldığı bir diğer doktora çalışması kapsamında Akdeniz Bölgesi'nde Ortaçağ cam sanatına ve Bizans dönemi cam üretimine ilişkin aktarılan bilgiler için bkz. . mezoğlu (2007). *Akdeniz evresi Ortaçağ camcılığı ışığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi cam buluntuları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.; Bizans sınırlarındaki cam sanatını aktaran doktora tezi kapsamında dönemin cam üretim ve süsleme anlayışına ilişkin bilgiler, cam sanatının tarihsel gelişimi ve Bizans döneminin önemli cam buluntu merkezleri için bkz. Z. akmakı (2008). *rnekler ışığında Bizans Asia'sında cam sanatı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.; Kadıkalesi cam eserlerinin aktarıldığı yüksek lisans tezi kapsamında aktarılan Bizans dönemi cam üretiminde kullanılan gereçler, cam yapım ve süsleme teknikleri için bkz. T. Hazinedar Coşkun (2012). *Kuşadası, Kadıkalesi kazısı 2007-2010 sezonu cam buluntuları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.; Giresun Müzesi cam eserlerinin aktarıldığı yüksek lisans tezindeki cam tarihine ilişkin bilgiler için bkz. A. Demir (2013). *Giresun Müzesi'nde bulunan bir grup cam eser*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

2. AMORIUM ANTİK KENTİ TARİHÇESİ VE KAZISI

2.1. Kentin Tarihiçesi

Amorium antik kenti günümüzde Afyon'un Emirdağ ilçesine bağlı olan Hisarköy sınırlarında yer alır. Amorium kuzeyde Dorylaeum ve Pessinus, kuzeydoğuda Ancyra, güneybatıda Synada ve güneyde Iconium ile çevrelenmiştir⁴ (Görsel 1).

Görsel 1. Amorium'un Konumunu Gösteren Küçük Asya Haritası

Kaynak: E. A. Ivison (2007). *Amorium in the Byzantine Dark Ages (seventh to ninth centuries). Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europa and Byzantium Vol. 2.* Berlin: Walter de Gruyter, s. 26.

Kazılar sırasında Geç Tunç (Bronz) çağı seviyelerine henüz ulaşılammış ve Hititlerin kırmızı cilalı seramiklerine rastlanmamış olsa da Amorium kentinin varlığı prehistorik dönemlerden itibaren izlenebilmektedir. Burada M.Ö. 2. binde Hitit İmparatorluğu zamanında bir yerleşim olduğu düşünülmektedir. Amorium'un bazı bilim adamları tarafından Hitit şehri *Aura* olarak teşhis edilmiş olması bu düşüncüyü destekleyen bulgulardan biridir. Bunun yanı sıra kentin Hitit krallarının başkent Hattuşa'dan batıya doğru ilerledikleri yol üzerinde yer almış olması muhtemeldir. Hitit

⁴Metin içinde yerleşim yerleri orijinal isimleriyle aktarılmıştır. Günümüz adlandırmaları şu şekildedir: Dorylaeum (Eskişehir), Pessinus (Ballıhisar Köyü), Ancyra (Ankara), Synada (Şuhut), Iconium (Konya).

İmparatorluğu'nun merkezi İç Anadolu'da olmasına rağmen Frigya'da Hitit izleri görülmektedir. Nitekim Amorium'un yakınlarında bulunan Ahurhisar'da Hitit kralını tasvir eden bir bronz heykelcik, Sultandağ yakınlarında hiyeroglif bir stel ve Tezköy Höyük'te ise Hitit ve Demir çağı yerleşimlerine dair izler bulunmuştur⁵. Ayrıca 1987 yılından itibaren sürdürülen kazı çalışmalarda Geç Tunç çağı seviyelerine inilmemiş olsa da Amorium'daki kazı çalışmalarının başlamasından önce, 1959 yılında höyük üzerinde yapılan bir defne arama sondajında M.Ö. 2. bine tarihlenen seramik bulunmuş olması bu düşünceyi destekleyen bir diğer yaklaşımdır⁶. Tüm bu bulguların yanı sıra Yukarı Şehir höyüğünün geniş bir alana yayılmış olması ve bölgedeki höyüklerin en büyüğü olması kentin Prehistorik dönemde büyük bir yerleşim olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir⁷.

Amorium kenti Roma döneminde oldukça önemli bir konumdadır. Kentin Roma Senatosu tarafından kendi parasını basma izni verilen ilk yerleşimlerden biri olması, Roma döneminde şehrin ekonomisinin ve buna bağlı olarak ticaretin aktif olduğunun göstergelerindedir⁸. Nitekim kentte 3. yüzyılın başlarına kadar sikke basıldığı bilinmektedir⁹.

Arap kaynaklarında Ammuriya ve Ammurin olarak geçen Amorium ismi (Ἀμ[μ]όρι[ο]ν, Ἀμ[μ]όρι[ο]ν, Ἀμούριον) yazılı kaynaklarda ilk olarak Roma döneminde M. Ö. 27 - M. S. 14 yılları arasında yaşamış olan İmparator Augustus'un hükümdarlığı sırasında coğrafyacı Strabon'un yazılarında belirtilmiştir¹⁰. Bununla birlikte bu tarihten daha önce, M.Ö. 2. veya 1. yüzyıllara tarihlenen bir takım bronz sikkelerin üzerinde Amorium ismi ile karşılaşılmıştır. Bu sikkelerin üzerinde genellikle iki monogram veya imparator isimlerinin kısa yazılışları bulunmaktadır. Bu sikkelerin birinde iki Romalı askerinin arasındaki altının üzerinde betimlenmiş bir kartal, diğerinde ise bir ittifak göstergesi olduğu açıkça görülen bir *caduceus*¹¹ üzerinde tokalaşan iki sağ el betimi görülmektedir¹².

⁵C. Lightfoot ve M. Lightfoot (2007). *Anadolu'da bir Bizans kenti Amorium*. İstanbul: Homer Kitabevi, s. 28.

⁶D. Mermerci (1976). Afyon bölgesi ve hinterlandında M.Ö. II. bin yerleşme birimleri. *VIII. Türk Tarih Kongresi cilt I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 162.

⁷Lightfoot ve Lightfoot, 2007, **a.g.k.**, 30.

⁸Lightfoot ve Lightfoot, 2007, **a.g.k.**, 33.

⁹R. Harrison (1988). Amorium 1987: A preliminary survey. *Anatolian Studies* (38), s. 175.

¹⁰Strabon (1993). *Antik Anadolu coğrafyası Geographika: XII-XIII-XIV*. (Çev. A. Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 62.

¹¹Caduceus: Yunan tanrısı Hermes'in asası. Günümüzde tıbbın simgesi olarak da bilinmektedir.

¹²B. Head (1906). *Catalogue of the Greek coins of Phrygia*. London: British Museum, s. 47.

Bizans dönemine gelindiğinde Amorium gittikçe önem kazanan bir yerleşim haline gelmiştir. Kentte 5. yüzyılın sonundan 11. yüzyılın sonlarına kadar kesintisiz olarak devam eden oldukça geniş bir yerleşim söz konusudur¹³.

5. yüzyıl sonlarında İmparator Zeno döneminde şehrin duvarları yenilenmiştir¹⁴. 6. yüzyıl sonu ile 7. yüzyıl başlarında Amorium Anadolu'daki diğer pek çok şehir gibi sosyal bir sivil yerleşim görüntüsüne sahiptir¹⁵. Bizans döneminde şehrin büyük bir hızla büyüdüğü görülmektedir. Bu duruma etki eden unsurlardan biri kentin stratejik bir konumda yer almasıdır. Amorium Doryloeum'dan Archelais'a¹⁶ giden ve Pessinus'dan geçen yolun üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca Ancyra ve Bitinya yollarına hakimdir. Bunun yanı sıra Amorium kenti Anadolu Selçuklu topraklarının sınırında önemli bir noktada yer almıştır¹⁷.

Asia eyaletinin doğusunda, Galatia sınırında yer alan Amorium 4. yüzyılın sonunda Galatia Salutaris eyaleti sınırlarında kalarak öncelikle Pessinus idaresi altına girmiştir¹⁸. 640 yılından itibaren Amorium Anadolu ordusunun askeri karargahı olmuş, ardından Anatolikon Teması'nın (eyalet) başkenti haline gelmiştir¹⁹.

Şüphesiz Amorium'un böylesine önemli bir yerleşim olmasında, kentin Bizans İmparatorluğu tarihinde kısa süreli bir imparator sülalesinin memleketi olması etkin bir rol oynamıştır. Bu sülaleye mensup imparatorlar; II. Mikhail (820-829), Theophilos (829-842) ve III. Mikhail (842-867)'dir. Bizanslı tarihçilerin İmparator II. Mikhail'in kötü bir eğitim gördüğünü ve hayvanlardan iyi anladığını belirtmiş olması, Amorium'un Orta Anadolu'daki durgunluğunu ve uzak kalmışlığını yansıtmaya açısından önem taşımaktadır²⁰.

Bizans döneminde Amorium'un stratejik konumu kentin gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Ancak, konumu itibarıyla Amorium pek çok kez Arap akınlarına sahne olmuştur. Amorium kenti 646 yılında Vali Muaviye'nin ordusu tarafından kuşatılmış, kuşatma başarılı olmadığı halde Muaviye bu zengin eyaletten Dimişk'a²¹ değerli

---

¹³Lightfoot ve Lightfoot, 2007, **a.g.k.**, 16.

¹⁴R. Harrison (1990). Amorium excavations 1989: The second preliminary report. *Anatolian Studies* (40), s. 217.

¹⁵Iverson, 2007, **a.g.k.**, 29.

¹⁶Archelais: Aksaray.

¹⁷C. Texier (2002). *Küçük Asya coğrafyası tarihi ve arkeolojisi*. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, s. 433.

¹⁸Harrison, 1988, **a.g.k.**, 175.

¹⁹Lightfoot ve Lightfoot, 2007, **a.g.k.**, 48.

²⁰C. Lightfoot (1994a). *Orta Anadolu'da bulunan bir Geç Roma ve Bizans kenti Amorium*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 9.

²¹Dimişk: Şam.

ganimetler ve çok sayıda esirle dönmüştür²². Ardından 666 ve 708 yıllarında gerçekleşen baskınlardan sonra 717 yılında kent tekrar Araplar'ın hücumuna uğramıştır. 717 yılına kadar Amorium kentinin yönetimini *strategos*²³ olarak yürütmüş ve ardından tahta oturmuş olan İmparator III. Leo (717-741) döneminde Araplar İstanbul'u denizden kuşatmıştır. Bir yıl süren kuşatma 15 Ağustos 718 yılında son bulmuştur. Kışın çok sert geçmesinin sebep olduğu kıtlık sonucu Arap ordusunun kayıplar vermesi ve Bulgarların Arap ordusunun üzerine saldırması, savaşı Bizans'ın kazanmasında etkili olmuştur. Fakat Amorium'u da kapsayan kara savaşları devam etmiştir. III. Leo'nun ölümünün ardından tahta geçen oğlu V. Konstantinos (741-775) Artavasdos isyanında güvende olabilmek için hükümdarlığının ilk yılında Amorium'a sığınmak zorunda kalmıştır²⁴. Daha sonra kent 779 yılında tekrar Arap saldırısına uğramıştır.

Bilinen en ayrıntılı Arap akını, tarihsel kayıtların günümüze iyi ulaşmış olması nedeniyle 838 yılında gerçekleşen kuşatmadır (Görsel 2). Bu kuşatma sırasında Arap ordusunun başında Abbasi halifesi Harun el-Reşid'in en genç oğlu Halife Mutasım bulunmaktadır. Arap tarihçi al-Tabari'ye göre Halife Mutasım Ankara'yı fethederse ordan *Ammuriya*'ya ilerleyebilecektir. Çünkü Bizans topraklarında bu iki kentten daha değerlisi yoktur²⁵. 838 yılında Arap ordusu tarafından kent kuşatıldığında Bizans tahtında Amorium'da doğmuş olan İmparator Theophilos oturmaktadır. Kuşatmanın gerçekleştiği dönemde Amorium'un hem imparatorun memleketi olması hem de önde gelen askeri karargah ve eyalet başkenti olması Bizans'ta yankı uyandırmış ve İmparator Theophilos Araplara karşı Fransa ve Venedik'ten yardım istemiştir²⁶. Amorium için en ağır kayıpların verildiği, en yıkıcı etkiye sahip olan kuşatmalardan biri olan ve 12 gün süren bu kuşatma sonrası 13 Ağustos 838 tarihinde şehir yakılarak ağır şekilde tahrip edilmiştir²⁷. Nüfusun bir kısmı büyük kiliseye sığınmış ve burada yanarak can vermiştir. Şehir duvarları yıkılmış ve yapılar harabeye dönüşmüştür. Saldırı sonucunda 30 bin Bizanslının öldüğü ve esir alındığı kayıtlara geçmiştir. Bu kuşatma sonrasında esir

---

²²G. Ostrogorsky (1981). *Bizans devleti tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 108.

²³Strategos: Askeri vali

²⁴III. Leo'ya Armeniakon temasının strategosu Artabasdos, Bizans tahtını elde etme konusunda yardım etmiştir. Bunun üzerine İmparator III. Leo Artabasdos ile kızını evlendirmiş ve Artabasdos'u askeri bölgelerin en büyük ve önemlilerinden biri olan Opsikion Temasının kumandanlığına yükseltmiştir. V. Konstantinos Araplar üzerine yaptığı bir seferde ordusu baskına uğrayarak mağlup edilir. Bunun üzerine Artabasdos başkentteki İmparator naibi ile müzakere eder. Ardından patrik Anastasios'un elinden imparatorluk tacı giyer. Bu sırada V. Konstantinos Amorium'a sığınmıştır. 16 ay sonra V. Konstantinos Artabasdos'dan tahtı geri almayı başarmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ostrogorsky, 1981, **a.g.k.**, 154.

²⁵Lightfoot, 1994a, **a.g.k.**, 10.

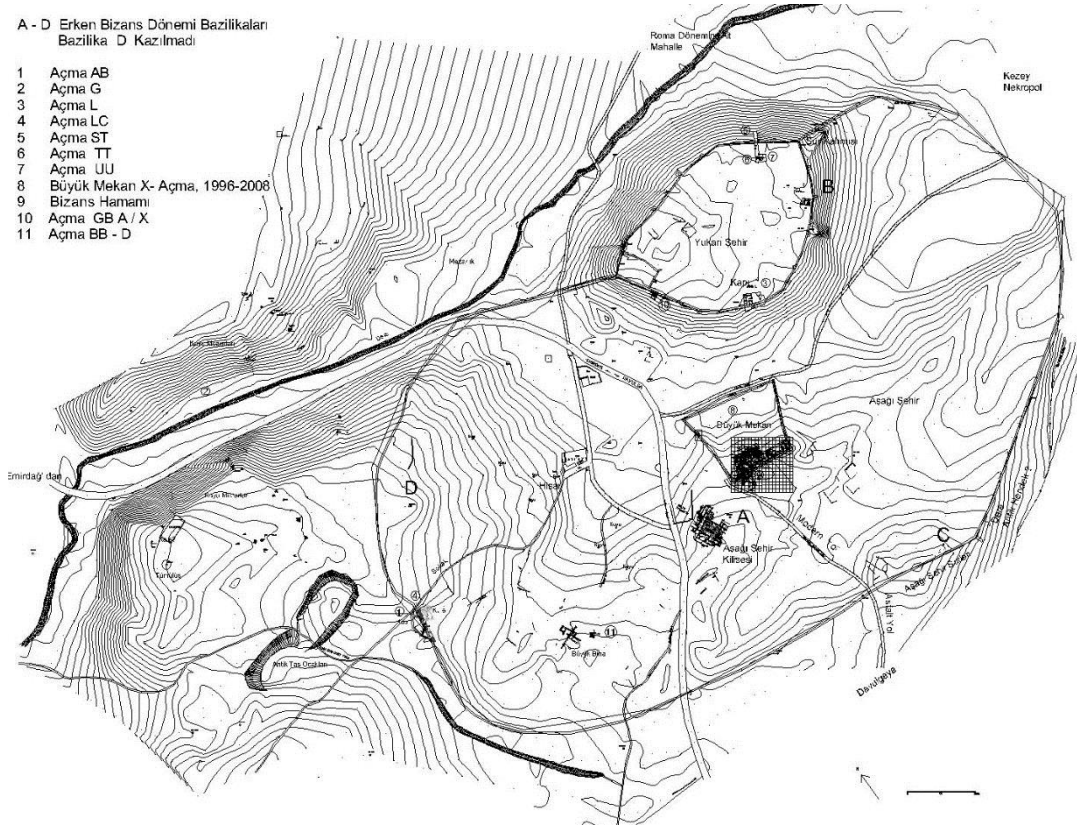
²⁶Ostrogorsky, 1981, **a.g.k.**, 195.

²⁷Harrison, 1988, **a.g.k.**, 176.

2.2. Amorium Kenti Kazı Çalışmaları

1836 yılında Amorium W. J. Hamilton tarafından yeniden keşfedilmiş olmakla beraber kentteki kazı çalışmaları bu keşiften yaklaşık 150 yıl sonra, 1987 yılında Prof. Martin Harrison tarafından gerçekleştirilen bir yüzey araştırmasıyla başlamıştır. Harrison, kazı alanını *Yukarı Şehir* ve *Aşağı Şehir* olmak üzere iki bölümde ele almıştır (Görsel 3). Oval olan kazı alanı kuzeyden doğuya 1,400 m. güneyden batıya ise 1100 m. ile sınırlandırılmıştır. Harrison'un gerçekleştirdiği bu yüzey araştırması, alanın konumu, tarihçesi ve buluntuları ile ilgili önemli bir başlangıç olmuştur³¹.

Görsel 3. Amorium Antik Kentinin Topografyası

Kaynak: Amorium Kazı Arşivi

1988 yılında kazı izninin alınmasıyla birlikte Amorium'da Prof. M. Harrison başkanlığında kazı çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar sonucu alanın Helenistik dönemden Orta Çağ dönemine kadar geçirdiği süreçleri; büyümesi, küçük bir Roma kasabasından Geç Roma ve Erken Bizans şehrine dönüşümünü araştırmak hedeflenmiştir.

³¹1987 yılı yüzey araştırması için bkz. Harrison, 1988, *a.g.k.*

Amorium'un Konstantinopolis ve Thessalonica'dan (Selanik) sonra belki de üçüncü büyük Bizans kenti olduğu düşüncesi çerçevesinde çalışmalar sürdürülmüştür. 1988 yılında çeşitli açmalarda üç yazıt, üç mimari plastik ve bir heykel fragmanının yanı sıra Roma ve Erken Bizans dönemine ait sivil ve askeri buluntular ele geçmiştir³².

1989 yılında kazı çalışmaları Yukarı Şehir'de yoğunlaşmıştır. Geç Roma ve Erken Bizans dönemine tarihlenen küçük buluntuların çoğunlukla yerel üretim olduğu ile ilgili bir ön değerlendirmede bulunulmuştur. Yukarı Şehir'de Orta Bizans dönemine tarihlenen sekiz adet Roman-Frig steli bulunmuştur. Bu sezon yürütülen çalışmalarda elde edilen veriler Roma ve Erken Bizans döneminde şehrin sosyal ve ekonomik yaşantısına ışık tutacak niteliktedir³³.

1990 yılında yürütülen kazı çalışmalarında özellikle Amorium'un Ortaçağ dönemindeki sosyal değişimi ve gelişiminin araştırılması hedeflenmiştir. Bu sezon Aşağı Şehir kilisesi kazılmaya başlanmıştır. Kilisede ele geçen buluntular yapının 5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başına tarihlendiğini ve yapının bazilikadan dört destek üzerinde yükselen merkezi kubbeli bir kiliseye dönüştüğünü göstermektedir. Bunun yanı sıra Yukarı Şehir'deki yaşantının Ortaçağ ile sınırlı olduğunu destekleyen veriler bulunmuştur³⁴.

1991 yılı kazı çalışmaları ağırlıklı olarak Aşağı Şehir kilisesi ve küçük buluntular üzerine gerçekleşmiştir. Kilisedeki yarı dairesel apsisin tamamını kaplayan beş basamaklı synthronon iyi korunmuş durumda gün ışığına çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra kilisede Geç Roma dönemine ait bir yazıt bulunmuştur. Aşağı Şehir duvarlarında ise 5-7. yüzyıllara tarihlenen kaplar ele geçmiştir³⁵.

1992 yılında arazi çalışmalarının yanı sıra Amorium çevresinde araştırmalar yapılmış, bitki kalıntıları ve hayvan kemikleri incelenmiştir. Bu araştırma ile Roma ve Bizans döneminde görülen bitki ve hayvan cinslerinin saptanması, tarım ve hayvancılığın boyutlarının belirlenmesi ve hayvansal ve bitkisel ürünlerin olası ticaretinin aydınlığa kavuşturulması hedeflenmiştir. Bu sezon aralarında 18. yüzyıla ait Kütahya işi fincanların, 16. yüzyıla tarihlenen İznik seramiklerinin ve 13. yüzyıla ait sgraffito bezeli kapların bulunduğu yaklaşık 2000 adet kap parçası incelenmiştir. Diğer buluntular ise 2'si

---

³²1988 yılı kazı çalışmaları için bkz. R. Harrison. (1989). Amorium 1988: The first preliminary excavation. *Anatolian Studies* (39), s. 167-174.

³³Harrison, 1990, a.g.k.

³⁴1990 yılı kazı çalışmaları için bkz. R. Harrison (1991). Amorium excavations 1990: The third preliminary report. *Anatolian Studies* (41), s. 215-229.

³⁵1991 yılı kazı çalışmaları için bkz. R. Harrison (1992). Amorium excavations 1991: The fourth preliminary report. *Anatolian Studies* (42), s. 207-222.

Selçuklu dönemine ait olmak üzere 9 adet sikke, 4 adet damgalı tuğla, yazıtlar, işlenmiş taşlar, savaş aletleri, Orta Bizans dönemine tarihlenen mobilya aksamaları ve cam eserlerdir³⁶.

Amorium kazı başkanı R. M. Harrison'un 1992 yılının Eylül ayındaki vefatının ardından 1993 yılı kazı çalışmaları C. S. Lightfoot başkanlığında sürdürülmüştür. Amorium'da biri Aşağı Şehir ikisi ise Yukarı Şehir'e ait olmak üzere şehir savunmasında üç yapı aşaması görülür. Bu aşamalar alanın farklı zamanlardaki stratejik önemi ile ilişkilendirilmektedir. Bu sezon çalışmaları şehrin Bizans dönemi izlerine ait önemli bilgiler içermektedir. Genel olarak 1993 yılı kazı çalışmaları Aşağı Şehir Kilisesinde yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra Aşağı Şehir'de üçgen biçimli kulenin tahribat izlerinin görüldüğü seviyelerde çalışmalar yürütülmüştür³⁷.

1994 yılı çalışmaları Aşağı Şehir Kilisesi ve surlarının güneybatı kapısında iki ve Yukarı Şehir'i oluşturan höyüğün kuzeyinde iki olmak üzere toplam dört noktada sürdürülmüştür. Kilisedeki çalışmalar orta nefin zemin döşemesinin ortaya çıkarılması üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca kilisenin daha önceden belirtildiği gibi üç değil, Geç Antik Dönem bazilikasından haç planlı kiliseye çevrildiği iki inşa evresine sahip olduğu belirlenmiştir. Kilisenin Orta Bizans döneminde yeniden şekillendirilmesi sırasındaki bazı mermer ve süsleme unsurlarının sökülmüş olması, önceki bazilikanın ağır biçimde tahrip edildiğini göstermektedir. Yukarı Şehir'deki höyük üzerinde gerçekleştirilen çalışmaları sırasında bu alanda erken dönem Osmanlı evrelerine ait yapı kalıntıları ile karşılaşmıştır. Bu katmanlar Amorium'daki en geç iskan evreleridir³⁸.

1995 yılı çalışmaları Aşağı Şehir kapısının güneybatısındaki bir yeraltı kaya mezarında, kilisede ve Yukarı Şehir höyüğü üzerinde gerçekleşmiştir. Mezarda kemiklerin aksine oldukça az sayıda kap parçası, bronz kemer tokası, küpe ve metal parçalar bulunmuştur. Tarihlenen kaplar 5-7. yüzyıllara tarihlenmektedir. Kilisede yürütülen çalışmalarda naosta yer alan opus sectile mermer döşemeli tabanın son bölümü açığa çıkarılmıştır. Yukarı Şehir Höyüğü çalışmaları sırasında ise Orta Anadolu'ya ait ilk örneği teşkil eden Orta Bizans dönemine ait bir çömlekçi fırını bulunmuştur. Bu fırın Orta

---

³⁶1992 yılı kazı çalışmaları için bkz. R. Harrison ve N. Christie (1993). Excavations at Amorium: 1992 Interim Report. *Anatolian Studies* (43), s. 147-162.; C. Lightfoot (1994b). 1992 yılı Amorium kazısı (Hisarköy, Emirdağ, Afyon). XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 503-514.

³⁷1993 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. S. Lightfoot ve P. I. Kuniholm (1994). Amorium excavations 1993: The sixth preliminary report. *Anatolian Studies* (44), s. 105-128.

³⁸1994 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot (1996). Amorium kazısı 1994. XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 361-373.; C. Lightfoot ve E. Ivison (1995). Amorium excavations 1994: The seventh preliminary report. *Anatolian Studies* (45), s. 105-138.

Bizans döneminde Yukarı Şehir’de üretime dayalı bir yaşantının olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra bu sezonun önemli buluntularını oluşturan sikkeler arasında Amorium imparatorlarından II. Mikhail ve Theophilos dönemine tarihlenen sikkeler bulunmuştur³⁹.

Amorium’da 1996 yılı kazı çalışmaları biri Yukarı Şehir üçü Aşağı Şehir’de olmak üzere dört açmada yürütülmüştür. Aşağı Şehir kilisesinin güney yan nef duvarında günümüze yarısı sağlam olarak ulaşmış bir fresk parçası bulunmuştur. Yukarı Şehir’deki çalışmalar çömlekçi fırınının yanında gerçekleşmiştir. Bu çalışma Osmanlı yerleşimi olmadığı düşünülen Amorium’da, Yukarı Şehir’in Osmanlı Dönemi’nde yerleşim alanı olarak kullanıldığını ilk kez göstermesi açısından önemlidir. Kilise çalışmaları sırasında Ortaçağ ve Yeniçağa ait çanak çömlek örnekleri ile birlikte İmparator V. Leo’ya (813-820) ait bir adet bakır alaşımlı sikke ele geçmiştir⁴⁰.

1997 sezonunda olumsuz hava koşulları kazı çalışmalarını olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle yürütülen çalışmalar; kazı evinde etüt çalışmaları, Aşağı Şehir sınırları içinde yapılan jeofizik araştırma, köy içinde yapılan çalışmalar ve sit alanı içinde gerçekleştirilen konservasyon çalışmaları olmak üzere dört ana grupta değerlendirilebilir. Bu sezon kurşun damga buluntular açısından verimlidir. 1997 sezonunda Orta Bizans dönemine tarihlenen üç kurşun damga bulunmuştur ki bu rakam önceki on yıl içinde bulunan kurşun damga sayısı ile aynıdır⁴¹.

1998 kazı sezonunda Aşağı Şehir kilisesinin zeminindeki cam mozaik alan ile güney yan nef duvarında bulunan freskin korunması ve orta ve yan neflerin döşeme planlarının detaylı olarak çizimleri gerçekleştirilmiştir. Aşağı Şehir surlarında gerçekleştirilen çalışmalar burada üç evre olduğunu gösterir. En alttaki ilk evre surlarla çağdaştır, ikinci evre 9. yüzyıla ait yapı evresidir. Üçüncü evre ise surlardaki tahribat sonrasında bazı mekanların temizlenerek yeniden kullanılması ile oluşmuştur. Bu sezon

---

³⁹1995 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot (1997). 1995 yılı Amorium kazısı. XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 431-450.; C. Lightfoot ve E. Ivison (1996). Amorium excavations 1995: The eighty preliminary report. *Anatolian Studies* (46), s. 91-110.; C. Lightfoot ve E. Ivison (1997). The Amorium Project: The 1995 excavation season. *Dumbarton Oaks Papers*, 51, s. 291-300.

⁴⁰1996 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot ve Y. Mergen (1998). 1996 yılı Amorium kazısı. XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 343-366.; C. Lightfoot (1998). The Amorium project: The 1996 excavation season, *Dumbarton Oaks Papers* (52), s. 323-336.

⁴¹1997 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot ve Y. Mergen (1999). 1997 yılı Amorium çalışmaları. XX. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 525-538.; C. Lightfoot (1999). The Amorium project: The 1997 study season, *Dumbarton Oaks Papers* (53), s. 333-349.

1993-1997 yıllarına ait cam buluntuları yayına hazırlanmak üzere M. Gill tarafından detaylı olarak çalışılmıştır⁴².

1999 yılında kentte kazı yapılmamıştır. 2000 yılında gerçekleştirilen çalışmalar Aşağı Şehir’de Büyük Mekan olarak adlandırılmış etrafı duvarla çevrili geniş alan içinde gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra bu sezon ağırlıklı olarak Aşağı Şehir kilisesinde bulunan fresko parçalarının ayrıntılı incelemesi yapılmıştır. Bu çalışmalar, kilisenin Orta Bizans döneminde birkaç defa dekore edildiği açıkça göstermektedir⁴³.

2001 kazı sezonunda, 1998 yılından itibaren kazılan Büyük Mekan’daki XC açmasındaki kalıntıların 8-9. yüzyıllara tarihlenen bir Bizans hamam yapısı olduğu anlaşılmıştır. Hamam sıcaklık, ılıklik ve soğukluk olmak üzere üç mekandan oluşmaktadır. Bu sezon, çevre duvarı dışında yürütülen çalışmalar güneybatı yönüne doğru genişletilmiştir. Çalışmalar sırasında 76 sikke bulunmuştur. Bu buluntular arasında İmparator I. Aleksios’a (1092 - 1118) ait olan sikke Amorium’da Bizans dönemine ait en geç tarihli buluntu olması açısından önem taşımaktadır⁴⁴.

2002 yılında yürütülen çalışmalar hamam kompleksi ve kilise üzerine yoğunlaştırılmıştır. 2002 sezonunda hamam binasının ılıklik ve sıcaklik mekanları tamamen ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca hamamın hipokaust sistemlerinin yer aldığı iki küçük terleme odası ile hamamı ısıtmak için inşa edilmiş kanal ve bir ocak odası bulunmuştur. Kilise narteksinde gerçekleştirilen çalışmalarda 10-11. yüzyıllara tarihlenen 8 adet mezar içinde en az 29 adet gömü bulunmuştur. Bununla birlikte bu sezon 1993 yılından itibaren açığa çıkarılmış seramikler incelenmiş ve Roma İmparatorluk ve Erken Bizans dönemi pişmiş toprak unguentariumları üzerine çalışılmıştır. Ayrıca sikke, cam ve mimari plastik parçalar üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiştir⁴⁵.

---

⁴²1998 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot ve Y. Mergen (2000). *Amorium* 1998 yılı kazı çalışmaları. 21. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 143-152.; C. Lightfoot ve E. Ivison (2001). The Amorium project: The 1998 excavation season. *Dumbarton Oaks Papers* (55), s. 371-399.

⁴³2000 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot ve Y. Mergen (2002). *Amorium* kazısı 2000. 23. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 243-256.; C. S. Lightfoot vd., (2003). The Amorium project: research and excavation in 2000. *Dumbarton Oaks Papers, Symposium on Late Byzantine Thessalonike* (57), s. 279-292.

⁴⁴2001 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot ve Y. Arbel (2003). *Amorium* kazısı 2001. 24. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 521-532.; C. S. Lightfoot vd., (2004). The Amorium project: excavation and research in 2001, *Dumbarton Oaks Papers* (58), s. 355-370. Ayrıca Amorium’da açığa çıkarılmış hamam yapısı için bkz. O. Koçyiğit (2006). *Amorium hamam yapısı tarihsel süreç içerisindeki işlevsel değişim*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

⁴⁵2002 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot ve Y. Arbel (2004). *Amorium* kazısı 2002. 25. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 1-12.; C. S. Lightfoot vd. (2005). The Amorium project: excavation and reserarch in 2002. *Dumbarton Oaks Papers* (59), s. 231-265.

2003 kazı çalışmaları hamam yapısının etrafındaki üç ayrı alanda yoğunlaştırılmıştır. Ayrıca sur duvarlarının güneydoğu köşesinde yeni bir açma başlatılmıştır. Hamamın doğu ve batısına doğru genişletilen XC açması, sur duvarının iç ve dışındaki yapı katmanlarının tarihlendirilmelerine yardımcı olmuştur. İki alanda da 3 ayrı tabaka saptanmıştır. 1. evre Orta Bizans dönemine ait küçük bölmelerden oluşmaktadır. 2. evre 9. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen büyük duvar ve binalardan oluşmaktadır. 3. evrenin ise Erken Bizans dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu sezon, 2002 yılında başlatılan kilise konservasyon projesi devam etmiştir⁴⁶.

Amorium'da 2004 yılında, bir önceki yılın açmalarındaki çalışılmalar sürdürülmüştür. Çalışmalar sırasında, Bizans hamam yapısı ve çevre duvarları arasındaki alanın Karanlık Dönemdeki kullanım amacının saptanması hedeflenmiştir. Arap saldırısından önceki dönemlere işaret eden hamam alanında karşılaşılan yangın katmanı Karanlık Döneme tarihlendirilmiştir. Hamama bitişik olarak uzanan batı duvarın altında 3. yüzyıla ait bir yazıt bulunmuştur. Bu sezon gerçekleştirilen bir diğer çalışma mezar, lahit ve stellerin sistemli bir şekilde kaydedilmeye başlanmasıdır⁴⁷.

2005 yılı kazı çalışmaları MZ94 olarak adlandırılmış mezarda ve Orta Bizans döneminde inşa edilmiş ve Büyük Mekan olarak adlandırılan alanda ve Aşağı Şehir kilisesinde yürütülmüştür. Dört ayrı bölümden oluşan MZ94 mezarı dört Frig kapı betimli mezar stelinden oluşmaktadır. Büyük Mekan içindeki çalışmalar hamamın güneybatısında ve 2 numaralı yapının bitişiğinde gerçekleşmiştir. Aşağı Şehir'deki çalışmalarda ise kilisenin güneyinde iyi korunmuş bir vaftizhane olduğu saptanmıştır. Vaftizhane kompleksinin ilk yapıldığında yapının 1. evresi olan bazilika ile beraber 5. yüzyıl sonu ve 6. yüzyılın başında yapıldığı anlaşılmaktadır⁴⁸.

2006 yılı çalışmaları Aşağı Şehir kilisesi ve Büyük Mekan'da yoğunlaştırılmıştır. Kilisede atriumun doğu bölümünün yaklaşık üçte biri açığa çıkarılmıştır. Olasılıkla dikdörtgen planlı olan atrium ilk yapım evresi olarak 5-6. yüzyılda bazilika kompleksinin bir parçası olarak inşa edilmiştir. Bazilikanın ikinci evresinde ise atrium çeşitli eklemeler ve değişiklikler görmüş ve 11. yüzyıl sonuna kadar kullanılmıştır. Büyük Mekan açmalarında sürdürülen çalışmalarda 838 yıkım tabakalarına ulaşılmıştır. Büyük Mekan

---

⁴⁶C. Lightfoot, O Koçyiğit ve H. Yaman (2005). *Amorium kazıları 2003*. 26. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 249-264.

⁴⁷C. Lightfoot, O Koçyiğit ve H. Yaman (2006). *Amorium kazıları 2004*. 27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 77-88.

⁴⁸2005 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot, O Koçyiğit ve H. Yaman (2007). *Amorium kazısı 2005*. 28. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 271-294.

savunma duvarlarında oldukça yüksek seviyede bir fırın yapısı ile karşılaşmıştır. Isıtma sistemine dair kalıntısı bulunamayan yapının seramik ve cam üretimi için oldukça küçük boyutlarda olması ve etrafta bu tür faaliyetler için tanımlayıcı buluntuların ele geçmemiş olmasından dolayı ekmek fırını olduğu anlaşılmıştır⁴⁹.

2007 yılı çalışmaları Aşağı Şehir kilisesinde ve Güneybatı nekropolünde yoğunlaştırılmıştır. Kilise çalışmalarında ilk defa bu sezon büyük olasılıkla 838 yılındaki Arap kuşatmasına işaret eden yangın tabakasına rastlanmıştır. Stratigrafi çalışmaları bu alanın bir süre terkedildiğini ve ayakta kalan kerpiç duvarların yavaş yavaş eridiğini göstermiştir. Güneybatı nekropolünde yer alan tümülüsün kazılma sebebi burada yapılan kaçak kazılarda mezar odasına ulaşıp ulaşılmadığını belirlemektir. M. Ö. 2-1. yüzyıllara tarihlenen mezar odası Amorium'un erken dönemlerine ışık tutması açısından önem taşımaktadır⁵⁰.

2008 yılı kazı çalışmaları Aşağı Şehir Kilisesi ve Büyük Mekan'da yoğunlaşmıştır. Çalışmalar sırasında 9. yüzyıl sonu veya 10. yüzyıl başında kilisenin ikinci evresinde kubbeli bir bazilikaya çevrildiğini gösteren izlere rastlanmıştır. Bunun yanı sıra Erken Bizans dönemine ait kilise kompleksine eklemelerin yapıldığını gösteren veriler bulunmuştur. Büyük Mekan'da gerçekleştirilen kazılar ağırlıklı olarak önceki yıllarda açığa çıkarılan şarap üretimi atölyelerini anlamaya yöneliktir. Buradaki çalışmalar 9. yüzyılın ilk yarısından önce Büyük Mekan'da oldukça gelişmiş bir şarap üretiminin yapıldığı düşündürmektedir⁵¹.

2009 yılında Aşağı Şehir Kilisesi etrafındaki kazıları tamamlama ve binanın koruma ve restorasyonuna ağırlık verilmiştir. Kilise çalışmaları sırasında yirmi dokuz mezar açılmıştır. Bu mezarlarda cam bilezik bakır bilezik, boncuklar, yüzük ve kolye ve haç kolye uçları ele geçmiştir. Ayrıca bu mezarların üçünde ahşap, tekstil ve deri objeler oldukça iyi korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır. Bu çalışmalar kilisenin Erken Bizans döneminden Orta Bizans dönemi sonuna kadar kullanıldığını göstermektedir. Bu sezon gerçekleştirilen bir diğer çalışma, 1988-1989 sezonlarında kazısı başlatılan ve muhtemelen resmi bina olarak kullanılmış olan Aşağı Şehir Büyük Bina'nın yeniden

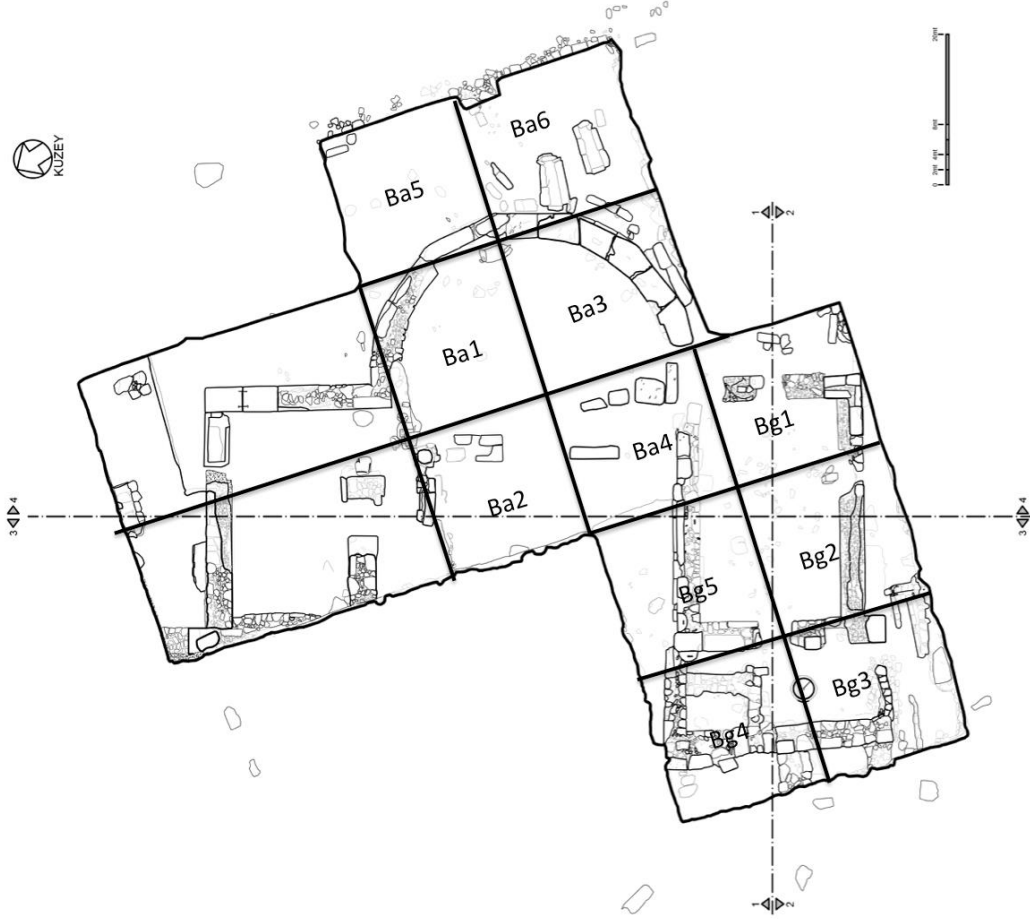
---

⁴⁹2006 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot, O Koçyiğit ve H. Yaman (2008). *Amorium kazıları 2006*. 29. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 443-466.

⁵⁰2007 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot vd., (2009). *Amorium kazısı 2007*. 30. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 201-226.

⁵¹2008 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Lightfoot vd., (2010). *Amorium kazıları 2008*. 31. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 133-158.

kazılmasıdır. Tipik bir Geç Roma-Erken Bizans dönemi resmi yapısı olan Büyük Bina'nın Ortaçağ boyunca yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır⁵².

Görsel 4. Yukarı Şehir "Bazilika B"

Kaynak: *Amorium Kazı Arşivi*

2009 yılı sonrası Amorium'da kazı çalışmalarına 3 yıl ara verilerek 2010, 2011 ve 2012 kazı sezonlarında kentte ve kazı evinde herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. 2013 yılı kazı çalışmaları Afyonkarahisar Müzesi başkanlığında, Anadolu Üniversitesi'nde öğretim üyesi Doç. Dr. Zeliha Demirel Gökalp'in bilimsel danışmanlığında gerçekleştirilmiştir. 2013 sezonunda önceki yıllarda kazısı gerçekleştirilmiş olan Aşağı Şehir Kilisesi ve Büyük Mekan'ın temizlik çalışmalarına öncelik verilmiştir. Bunun yanı sıra Yukarı Şehir'in kuzeydoğusunda sur duvarına

⁵²2009 yılı kazı çalışmaları için bkz. Lightfoot, N. Tsivikis ve J. Foley (2010). *Amorium kazıları 2009*. 32. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 47-68.

oldukça yakın inşa edilmiş olan ve Bazilika B olarak adlandırılmış yapıda kazı çalışmaları başlatılmıştır (Görsel 4). Burada çalışmaların başlatılmasında; sur ile ilgili planlanan çalışma, Bazilika B'nin Yukarı Şehir'in mimari kalıntısı ve işlevi tespit edilen ender yapılardan biri olması ve dini yapıların kentsel veya dönemsel dönüşümleri tespit etmek için ideal yapılar olması gibi unsurlar etkili olmuştur. Bu doğrultuda açma sınırları apsis blok taşlarının yüzeyden tespit edilebilen bölümü dikkate alınarak belirlenmiştir⁵³.

2013 yılında Amorium kazısı bilimsel danışmanı olan Doç. Dr. Zeliha Demirel Gökalp 2014 yılı itibariyle Amorium kazı başkanlığı görevini üstlenmiştir. 2014 yılında Amorium'da gerçekleştirilen çalışmalar; depo, temizlik-kazı ve koruma-belgeleme çalışmaları olarak üç başlık altında değerlendirilebilir. Depoda, önceki yıllara ait etütlük eserlerin kontrolü ve sayımı yapılmıştır. Aşağı Şehir ve Yukarı Şehir'de genel bir yüzey temizliği gerçekleştirildikten sonra 2013 yılında çalışılmaya başlanan Bazilika B'de ve ilk kez Prof. Harrison döneminde kazılarına başlanan Büyük Bina'da kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2014 yılı Bazilika B çalışmalarında apsis duvarlarının tamamı ile Osmanlı ve Orta Bizans Dönemi duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Apsisin doğusunda gerçekleştirilen çalışmaların yanı sıra Apsis içinde ve dışında sondajlar başlatılmıştır.

Bu sezon Büyük Bina'da çalışılma yapılmasının başlıca sebebi, uydu görüntülerinden tespit edilen duvar kalıntılarında yola çıkarak, alanın yeniden analiz edilmesidir. Bu alanda tespit edilen tonoz, kemer ve duvarların çoğunun yapım tarzı ve tekniği Amorium'daki Geç Roma dönemi yapıları ile bağlantılıdır. 2014'de yürütülen diğer arazi çalışmaları ise Yukarı Şehir'de höyüğün güneybatısında Türk dönemi yerleşimi olduğu düşünülen alanın sınırında ve aynı zamanda kentin savunma surunda ve kulelerden birinde gerçekleştirilmiştir⁵⁴.

Son olarak 2015 yılı kazı çalışmaları Yukarı Şehir'de Bazilika B'nin güneyi ve Aşağı Şehir Büyük Bina BBD açmasında gerçekleştirilmiştir. Bazilika'da kazılan ilk açma olan Bg1 açmasının yeri saptanırken, yapının güneyinde kalan doğu duvarının ve bazilikanın güney duvarının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bg1 açmasından sonra, yapının güney duvarının batı yönünde devamını takip edebilmek ve yapı içerisindeki bölümlenmeyi ve farklı evreleri anlayabilmek amacıyla açmaların batı ve kuzey yönünde devam ettirilmesine karar verilmiştir. Çalışmalar sonucu hedeflendiği üzere kuzey-güney

---

⁵³2013 yılı kazı çalışmaları için bkz. Z. Demirel Gökalp (2015). *2013 yılı Amorium kazısı*. 36. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 651-668.

⁵⁴2014 yılı kazı çalışmaları için bkz. Z. Demirel Gökalp vd., (2016). *2014 yılı Amorium kazısı*. 37. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 199-214.

yönünde ve doğu-batı yönünde devam eden ve birbiriyle 90° açıyla birleşen iki duvar tespit edilmiştir. Kuzey-güney doğrultusundaki bazilikanın doğu duvarının, apsisin güneyinde kalan bölümü; doğu-batı doğrultusundaki duvarın ise bazilikanın güney duvarı olduğu anlaşılmıştır. 2015 yılına kadar Bazilika B ile ilgili elde edilen mimari verilere göre, erken dönem bazilikası, dıştan yedi cepheli içten yarım daire apsisli ve üç nefli bir bazilikadır. Bazilikanın güney duvarı gömü alanı olarak kullanılmıştır. Aşağı Şehir BBD açmasında yürütülen çalışmaların amacı, 2014 yılında alanda çıkarılan üç paye arasında kabaca dikdörtgen mekanın genel planını ortaya koymaktır. Bu yapı muhtemelen 1989-1990 yıllarında açığa çıkarılan ana yapının bir parçasıdır. Yapının dört köşesinden merkeze doğru yekpare duvarlar uzanır. Özgün yapı muhtemelen tek giriş açıklığına sahiptir. Yapının yalın duvarları dışındaki tüm dekoratif parçaları, mermer kaplamaları ve eşik taşları sökülmüştür. Bu sebeple yapının tarihini belirlemek için kullanılabilir mimari form ve inşa teknikleri gibi bulgular Geç Roma Erken Bizans dönemine işaret etmektedir.

2.3. Amorium Cam Buluntularını İçeren Yayınlar

Amorium, arazi çalışmalarının yayınlarla desteklendiği ve kapsamlı araştırmaların ortaya çıktığı önemli kazılardan biridir. Bugüne kadar Amorium ile ilgili, mimari, sikke, cam, gibi farklı alanlarda monografiler hazırlanmış ve makaleler yayınlanmıştır. Bununla birlikte kazı sonuçlarının yayınlandığı bildirilerde, cam buluntular değerlendirilmektedir. Amorium kazısı cam malzemesinin incelendiği bu yayınlar, 2013-2015 yılları Amorium cam buluntularının önceki yıllarda açığa çıkarılan buluntular ile bir bütün oluşturacak şekilde incelenmesi hususunda çalışmamız sırasında oldukça yararlı olmuştur.

Harrison, 1992, a.g.k., 207-222.

1991 kazı sezonu küçük buluntuları içinde cam bileziklere değinilmiştir. 425 adet cam bilezik parçası bulunmuştur. Buluntuların tamamı kırık parçalar halinde olup bütün bilezik ele geçmemiştir. Ağırlıklı olarak Bizans dönemine ait olan bileziklerin; mavi veya yeşil renkte sarmal örnekler, cam ipliği bezemeli örnekler ve altın yaldızlı, sarı veya kırmızı boyalı olduğu aktarılmıştır. Bu bilezik parçalarının içinde zikzak, spiral ve karışık motiflerin yer aldığı boya bezeli örnekler olduğuna dikkat çekilmiştir.

Harrison ve Christie, 1993, a.g.k., 147-162.

1992 kazı sezonunda bulunan camların yanı sıra Amorium'da beş sezon boyunca ele geçmiş cam eserler ile ilgili yapılan çalışmaya değinilmiştir. Ağız ve kaide gibi bir takım buluntular tanımlamaya elverişli olmayan eserlerin çeşitli boyutlardaki şişe, kavanoz, bardak ve kaselere ait parçalar olduğu aktarılmıştır. Halka kaideli örnekler dışında kaplarda dekoratif unsurlar oldukça nadir görüldüğü belirtilmiş ve kapların yanı sıra, bulunan çok sayıda pencere camı parçası üzerinde durulmuştur.

Lightfoot 1994b, a.g.k., 503-514.

İlk beş kazı sezonu boyunca bulunmuş olan cam malzemenin araştırılması 1993 yılında tamamlanmıştır. Bir takım parçaların işlevi belirlenememiş olsa da buluntular, kapların oldukça çeşitli olduğunu göstermektedir. Kaplarda en yaygın gözlenen bezemenin genellikle ağız kenarına uygulanmış cam ipliği olduğu belirtilmiştir.

Lightfoot, 1996, a.g.k., 361-373.

Cam mozaik üzerine yapılan çalışmalar aktarılmıştır. 1994 yılı çalışmalarında 1988 yılından itibaren depoda biriken cam mozaik parçaları ve çok sayıda tessera taneleri temizlenmiştir. %99'u Aşağı Şehir Kilisesi'nden ele geçmiş olan 17,800 adet tessera değerlendirilmiştir. Tesseralarda altın yaldızlı örneklerin sayıca fazla olmasının kilisedeki süslemenin zenginliğine işaret ettiği belirtilmiştir. Ayrıca mozaiklerin üzerindeki süsleme unsurları ile ilgili bilgiler aktarılmıştır.

Gill, 2002, a.g.k.

Lightfoot, Ivison ve Wypyski'nin katkılarıyla Gill tarafından 1987 – 1997 yıllarında Amorium'da ele geçmiş olan cam eserler yayınlanmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. 1987 - 1992 yıllarında ele geçmiş eserler bir bölümde, 1993 - 1997 yılları arasında ele geçmiş olan eserler ise ikinci bir bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde 617, ikinci bölümde ise 842 olmak üzere toplam 1459 parça incelenmiştir. Her iki bölümde de kaplar, bilezikler, küçük objeler ve pencere camları kataloglanmıştır. Kaplar;

kandil, kadeh, bardak, kase, kavanoz, şişe, gibi tanımlanabilen örneklerin yanı sıra işlevi belirlenemeyen ağız ve kaide parçaları ve dekoratif parçalar olmak üzere ayrılmıştır. Bilezikler; bezemeli ve bezemesiz olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir. Küçük objeler; yüzük, boncuk, işlevi belirsiz parçalar ve yer döşemelerinde kullanılan camlar olmak üzere dört alt başlığa ayrılmıştır. Birinci bölümde, ikinci bölümden farklı olarak cam yapım aletlerine değinilmiştir. Sonuç kısmında, eserlerin kontektleri, iki renkli camlar, iki renkli camların teknik analizleri ve genel bir değerlendirme yer almaktadır.

Lightfoot ve Mergen, 2002, a.g.k., 243-256.:

Lightfoot vd, 2003, a.g.k., 279-292.

1998 yılı kazılarında bulunan cam buluntular aktarılmıştır. Buluntular ağırlıklı olarak Büyük Mekan'dan gelmiş, küçük bir grup ise Aşağı Şehir kilisesi ve LC6 açmasından ele geçmiştir. Küçük fragmanlar halinde ele geçen parçalarda genel olarak serbest üfleme tekniğinin kullanıldığı ve yoğun hava kabarcığı içerdiği belirtilmiştir. Türlerine göre ayrılmış olan eserler, buldukları tabakaya göre değerlendirilmiş ve karşılaştırma örnekleri de dikkate alınarak tarihlendirme önerisi sunulmuştur.

Lightfoot, 2005, a.g.k., 173-181.

Amorium cam buluntularının genel hatlarıyla tanıtıldığı bu yayında öncelikle eserlerin tarihlerine değinilmiştir. Buluntuların tarihsel bir kesinlikle ele alınmasının pek mümkün olmadığı, ancak genel bir değerlendirme yapıldığında cam buluntuların ağırlıklı olarak 7 - 11. yüzyıllara tarihlenebileceği belirtilmiştir. Roma dönemine tarihlenen cam eserler ise toplamda %1'den fazla değildir. Eserler işlevlerine göre ayrılmış ve servis ve saklama işlevindeki cam kaplar bir başlık altında, bilezik, boncuk ve yüzük gibi süs objeleri ise bir diğer başlık altında incelemiştir. Bu eserler, paralel örnekleri ile karşılaştırılarak incelenmiştir.

Cam kaplar; form ve süsleme özelliklerine göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Kesit, renk ve süsleme özellikleri bakımından çeşitlilik sergileyen bileziklerde ağırlıklı olarak tek renk kullanıldığı belirtilmiştir. Amorium'da ele geçen birbirini tekrar eden renk ve dekorasyona sahip cam bilezikler ile ticaret ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Wypski, 2005, a.g.k., 183-192.

Aşağı Şehir Kilisesi'nin duvar mozaiklerine ait bir grup cam tessera'nın kimyasal analiz sonuçları değerlendirilmiştir. Analiz için birbirinden farklı renklere sahip 41 adet tessera seçilmiştir. Bu tesseralar; altın, gümüş, opak kırmızı, yeşilin tonları, mavi, turkuaz, siyah ve koyu mor renklerindedir. Her bir renk için ayrı bir analiz söz konusudur. Analiz sonuçları Roma ve Bizans dönemi cam mozaiklerine ait son yıllarda elde edilen bilgilerle karşılaştırılmıştır. Bunun yanı sıra alanda ele geçirilmiş olan 4 adet bilezik parçası ve bir adet kap parçası da karşılaştırmaya dahil edilmiştir. Analiz sonuçları kullanılan cam malzemenin içeriğini göstermesinin yanı sıra buluntuların tarihlerine yönelik yeni bilgiler sunmuştur.

Lightfoot, Koçyiğit ve Yaman, 2007, a.g.k., 271-294.

2005 yılı çalışmaları sonucu Amorium'da çok sayıda cam cüruf bulunmuştur. Ayrıca ele geçen topaklar halinde cam kırıklarının ve cam üretmek için kullanılan taş bir kabın buradaki üretime işaret ettiğine değinilmiştir. Cam kalitesi farklılık göstermesine rağmen, süsleme tekniklerindeki çeşitlilik nedeniyle kentin 9. yüzyıl başlarına kadar zanaat merkezi olduğunu ileri sürülmüştür.

Lightfoot, Koçyiğit ve Yaman, 2008, a.g.k., 443-466.

2006 kazı sezonunda 1998-2001 ve 2006 sezonunda ele geçirilen pencere camlarının kataloglanması üzerine yoğunlaşmıştır. Atölye bulunana kadar Amorium'da cam üretimi ispatlanamayacağı için ithal edilen camların Amorium'da eritilerek yeniden şekillendirildiği düşüncesi üzerinde durulmuştur.

Witte, 2013, a.g.k., 25-32.

Aşağı Şehir Kilisesi'nin tarihsel süreci belirtildikten sonra alandan ele geçen freskolar hakkında bilgiler sunulmuştur. Freskolarla aynı dönemde yapılmış olan duvar mozaiklerine değinilmiştir. Tesseralar; renk, şekil ve boyut gibi bir takım ölçekler aracılığıyla değerlendirilmiştir. Çalışılan 10,000 cam tessera arasında her rengin ortalama

ağırlığı belirlenmiştir. Tesseralar üzerinde önceden yapılmış olan teknik analiz de göz önünde bulundurularak cam tesseraların yeniden kullanımı, içeriğindeki elementlerin sunduğu tarihsel veriler, kilise dekorasyonunun dinsel niteliği hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Demirel Gökalp, 2015, a.g.k., 651-668.

2013 yılı cam buluntuları aktarılmıştır. Bu buluntuların çoğu 2009 yılından önce kazılmış olan ve 2009 yılından itibaren de arazi temizliği yapılmamış olan Büyük Mekan'dan ele geçmiştir. Büyük Mekan'dan ele geçmiş buluntuların önemli bir kısmını mavi ve yeşil tonlarının kullanıldığı cam bilezik parçalarının oluşturduğu belirtilmiştir. Bu sezon ele geçmiş olan buluntular türlerine ve buldukları açmalara göre sınıflandırılmış ve form ve bezeme özellikleri ile birlikte aktarılmıştır.

Demirel Gökalp vd, 2016, a.g.k., 199-214.

2014 yılı kazı çalışmalarının aktarıldığı bu yayında temizlikleri yapılarak işlevlerine göre tasnif edilmiş cam eserler miktarları ile birlikte belirtilmiştir. Ağırlıklı olarak Bazilika B açmasından ele geçmiş olan bu eserler arasında Roma ve Bizans dönemine tarihlenen kap, şişe sürahi parçalarının yanı sıra Bizans dönemine tarihlenen çok sayıda bilezik fragmanı bulunmuştur. Bununla birlikte kadeh, kandil parçaları ve pencere camı parçaları buluntular arasında yer almaktadır.

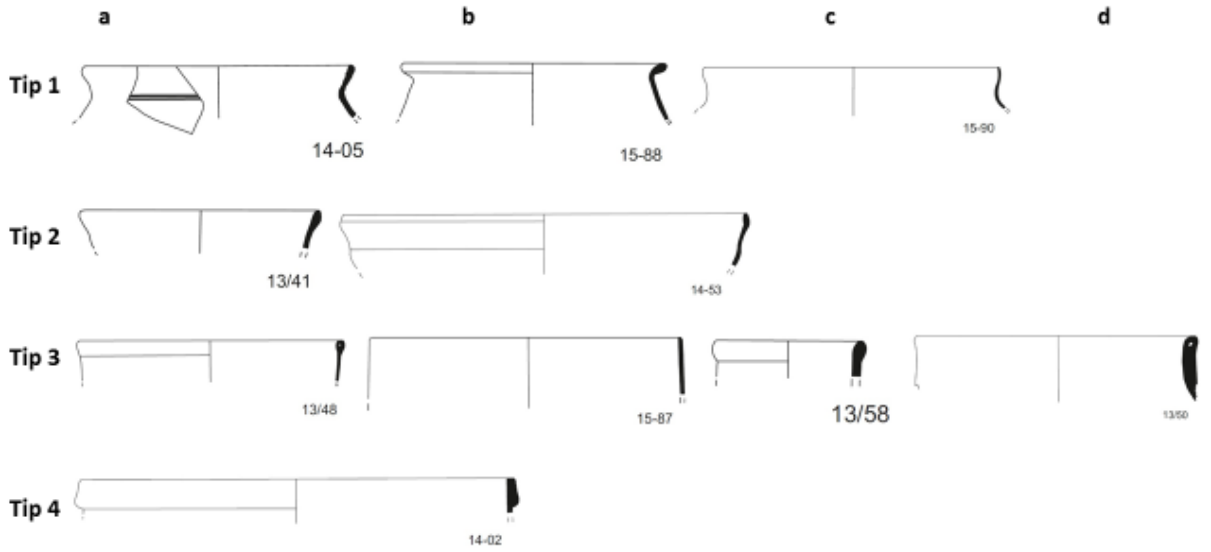
3. AMORIUM KAZISI CAM BULUNTULARI

3.1. Cam Buluntuların Tipolojisi

Amorium kazısı 2013-2015 sezonlarında 505 adet cam buluntu ele geçmiştir. En yoğun buluntu grubunu gövde ve bilezik parçaları oluşturmaktadır. 60 ağız kenarı, 28 kaide, 8 kandil parçası, 74 pencere camı, 126 bilezik, 11 kulp, 37 cam tessera, 6 cüruf ve 144 gövde parçası bulunmuştur. İşlevi tespit edilemeyen parça sayısı ise 11'dir.

Amorium'da bir adet bebek bileziği bütün olarak ele geçmiştir. Diğer cam buluntuların tamamı kırık parçalar halindedir. Ağız ve kaide gibi form vermeye uygun nitelikteki buluntular camın kırılma yapısından dolayı küçük parçalar halinde ele geçmiştir. Bir takım buluntuların çapı dahi alınamamaktadır. Bu durum eserlerin türünün tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle kısmen buluntuların form ve boyutları aracılığıyla işlevlerine yönelik öneriler getirilmiştir.

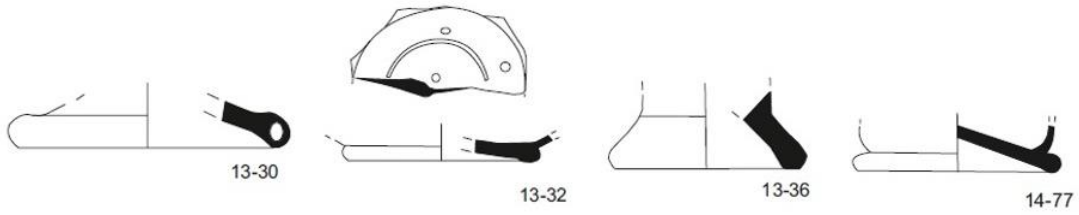
İlk aşamada çizimle biçimleri anlaşılan parçalar ayrılmış ve kendi içinde tipoloji önerisi sunulmuştur. Buna göre ağız kenarları için aşağıdaki tipler tespit edilmiştir.

Şekil 1. Ağız Kenarlarının Tiplere Göre Dağılımı

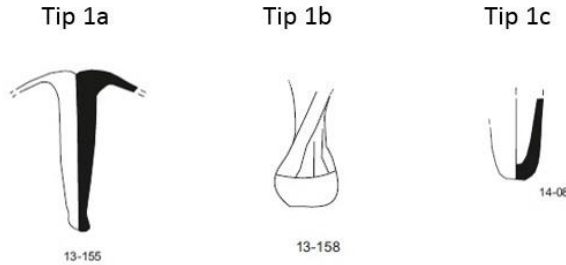
Ağız kenarları; dışa dönük (Tip 1), içe dönük (Tip 2), düz (Tip 3) ve katlamalı kenarlı (Tip 4) olmak üzere dört kategori altında değerlendirilmektedir. Dışa dönük ağız kenarları kendi içlerinde içbükey kıvrımla dışa dönük (Tip 1a), keskin kıvrımla dışa dönük (Tip 1b) ve ağız kısmı düz, gövde kısmına doğru dışa dönük (Tip 1c) olarak

ayrılmışlardır. İçe dönük ağız kenarlarının (Tip 2a) bir alt grubu aletle şekillendirilmiş hafif içe dönük ağız kenarı (Tip 2b) olarak gruplandırılmıştır. Düz ağız kenarları ise; ağızdan gövdeye doğru incelen (Tip 3a), ağız ve gövde eşit incelikte olan (Tip 3b), şişe ağızları (Tip 3c) ve düz kalın cidarlı ağız kenarları (Tip 3d) olmak üzere dört alt başlıkta incelenmektedir (Şekil 1).

Şekil 2. Kaidelerin Tiplere Göre Dağılımı

Kaideler 4 tip olarak kategorize edilmiştir. Bunlar; kadeh kaide ve ayakları (Tip 1), kase kaideleri (Tip 2), şişe kaideleri (Tip 3) ve diplerdir (Tip 4) (Şekil 2).

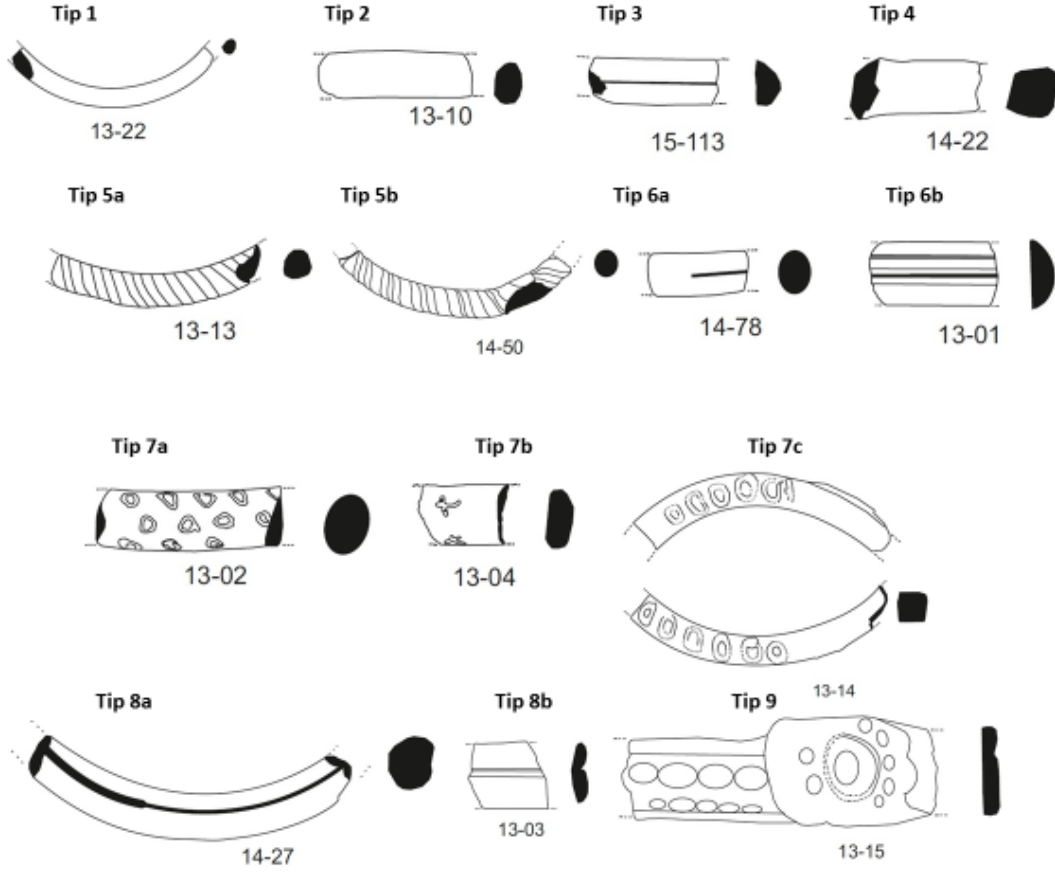

Şekil 3. Kandillerin Tiplere Göre Dağılımı

Aydınlatma işlevli buluntular kandiller ve pencere camlarıdır. Ele geçen kandil buluntuları çubuklu kandillere ait parçalardır (Tip 1). Çubuklu kandillerin alt tipleri; düz masif (Tip 1a), bilyalı (Tip 1b) ve içi boş (Tip 1c) kandil çubuklarıdır (Şekil 3).

Pencere camları da düz (levha biçimli) (Tip 1) ve dairesel katlı kenarlı pencere camları (Tip2) olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Dairesel ve katlı kenarlı pencere camlarının iki çeşitlemesi mevcuttur. Bunlardan ilki üflenerek açılan merkez orta

ve katlı kenar dışında kalan gövdenin ince olmasıdır (Tip 2a). İkinci çeşitlemede ise merkez orta kalındır (Tip 2b) (Çizim 18).

Şekil 4. Bileziklerin Tiplere Göre Dağılımı

Amorium kazısı cam süs objesi olarak 2013-2015 yıllarında sadece bilezik bulunmuştur. Bu bilezikler kesit ve bezemelerine göre 9 ana tip altında değerlendirilmektedir. Bunlar; dairesel kesitli bezemesiz (Tip 1), oval kesitli bezemesiz (Tip 2), üstten sivri (üçgen) kesitli bezemesiz (Tip 3), çokgen kesitli bezemesiz (Tip 4), tek renkli spiral (Tip 5a), çok renkli spiral (Tip 5b), dairesel kesitli cam ipliği bezeli (Tip 6a), oval kesitli cam ipliği bezemeli (Tip 6b), dairesel kesitli boya bezeli (Tip 7a), oval kesitli boya bezeli (Tip 7b), çokgen kesitli boya bezeli (Tip 7c), dairesel kesitli yivli (Tip 8a), oval kesitli yivli (Tip 8b) ve kabartmalı (Tip 9) bileziklerdir (Şekil 4).

4. DEĞERLENDİRME

2013-2015 yılları arasında Amorium'da ele geçen cam buluntuları tipolojik ayrıma göre değerlendirilmiştir. Değerlendirmede öncelikle her bir tip için buluntuların form özellikleri belirtilmiş ve M. Gill'in yayınından faydalanılarak Amorium'da önceki yıllarda bulunan cam eserler ile devamlılık gösterip göstermediği üzerinde durulmuştur. Ardından tarihlendirmeleriyle birlikte aktarılan yayınlardaki benzer örnekleri ile karşılaştırılarak işlev önerileri sunulmuştur.

İşlev önerilerinden sonra süs ögesi barındıran buluntuların açıklamaları yapılmıştır. Renk, hamur ve malzemenin niteliği ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Son olarak buluntular açma ve tabakalara göre değerlendirilmiş ve tarihlendirme önerisi sunulmuştur.

4.1. Ağız Kenarları

Erken Bizans kontektinden ele geçen ağız kenarlarının büyük çoğunluğu kenar kısmı kalınlaştırılmış örneklerden oluşur. A. von Saldern'e göre 6-8 cm çapındaki kalınlaştırılmış kenarlı ağız parçaları kadehlere, 8-10 cm çapındaki kalınlaştırılmış kenarlı ağız parçaları ise kase veya başka kaplara ait olmalıdır⁵⁵.

Roma dönemi cam ustaları kapların ağız kısımlarını sonlandırmak için sıcak ve soğuk olmak üzere iki aşamada çalışmış ve çeşitli teknikler geliştirmişlerdir. Ağız kısmı dışa döndürülerek, katlanarak, yuvarlatılarak veya yuvarlatılıp kalınlaştırılarak sonlandırılabilir⁵⁶.

Amorium kazısı 2013-2015 kazı sezonunda 60 adet ağız kenarına ait parça bulunmuştur. Küçük parçalar halinde ele geçen ağız kenarları arasından form veren 26 parça kataloğa dahil edilmiştir.

Katalogda yer alan buluntular ağız ve gövde formunun bütünlüğü esas alınarak tiplere ayrılmıştır. 2013-2015 yıllarında Amorium'da bulunan ağız kenarları; dışa dönük, içe dönük, düz ve katlamalı kenarlı olmak üzere 4 tipte değerlendirilmektedir.

---

⁵⁵A. von Saldern (1980). *Ancient and Byzantine glass from Sardis*. England: Harvard University Press, s. 79.

⁵⁶E. Stern (2001). *Roman, Byzantine and Early Medieval glass*. Germany: Hatje CantzPublishers, s. 28.

4.1.1. Dışa dönük ağız kenarları

Dışa dönük ağız kenarlarının kendi içinde form açısından gösterdiği farklılıklar katalogda alt tiplere ayrılarak belirtilmiştir. Dışa dönük ağız kenarlarının alt tipleri; içbükey kıvrımla dışa dönük, keskin kıvrımla dışa dönük ve ağız kısmı düz olup gövde kısmına doğru dışa dönük ağızlardır.

İçbükey kıvrımla dışa dönük ağız kenarları dikey formludur. Çapları 4-6 cm arasında değişmektedir. Bu parçaların gövdelerinin küresel formda olduğu anlaşılmaktadır (Tip 1a, Kat. No. 1). 14-05 nolu buluntu cam ipliği bezemeli olup, bu tipte değerlendirilen diğer buluntular bezemesizdir (Res. No. 1, Çiz. No. 1). Kırmızı renkli yatay şeritli olan bezeme ağız kenarının yaklaşık 1 cm altına yapılmıştır.

Ağız kısmından gövdeye keskin bir kıvrımla dışa dönük olan ağız kenarları dikey formlu ve küresel bir gövdeye sahip olmalıdır (Tip 1b, Kat. No. 2, Res. No. 2, Çiz. No. 2). Katalogda iki örnekle temsil edilen buluntular 6 cm çapındadır.

Katalogda ağız kısmı düz olup gövde kısmına doğru dışa açılan ağız kenarına ait tek bir parça yer almaktadır (Tip 1c, Kat. No. 3, Res. No. 3, Çiz. No. 3). 9 cm çapında olan buluntu, dışa dönük ağız kenarlarının diğer alt tiplerine benzer olarak dikey bir forma sahiptir.

Karşılaştırma örnekleri yardımıyla benzer formdaki buluntuların işlevsel kullanımına ilişkin bilgiler edinmek mümkündür. Dışa dönük ağız kenarlarında boyun kısmı uzun tutulan bir kısım örnek yayınlarda şişe olarak tanımlanmaktadır⁵⁷. Klaros kazısında bulunan Tip 1b de yer alan keskin kıvrımla dışa dönük forma benzer örnekler 2. yüzyıl sonları ile 3. yüzyıl başlarına tarihlenmiştir. Amorium örneklerinden daha geniş çapa sahip olan bu buluntular kase olarak tanımlanmıştır⁵⁸. Sagalassos'da çoğunluğu 4-5. yüzyıllara tarihlenen 5-7 cm çap aralığında bulunan dışa dönük ağız kenarları ise kavanoz olarak tanımlanmıştır⁵⁹.

Amorium buluntuları yayınlarda şişe, kase ve kavanoz olarak aktarılan örneklerle benzer özellikler sergilese de, küçük parçalar halinde ele geçen buluntuların kap formlarının bütüncül görünümü hakkında yorum yapmak güçtür. Buluntuların işlevsel bir

⁵⁷Saldern, 1980, **a.g.k.**, 73. Kat.No. 502, 506, 508 vd.,; E. Akkuş (2011). *Metropolis hamam ve latrinasında bulunmuş camlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, s. 60, Kat. No. 70.; B. Y. Olcay (1998a). Tarsus Cumhuriyet Alanı kazısı cam buluntuları. *Adalya*, 3, s. 169-177, Res. 5.

⁵⁸E. Taştemür (2007). *Klaros cam eserleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi, s. 130, Kat. No. 20, 21 23.

⁵⁹C. Lightfoot (1993). A catalogue of the glass finds: Sagalassos 1990. ss. 173-193 içinde M. Walkens, *Sagalassos I First General Report on the Survey (1986-1989) and excavations (1990-1991)*, Leuven. Fig. No. 33-44.

kesinlik ile sunulması için gerekli verilerin eksikliği dikkate alınarak dışa dönük ağız kenarları katalogda işlevlerine yönelik bir sınıflandırma yapılmadan belirtilmiştir. Nitekim Amorium'da önceki yıllarda gerçekleştirilen kazılar sırasında bulunmuş ve M. Gill tarafından yayınlanmış olan benzer çap ve formdaki buluntuların da işlev belirtmeden sadece ağız kenarı olarak aktarılmış olması da bu yaklaşımı desteklemektedir⁶⁰.

4.1.2. İçe dönük ağız kenarları

İçe dönük ağız kenarları; içe dönük ve hafif içe dönük olmak üzere iki alt tipte karşımıza çıkmaktadır. İçe dönük ağız kenarı parçaları benzer forma sahiptir. Bununla birlikte çapları farklılık göstermektedir (Tip 2a, Kat. No. 4). 14-92 nolu buluntu 12 cm, diğer buluntular ise yaklaşık olarak 4-5 cm çapındadır. (Res. No. 4, Çiz. No. 4). Bu tip altında değerlendirilen buluntular konik biçimlidir ve ağız gövdeye doğru belirgin bir şekilde daralmaktadır.

İçe dönük ağız kenarlarının bir alt grubu olarak karşımıza çıkan aletle şekillendirilmiş hafif içe dönük ağız kenarlarında yalnızca bir parça değerlendirilmiştir (Tip 2b, Kat. No. 5, Res. No. 5, Çiz. No. 5). 14 cm ağız çapına sahip olan bu buluntunun gövdesi aletle içe doğru bastırma yoluyla şekillendirilmiştir.

Buluntuların tanımlanmasında formlarının yanı sıra boyutları oldukça önem taşımaktadır. İçe dönük ağız parçalarının gövde başlangıcından kırık olması buluntunun profili hakkında bilgi sahibi olmamızı kısıtlamaktadır. Bununla birlikte bu tip altında değerlendirilen örneklerin yayınlarda karşılaşılan benzerleri genellikle şişe, kavanoz ve sürahi olarak tanımlanmıştır. 14-92 nolu buluntunun Amorium kazısında önceki yıllarda bulunan benzerleri M. Gill tarafından kavanoz olarak⁶¹, daha küçük boyutlu örneklerin benzerleri ise şişe olarak aktarılmış ve buluntuların tarihine yönelik bir öneri getirilmemiştir⁶² (Kat. No. 4). Hieropolis'te işlev belirtilmeden aktarılan içe dönük ağız kenarları 5-7. yüzyıla tarihlenir⁶³. Metropolis'te 2. yüzyıla tarihlenen ve Elause Sebaste Antik kentinde Erken Bizans dönemine tarihlenen benzer formdaki buluntular şişe olarak

⁶⁰Gill, 2002, **a.g.k.**, 174, Kat. No. 151.

⁶¹Gill, 2002, **a.g.k.**, 51, Kat. No. 171, 172.

⁶²Gill, 2002, **a.g.k.**, 56, Kat. No. 252, 253.

⁶³Ç. Gençler (2000). Hieropolis camları. *Lykos Vadisi Türk Arkeoloji Araştırmaları*, s. 286, Fig. 5. Kat. No. 74,75,76.

belirtilmiştir⁶⁴. Klaros kazısında 3-4. yüzyıla tarihlenen benzer örnekler sürahi olarak aktarılmıştır⁶⁵. Sagalassos'da bulunan ve bir kısmı 5-6. yüzyıla tarihlendirilen benzer çaplardaki ağız ile gövde eşit inceliğe sahip içe dönük ağız kenarları kase veya kadeh olarak tanımlanmış, ağız kısmı kalınlaştırılmış örnekler ise şişe olarak aktarılmıştır⁶⁶.

Ağız kenarı kalınlaştırılmış olan 4-5 cm çapındaki Amorium içe dönük ağız kenarları gövdeye doğru daralan konik bir form yansıtır. Bizans döneminde kase ve kavanozların geniş ağız çapına sahip olan örnekleri içe doğru daralırken küçük ağız çapına sahip örneklerin gövdelerinin genellikle ağız kısmının altından dışa doğru genişlediğini görmekteyiz. Amorium buluntularının da küçük çaplı ağız kenarına sahip olması nedeniyle buluntuların kase ve kavanoz olarak değerlendirilmesi uzak bir olasılıktır. Yayınlarda kadeh olarak tanımlanan benzer formlar ile karşılaştırıldığında, Amorium örnekleri için böyle bir tanımlama yapmak güçtür. Bunun sebebi kadehlerde, 4-5 cm ağız çapının servis amacına yönelik kullanılamayacak kadar ufak olmasıdır. Bunun yanı sıra buluntuların kadeh kandil olarak aydınlatma amacıyla kullanılmış olması ihtimalini, kazı çalışmaları sırasında buluntuların yanında kandil işlevinde kullanıldığını gösteren metal aksamlar ve kandil fitilleri gibi öğelere rastlanmamış olması zayıflatmaktadır. Buluntuların konik formu, boyutlarının küçüklüğü ve ağız kenarlarının kalınlaştırılmış olması bu eserlerin şişelere ait olduğunu düşündürmektedir. Nitekim gerek M. Gill'in yayınında gerekse diğer yayınlarda karşılaşılan benzer boyut ve formdaki buluntuların şişe olarak tanımlanmış olması bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir.

4.1.3. Düz ağız kenarları

Düz ağız kenarları 4 alt tip altında gruplandırılmaktadır. Bunlar; gövdeye doğru incelen ağız kenarları, ağız ve gövde eşit inceliğe sahip olan ağız kenarları, şişe ağızları ve kalın cidarlı ağız kenarlarıdır.

Gövdeye doğru incelen dört adet parça bulunmaktadır (Tip 3a, Kat. No. 6). Bu buluntuların tamamı yüzeyden ele geçmiştir. Çapları 7-8 cm aralığında değişmektedir.

---

⁶⁴Metropolis örnekleri için bkz. Akkuş, 2011, **a.g.k.**, 59, Levha No XIV, Kat. No. 65-66.; Elaiussa Sebaste yerleşimi örnekleri için bkz. Ç. Gençler (2009). *Elaiussa Sebaste antik yerleşimi cam buluntuları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi. Ağız kenarı yuvarlatılmış örnekler için s. 85, Kat. No. 201-211. Ağız kenarı içe doğru yuvarlatılmış örnekler için s. 87, Kat. No. 226.

⁶⁵Taştemür, 2007, **a.g.k.**, 155, Kat. No. 102, 106.

⁶⁶Lightfoot, 1993, **a.g.k.**, 175-176, Fig. 121, Kat. No. 17-22 (kase ve kadeh olarak tanımlanan örnekler), s. 180, fig. 124, Ka. No. 64 (şişe olarak tanımlanan örnek).

Buluntuların tamamının ağız kısmı yuvarlatılmıştır. 13-54 nolu buluntunun gövdesinde yedi sıra yatay şeritli açık sarı renge cam ipliği bezeme bulunmaktadır. Aynı tip altında değerlendirilen diğer buluntular bezemesizdir (Res. No. 6, Çiz. No. 6). Buluntuları genel olarak 5-6. yüzyıl ve sonrasına tarihlenen Kartaca'da ağızdan gövdeye doğru incelen ağız kenarları kadeh veya bardak olarak tanımlanmıştır⁶⁷. Bu eserler de Amorium örneklerine benzer olarak ince cidarlıdır.

Katalogda ağız ve gövde eşit inceliğe sahip olan iki parça bulunmaktadır (Tip 3b, Kat. No. 7, Res. No. 7, Çiz. No. 7). 5 ve 8 cm çapında olan bu buluntular dikey formlu ve bezemesizdir. Bu buluntuların Amorium'da önceki yıllarda bulunan benzerleri M. Gill tarafından bardak veya kadeh olarak tanımlanmıştır⁶⁸. Hierapolis'te bulunan benzer örnekler 8-12.yüzyıllara tarihlenmiş ve işlev belirtilmeden aktarılmıştır⁶⁹.

Gövdeye doğru incelen ve ağız ve gövde eşit inceliğe sahip olan ağız kenarları benzer boyutlarda olup cidar kalınlıklarının değişim göstermesinden dolayı farklı tipler altında değerlendirilmişlerdir. Fakat farklı başlıklar altında değerlendirilmesine rağmen, benzer form ve boyuta sahip olmasından dolayı her iki tip için de aynı işlev önerisi getirmek mümkündür. Eserlerin form benzerliğinin yanı sıra yayınlar ile karşılaştırıldığında, bardak veya kadeh işlevinde kullanılmış olması muhtemeldir.

Düz ağız kenarları arasında formundan emin olduğumuz tek buluntu grubu şişelere ait olduğu tespit edilen ağız kenarlarıdır. Katalogda şişe ağız işlevinde kullanılmış 3 parça bulunmaktadır (Tip 3c, Kat. No. 8). Şişe olarak tespit edilen ağız parçalarının çapları 3 ile 5 cm arasında değişmektedir. Buluntular form ve hamur özellikleri bakımından farklı özellikler sergilerler. İki buluntunun ağızdan gövdeye geçişi düz iken, 15-73 nolu buluntu ağızdan boyun kısmına doğru yatay olarak gelmekte, daralan boyun gövdeye doğru düz bir biçimde inmektedir (Res. No. 8, Çiz. No. 8).

Cam şişeler günlük kullanım kapları arasında önemli bir buluntu grubunu oluşturur. Şişelere ait ağız ve kaide parçaları arasında bezemeli örneğe rastlanmamıştır. Şişe ağızlarının Amorium'da önceki yıllarda bulunmuş ve M. Gill tarafından yayınlanmış olan benzerleri, katalogda yer alan buluntularla devamlılık göstermektedir⁷⁰. Nitekim Amorium buluntularına benzer örneklerin de yayınlarda şişe olarak aktarıldığını

⁶⁷J. Hayes (1978). Glass finds from The 1975 season içinde *Excavations of Carthage 1975* (ed. J. H. Humphag ve A. Arbor), ss. 187-194. Fig. 4, no. 31.

⁶⁸Gill, 2002, **a.g.k.**, 48, Fig. 1/12, Kat. No. 135-140.

⁶⁹Gençler, 2000, **a.g.k.**, 289. Fig. 7, Kat. No. 92.

⁷⁰Gill, 2002, **a.g.k.**, 56. Fig. 1/17.

görmekteyiz. Amorium şişelerine benzer örnekler Metropolis'te bulunmuş ve tarih belirtilmeden aktarılmıştır⁷¹. Kadıkalesi'nde bulunan benzer şişeler tabaka verileri ve benzer örneklerle karşılaştırmalar sonucu 13. yüzyıla tarihlenmektedir⁷². Sagalassos'da bir örneği 2. yüzyıla tarihlenen 2-2,5 cm ağız çapında olan benzer şişe ağızlarının küçük parfüm şişelerine ait olduğu belirtilmiştir⁷³. Kartaca'da 15-73 nolu buluntunun benzeri bulunmuş ve Geç Roma dönemi sonrasına tarihlenen eser saklama kabı olarak aktarılmıştır⁷⁴.

Katalogda düz ve kalın cidarlı tek bir ağız parçası bulunmaktadır (Tip 3d, Kat. No. 9). 11 cm çapında olan buluntu dikey formudur (Res. No. 9, Çiz. No. 9). Bu eser kalınlık bakımından Amorium'da önceki yıllarda bulunmuş olan ağız kenarlarından farklı özellikler sergiler. Nitekim benzerlerine yayınlarda rastlayamadığımız bu buluntunun kalın cidara sahip olması eserin dayanıklılığını arttırmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda eserin niteliği göz önüne alınarak saklama kabı işlevinde kullanılmış olabileceği düşünülse de karşılaştırma örneklerinin noksanlığı nedeniyle kesin bir kaniya varmak mümkün değildir.

4.1.4. Katlamalı kenarlı ağızlar

Katalogda tek bir katlamalı kenarlı ağız parçası bulunmaktadır (Tip 4, Kat. No. 10, Res. No. 10, Çiz. No. 10). Bazilika B açmasından ele geçen buluntu 14 cm çapındadır. Ağız kısmı kalınlaştırılmış olan buluntu gövde kısmında ince cidarlıdır.

Amorium'da önceki yıllarda bu formun benzerine rastlanmamıştır. Ender karşılaşılan bu tipteki örneğin benzerleri Elause Sebaste antik yerleşiminde bulunmuştur. 5-6. yüzyıla tarihlenen bu parçalarda katlamalı kısmın hem kabın rengiyle aynı olduğu hem de kobalt mavisi renkten yapıldığı örnekler mevcuttur⁷⁵. Sagalassos antik kentinde benzer bir örnek kase veya tabak olarak tanımlanmış ve 2-3. yüzyıllara tarihlendirilmiştir⁷⁶. Kartaca'da bulunan benzer bir buluntu ise Geç Roma sonrasına tarihlenmiş ve işlev belirtilmemiştir⁷⁷.

⁷¹Akkuş, 2011, **a.g.k.**, 72. Kat. No. 115, 116.

⁷²Coşkun, 2012, **a.g.k.**, 118, Kat. No. 128.

⁷³Lightfoot, 1993, **a.g.k.**, 179, Fig. 123, no. 58-59.

⁷⁴Hayes, 1978, **a.g.k.**, 187-194.

⁷⁵Gençler, 2009, **a.g.k.**, 76.

⁷⁶Lightfoot, 1993, **a.g.k.**, 174, Fig. 121, Kat. No. 3.

⁷⁷Hayes, 1978, **a.g.k.**, 190, Kat. No. 20.

Amorium'da tek örnekle temsil edilen katlamalı ağız kenarına sahip bu buluntunun, benzer örneklerin yayınlardaki tanımlamaları dikkate alınarak ve geniş bir ağız çapına sahip olmasından dolayı kase veya tabak işlevinde olması olasıdır. Bununla birlikte bu tipin Amorium'da önceki yıllarda benzerlerine rastlanmamış olmasından dolayı kase veya tabak işlevi soru işareti ile önerilmektedir.

Kazı buluntularının çalışılmasının sağladığı en önemli avantaj eserlerin tarih veren tabakalardan ele geçmesidir. Bunun yanı sıra benzer açma ve tabakalardan ele geçen buluntular bir bütün oluşturarak eserin işlevine, dönemine ve niteliğine yönelik bilgiler sunabilir. Amorium'da 2013-2015 yıllarında oldukça çeşitli formlarda karşımıza çıkan ağız kenarları kalın cidarlı ve katlamalı kenarlı ağız kenarları gibi bir takım istisnalar dışında, genel olarak geçmiş yıllarda bulunmuş eserlerle renk, nitelik ve form açısından devamlılık göstermektedir. Eserlerde orta derecede hava kabarcığı görülmektedir. Ağız kenarı buluntularının tamamı saydamdır. Kazı çalışmaları sırasında ağız kenarları ile benzer renk ve hamur özellikleri sergileyen çok sayıda gövde parçası bulunmuştur. Bu parçaların küçük halde bulunmuş olmasından dolayı eserlerin restitüsyonunu yapmak mümkün olmamıştır.

Karşılaştırma örnekleri ışığında, Amorium ağız kenarları ile benzer özellikler sergileyen parçaların 2 ile 13. yüzyıl aralığında olduğu görülmektedir (Tablo 1). Bu durum, benzer formların cam malzeme üzerinde yüzyıllarca uygulandığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Benzer örneklerin tarih aralığının geniş olması nedeniyle, Amorium ağız kenarları tarihlendirilirken tabaka verileri esas alınmıştır. Dışa dönük ağız kenarları; Bazilika B'de, Apsis sondajlarında ve Büyük Bina BBD açmasında çoğunlukla karışık malzemenin geldiği açmalarda bulunmuştur. Tip 1c de kataloglanan 15-90 nolu buluntunun Büyük Bina'da ODA 12'de bulunduğu kontekstten A2 sınıfı Anonim Follis (976-1030/35) ele geçmiştir. İçe dönük ağız kenarları; Bazilika B'de ve Orta Bizans ile Türk dönemi malzemesinin karışık olarak bulunduğu GB-A1 açmasında bulunmuştur. Bg5 ve Bg2 açmalarında bulunan içe dönük ağız kenarlarının buldukları kotlardan B sınıfı Anonim Follis (1035-1042), I sınıfı anonim follis (1075-80) ve I. Romanos (931-944) sikkesi bulunmuştur. Düz ağız kenarları ise Büyük Bina'da ve Bazilika B'de genellikle karışık malzemenin bulunduğu kotlarda bulunmuştur. Ağız kenarlarının bir kısmı ise 2013 yılında yapılan temizlik sırasında yüzeyden ele geçmiştir. Büyük bir kısmı tarih vermeyen kontekstlerde bulunmakla beraber ağız kenarlarına ait tarihlenebilen tabakalardan gelen parçalar genel olarak 10. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonraya aittir.

Fakat buluntuların yoğun olarak karışık malzemenin geldiği tabakalarda bulunması sebebiyle ağız kenarları ile ilgili spesifik bir tarihlendirme yapmak yerine Orta Bizans dönemi malzemesi olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Amorium kap parçalarının dikkat çeken özelliklerinden biri sınırlı sayıda eserin süsleme ögesi barındırmasıdır. Nitekim 2013-2015 yılı buluntuları arasında yalnızca iki ağız kenarına ait parçada bezeme görülmektedir. Kat. No. 1 de 14-05 nolu buluntunun dışa dönük kavis kısmında yeşil üzerine iki yatay şerit koyu kırmızı renkli cam ipliği bezeme görülmektedir. Kat. No. 6 da 13-54 nolu buluntu ise ağız kısmının biraz altında açık sarı renkli 7 adet yatay cam ipliği ile bezelidir.

Amorium cam eserlerinde renk konusunda bir devamlılık söz konusudur. Geçmiş yılların buluntuları da dikkate alınarak Amorium cam eserleri arasında en yoğun görülen rengin yeşil tonları olduğunu söyleyebiliriz. Bu tonlar; yeşil, mavimsi yeşil, şeffaf yeşil, şeffaf su yeşili, koyu yeşil, açık yeşil ve şeffaf açık yeşildir. Bunun yanı sıra ağız kenarlarında karşılaşılan diğer renkler şeffaf sarımtırak ve koyu mavidir.

Tablo 1. Yerleşimlere Göre Ağız Kenarlarının Tarihsel Verileri

Eserin tipi ve türü	Sagalassos	Kadikalesi	Hierapolis	Elause Sebaste	Metropolis	Klaros	Amorium 2013-2015
Tip 1a. İçbükey kıvrımla dışa dönük ağız kenarları	4-5. yy						
Tip 1b. Keskin kıvrımla dışa dönük ağız kenarları	4-5. yy					2-3. yy	
Tip 1c. Ağız kısmı düz, gövdeye doğru dışa dönük ağız kenarı							10-11. yy?
Tip 2a. İçe dönük ağız kenarları			5-7. yy	Erken Bizans Dönemi	2. yy	3-4. yy	
Tip 2b. Aletle şekillendirilmiş hafif içe dönük ağız kenarları							
Tip 3a. Gövdeye doğru incelen ağız kenarları							
Tip 3b. Ağız ve gövde eşit incelikte olan ağız kenarları			8-12. yy				
Tip 3c. Şişe Ağızları	2. yy	13. yy			?		
Tip 3d. Düz kalın cidarlı ağız kenarları							
Tip 4. Katlamalı kenarlı ağızlar	2-3. yy						

4.2. Kaideler

Amorium kazısı 2013-2015 kazı sezonunda sınırlı miktarda bulunan kaidelere ait form veren parçalar 4 ana tip altında değerlendirilmektedir. Bulunan kaideler; kadehlere, kaselere ve şişelere ait parçalardır. Ayrıca dört adet dip bulunmuştur.

4.2.1. Kadeh kaide ve ayakları

Amorium'da diğer Bizans yerleşimlerinde de olduğu gibi kadeh formu yaygın olarak bulunmaktadır. Amorium'da kadehlere ait çok sayıda kaide ve gövde tespit edilmiştir. Fakat farklı açma ve kontekstlerden gelen bu buluntular farklı kadehlere ait parçalar olmalarından dolayı restitüe edilememişlerdir. Kadehlere ait buluntular sayısal yoğunluk açısından diğer kaide türlerine oranla daha fazladır

Amorium'da yaygın olarak bulunan kadehlerin çoğu 3-4. yüzyıllardan itibaren popüler olmaya başlayan forma sahiptir⁷⁸. Kataloglanan kadeh kaideleri iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki kaidesi zemine yatay olarak uzanan parçalardır. Bu buluntuların zemine değen dış kenarları kalınlaştırılmıştır. Buluntuların kaide cidarları kalın olabildiği gibi çok ince cidara sahip buluntular da mevcuttur. İkinci biçimde ise kadehler konkav diplidir. Katalogda yer alan kadeh ayağına ait iki buluntu da bu başlık altında incelenmiştir (Tip 1, Kat. No. 11, Res. No. 11, Çiz. No. 11).

Kadehlerin tipolojisi yapılırken en çok ayırım yapılan nokta kadeh ayağıdır. Amorium kadeh buluntularının çubuk tipleri M. Gill tarafından; içi dolu, boğumlu, katlamalı ve düz olarak tanımlanmıştır⁷⁹. Amorium'da 2013-2015 yıllarında iki adet silindirik gövdeli kadeh ayağı bulunmuştur. Bu parçaların çanak kısımları günümüze gelememiştir. Buluntular kadeh ayağını ve gövde başlangıcını oluşturmaktadır. Her iki buluntu da masif ve kısa ayaklıdır. 13-157 nolu buluntu düz bir ayağa sahip olup 13-156 nolu buluntunun kadeh ayağında boğum olup olmadığı belirsizdir.

Günümüz şarap bardaklarına benzerliği dolayısıyla kadeh olarak tanımlanan form, Bizans imparatorluğunun sınırları içinde birbirini tekrar eden benzer biçimlerde kullanılmıştır⁸⁰. Bizans yerleşimlerinde geniş bir kullanım alanı bulmuş olan kadehler Bizans'ın her döneminde karşımıza çıkan bir formdur. Amorium'da geçmiş yıllarda gerçekleştirilen kazılarda, konkav dipli kadeh kaideleri yoğunlukta olup, zemine yatay

---

⁷⁸ Gill, 2002, a.g.k., 38.

⁷⁹ Gill, 2002, a.g.k., 38.

⁸⁰ Stern, 2001, a.g.k., 262.

olarak uzanan kaideler sınırlı sayıda karşımıza çıkmaktadır⁸¹. Çok sayıda kadeh bulunan Anamur buluntuları Nekropolis Kilisesi'nin tarihlendiği 400-660 yıllarına tarihlenmektedir⁸². Mezar hediyeleri arasında kadehler nadir olarak görülmekle beraber Anamur'da bir kadeh kaidesi mezardan şişe ve kase buluntularıyla beraber ele geçmiştir⁸³. Cam kadeh ve kandilleri Geç Antik ve Erken Bizans dönemine tarihlenen Olba yüzey araştırmasında ele geçirilen çok sayıda kadeh kaidesi Kilikya'da cam kadeh kullanımının yaygın olduğunu göstermektedir⁸⁴. Kilikya bölgesindeki kadeh kullanıma işaret eden bir başka veri Hatay Müzesi'nde bulunan cam eserlerdir. Hatay Müzesi'nde servis veya aydınlatma işlevinden hangisine yönelik kullanıldığı tespit edilememiş olan cam kadehler 5-6. yüzyıllara tarihlenmektedir⁸⁵. Sardes'te Erken Bizans dönemine tarihlenen çok sayıda bardak işlevinde kullanılmış kadeh görülmektedir⁸⁶. Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde bulunan kadeh kandiller arasında kaidesi kenara doğru inceltilip yassılaştırılarak biçimlendirilmiş türün 10. yüzyıla tarihlenmesi önerilmiştir⁸⁷. Demre'de bulunan kadeh kandil türleri ise genel olarak 8-12. yüzyıllara tarihlenmektedir⁸⁸. Elause Sebaste'de servis ve aydınlatma işlevli olmak üzere iki şekilde kullanılan kadehler çoğunlukla 7. yüzyıl katmanlarında bulunmuştur⁸⁹. 12-13. yüzyıllara tarihlenen Kadıkalesi kadeh buluntularında kadeh ayağı boğumlu örneklerle sıkça rastlanmaktadır⁹⁰. Hierapolis'te kadeh kaidelerinin 5-7. yüzyıllara⁹¹, kadeh ayaklarının ise 8-12. yüzyıl aralığına tarihlenmesi, yerleşimde kadeh kullanımının neredeyse her dönem mevcut olduğunu göstermesi açısından önemlidir⁹². Kartaca'da Amorium buluntularına benzer bir kadeh ayağı parçası 6. yüzyıl kontekstinden ele geçmiştir⁹³. İzmir Agorası'nda bulunan kadeh ayakları geç Roma erken Bizans dönemine tarihlenmektedir⁹⁴. Bununla

⁸¹Gill, 2002, **a.g.k.**, 66, Fig. 1/6 ve s. 171, Fig. 2/5.

⁸²E. Stern (1985). Ancient and Medieval glass from the Necropolis Church at Anemurium, *IX. Congres de l'Association Internationale Pour L' Histoire du Verre*, ss. 35-64.

⁸³Stern, 1985, **a.g.k.**, 46.

⁸⁴E. Erten (2003). Glass finds from Olba survey – 2001, *Mersin Üniversitesi Kilikya Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları*, VII, ss. 145-154.

⁸⁵E. Erten Yağcı, Hatay Müzesindeki Bir Grup Cam Eser, *I. Uluslararası Cam Sanatı Sempozyumu*, İstanbul, 1990, s.30-36.

⁸⁶Saldern, 1980, **a.g.k.**, 53.

⁸⁷M. Acara ve B. Y. Olcay (1998). Bizans döneminde aydınlatma düzeni ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde kullanılan aydınlatma gereçleri, *Adalya II*, ss. 249-265.

⁸⁸Olcay, 1997, **a.g.k.**, 239, Kat. No. 86-116.

⁸⁹Gençler, 2009, **a.g.k.**, 111.

⁹⁰Hazinedar Coşkun, 2012, **a.g.k.**, 76

⁹¹Hierapolis kadeh kaideleri için bkz. Gençler, 2000, **a.g.k.**, 285, Fig. 5. Kat. No. 68-73.

⁹²Hierapolis kadeh ayakları için bkz. Gençler, 2000, **a.g.k.**, 287, Fig. 6. Kat. No. 83-89.

⁹³Hayes, 1975, **a.g.k.**, 190, Fig. 4, Kat. No. 29.

⁹⁴Çakmakçı, 2008, **a.g.k.**, 176, Kat. No. 82.

birlikte Sagalassos⁹⁵ ve Anadolu dışında Ürdün Gerasa'da⁹⁶ Amorium örneklerine benzer formdaki kadeh parçaları tarih belirtilmeden aktarılmıştır.

Bizans'ın en yaygın görülen cam formlarından biri olan kadehler sadece kilise ve sinagoglarda değil, aynı zamanda resmi binalar ve evlerde de kullanılan objelerdir⁹⁷. Nitekim Sardes'te Erken Bizans dönemine tarihlenen işliklerde çok sayıda cam kadeh bulunmuştur⁹⁸.

Kaideler esas alındığında Amorium kadeh kaidelerinin kandil işlevinde kullanılmış olabileceği sonucuna varmaktayız. Bu sonuca ulaşmamızda iki husus önem arz etmektedir. Bu hususlar; buluntuların boyutları ve buldukları mekanlardır. Bulunan kadeh kaidelerinin çapları 3.5 ile 5.5 cm arasında değişim göstermektedir. Parçalar servis işlevinde kullanılmayacak kadar küçük ve bodurdur. Küçük boyutlu olmalarının yanı sıra buluntuların yoğun olarak Yukarı Şehir Bazilika B'de ele geçmiş olması, kadeh parçalarının kandil işlevinde kilise aydınlatmasına yönelik olarak kullanılmış olduğu düşüncesini desteklemektedir. Bununla birlikte kadeh ayakları için de aynı işlev önerisini getirmek mümkündür. Kadeh ayaklarının yanında kandil olarak kullanıldığının kanıtı olan kandil aksamlarına rastlanmamakla birlikte boyutlarının servis işlevinde kullanılmayacak kadar küçük olması buluntuların kandil işlevinde kullanıldığı düşüncesini güçlendirir. Bununla birlikte Amorium'da 2013-2015 yıllarında kadeh kandile ait olduğunu önerdiğimiz çok sayıda kaide bulunmakla birlikte, çalışmalar sırasında polykandilion ele geçmemiştir.

Amorium'da bulunan kadeh kaideleri ağırlıklı olarak 10-11. yüzyıl tabakalarından ele geçmiştir. Kadeh kaideleri yoğun miktarda Bazilika B'de ve az sayıda Büyük Bina BBD açmasında bulunmuştur. Büyük Bina'da bulunan kaidelerin bir kısmı 10. yüzyıla tarihlenen bir A2 sınıfı anonim follis ile birlikte (976-1030/35) Bazilika B'de Bg3 açmasından gelen örnekler ise A2 sınıfı anonim follis ve I. Romanos (931-944) sikkesi ile aynı tabakada bulunmuştur.

2013-2015 yılı Amorium kadeh kaide ve ayaklarının tamamında yeşil tonları görülmektedir. Şeffaf su yeşili ağırlıklı olmakla birlikte kaidelerde, şeffaf açık yeşil, açık yeşil, yeşil ve mavimsi yeşil tonları kullanılmıştır.

---

⁹⁵Lightfoot, 1993, **a.g.k.**, 176, Fig. 122, Kat. No. 23-30.

⁹⁶P. Baur (1938). Gerasa, City of Decapolis. (Ed. C. H. Kraeling), New Haven: Connecticut, s. 521.

⁹⁷Stern, 1985, **a.g.k.**, 44.

⁹⁸Saldern, 1980, **a.g.k.**, 55.

4.2.2. Kase kaideleri

Katalogda iki adet kase kaidesi yer almaktadır (Tip 2, Kat. No. 12). Bu kaideler 4-5 cm çap aralığındadır. Buluntuların kaideden gövdeye geçiş yerinden kırılmış olmalarından dolayı gövde formu anlaşılammamaktadır. Her iki buluntu da halka tabanlıdır. 14-63 nolu buluntu düz bir iç yüzeye sahiptir. 13-32 nolu buluntunun iç yüzeyi ise aletle şekillendirilmiştir. İç yüzeyin merkezinde ve kenarlarında pontil izleri görülür (Res. No. 12, Çiz. No. 12).

Amorium kazısında önceki yıllarda bulunan benzer formdaki kaidelerin kase parçaları olabileceği gibi uzun ve dar bir ağıza sahip şişe veya sürahilere de ait olabileceği üzerinde durulmuştur. Fakat benzer formdaki şişe ve sürahi buluntularının kaide çapları çoğunlukla geniş çaplı örneklerdir⁹⁹.

Çömezoğlu yayınlarda kase olarak geçen bu tip buluntuların madeni bir zarf içinde asılarak veya düz bir zemin üzerine koyularak kandil olarak da kullanılabileceğini belirtmiştir¹⁰⁰. Amorium kase kaideleri ile birlikte aynı kaseye ait kulplu ağız kenarları, metal taşıyıcılar veya kandil fitili gibi objelere rastlanmamıştır. Kase parçalarının kandil olarak kullanıldığına yönelik bir bulguya rastlanmamış olması söz konusu buluntuların servis işlevinde kullanılmış olduğu düşüncesini güçlendirir.

Katalogda yer alan kase kaidelerinde halkalar görülmektedir. Saldern, kaide halkalarının kaselerle beraber yapılmamış olup, kaselere sonradan eklenmiş olabileceğini belirtmektedir¹⁰¹. Sardes'te bulunan kaide halkalı benzer örneklerin Erken Bizans öncesi döneme tarihlenen kotlarda bulunmuştur. Nitekim bu tip üretim Roma çanaklarına yakın görünümündedir¹⁰². Hierapolis'te bulunmuş olan halka kaideli örnekler 3 - 4. yüzyılın yaygın sürahi formunun özelliklerini sergilemektedir¹⁰³. Kadıkalesi'nde 12-13. yüzyıllara tarihlenen halka kaideli kaseler bulunmuştur¹⁰⁴, Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde halka kaideli örnekler; erken dönemden itibaren görülen kaselerde, işlevi açısından yüzyıllarca değişmeyen formda olan ve tarih belirtilmeden aktarılan kavanozlarda ve 4-6 ve 11-12. yüzyıllara tarihlenen şişelerde karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁵. Bunun yanı sıra, Ürdün

⁹⁹Gill, 2002, **a.g.k.**, 156. Fig. 2/9.

¹⁰⁰Çömezoğlu, 2007, **a.g.k.**, 294.

¹⁰¹Saldern, 1980, **a.g.k.**, 67.

¹⁰²Saldern, 1980, **a.g.k.**, 67, Kat. No. 466

¹⁰³Gençler, 2000, **a.g.k.**, 281, Fig. 3, Kat. No. 49-50-51.

¹⁰⁴Hazinedar Coşkun, 2012, **a.g.k.**, 130, Tip 1.

¹⁰⁵Çömezoğlu, 2007, **a.g.k.**, halka kaideli kaseler için bkz s. 295., halka kaideli kavanozlar için bkz, s. 235. halka kaideli şişeler için bkz., s. 229.

Gerasa'da Erken Bizans dönemine tarihlenen turkuaz renkli halka kaideli örnekler bulunmuştur¹⁰⁶.

Amorium'da bulunan 13-32 nolu kase kaidesi Bazilika B'de 11. yüzyıl tabakasından bulunmuştur. Kaide ile yaklaşık aynı tabakadan I sınıfı Anonim follis (1075-1080) ele geçmiştir. 14-63 nolu kase kaidesi ise Yukarı Şehir'de apsis içinde gerçekleştirilen sondajlar sırasında bulunmuştur. Burada Orta Bizans malzemesi ağırlıklı olmakla beraber karışık malzemenin geldiği görülür. Bu nedenle bu parça için bir tarihlendirme önerisinde bulunmak güçtür. Bununla beraber iki malzemenin nitelik ve teknik anlamda gösterdiği benzerliklerden dolayı ve kaidelerin bulunduğu tabakanın Orta Bizans malzemesinin yoğun olarak ele geçtiği de göz önünde bulundurularak bu parçaların Orta Bizans dönemine ait olması muhtemeldir.

Amorium kase kaidelerinde görülen renkler mavimsi yeşil ve şeffaf su yeşilidir.

4.2.3. Şişe kaideleri

Sıvı saklamak ve servis etmek için kullanılan şişeler Bizans döneminde oldukça çeşitli formlarda karşımıza çıkmaktadır. Saldern, çok sayıda cam şişenin bulunduğu Sardes örnekleri için 14 farklı tipoloji oluşturmuştur. Bu tipolojinin oluşmasında ağız, kaide, gövde ve boyun biçimleri etkili olmuştur¹⁰⁷.

Bizans dünyasında şişelerin oldukça yaygın görülmesinin aksine Amorium'da şişelere ait olduğu tespit edilen iki kaide bulunmuştur (Tip 3, Kat. No. 13, Res. No. 13, Çiz. No. 13). Kataloglanan şişe kaideleri konkav diplidir. Yüksek halka kaideli olan buluntular kalın cidarlıdır. Kaide çapları 3.5-4 cm'dir. Buluntular gövde geçiş yerlerinden aletle şekillendirilmişlerdir

Amorium şişe kaidelerinin işlevlerinin tespit edilmesindeki en önemli etken gövde formudur. İki parça da gövde başlangıç yerinden kırıktır. Fakat gövdenin başlangıç kısmının yukarıya doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. Amorium'da önceki yıllarda bulunmuş benzer formdaki kaideler M. Gill tarafından şişe, sürahi, kavanoz, kase ve bardak olmak üzere çeşitli formlarla ilişkilendirilmiştir. Ancak kase, kavanoz ve bardak olarak tanımlanan kaidelerin gövdelerinin genellikle dışa açıldığı görülmektedir¹⁰⁸. Buluntuların gövde formlarının yanı sıra bu ayrımının yapılmasını sağlayan faktörlerden

¹⁰⁶C. Meyer (1987). Glass from the North theater, Byzantine church, and soundings at Jerash Jordan, 1982-1983, *Basor Supplement*, 25, s. 194, Fig. 7:J, K.

¹⁰⁷Saldern'in şişeler için oluşturduğu tipoloji için bkz. Saldern, 1980, **a.g.k.**, 69-79.

¹⁰⁸Gill, 2002, **a.g.k.**, 73, Fig. 1/16.

bir diğeri boyuttur. Kaidelerinin küçük çaplarda olması ve gövdelerinin diğeri formlarda karşılaştığı gibi yanlara doğru genişleyerek değil de yukarıya doğru düz bir biçimde devam etmesi nedeniyle buluntuların şişe olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Hierapolis'te Amorium örneklerinden daha geniş çaplı yüksek vurma kaideli parçalar tabak veya kase olarak tanımlanmış ve 5-7. yüzyıla tarihlenmişlerdir¹⁰⁹. Elause Sebaste'de Erken Bizans dönemine tarihlenen benzer formdaki halka kaide parçaları işlev belirtilmeden aktarılmıştır¹¹⁰. Metropolis'te benzer formlar tarih verilmeden dip olarak belirtilmiştir¹¹¹.

Amorium'da şişe kaideleri 2013 yılında temizliği yapılan alanlarda yüzeyden ve Bazilika B'den ele geçmiştir. 15-80 nolu buluntu Bazilika B'de 10-11. yüzyıllara tarihlenen tabakada bulunmuştur. Söz konusu buluntu ile yaklaşık aynı tabakadan I. Romanos sikkesi (931-944) ve A2 sınıfı Anonim Follis (976-1030/35) ele geçmiştir. 13-36 nolu şişe kaidesi ise yüzeyden ele geçmiştir. Amorium'da bulunan her iki şişe kaidesi de benzer nitelikler sergilese de tabaka ile tarihlendirme yapmanın mümkün olmadığı 13-36 nolu buluntunun benzerlerinin birbirinden farklı dönemlere tarihlendirilmesinden dolayı bu kaide için karşılaştırma yolu ile tarih önerisi getirmek güçtür.

2013-2015 yılı Amorium şişe kaidelerinde görülen tonlar açık yeşil ve şeffaf su yeşilidir.

4.2.4. Dip

2013-2015 sezonunda Amorium kazısında dört adet dip bulunmuştur (Tip 4, Kat. No. 14, Res. No. 14, Çiz. No. 14). Bunlardan 4 cm çapında olan bir parça konkav diplidir. Diğer üç dip ise halka kaidelidir. Halka kaideli diplerin kaidesi merkeze doğru kalınlaştırılmıştır. Bu buluntuların gövdeleri iki yana genişleyerek devam etmektedir.

Önceki yıllarda Amorium'da bulunan halka kaideli dip parçalarının geniş ağızlı kase, şişe, sürahi veya kavanozlara ait olabileceği üzerinde durulmuştur¹¹². 2013-2015 buluntuları için verilerin yetersizliğinden dolayı işlev önerisi getirmek doğru olmayacaktır.

Amorium buluntularının benzerlerine Elause Sebaste'de rastlanmakta, burada bulunan konkav dipli benzer örnekler 5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başlarına

¹⁰⁹Gençler, 2000, **a.g.k.**, 284, Fig. 4. Kat. No. 66-67.

¹¹⁰Gençler, 2009, **a.g.k.**, 232, Lev. XXII, Kat.No. 275-276.

¹¹¹Akkuş, 2011, **a.g.k.**, 86, Kat. No. 172-173.

¹¹²Gill, 2002, **a.g.k.**, 156.

tarihlenmektedir¹¹³. Metropolis'te bulunan konkav dipli örnekler tarih belirtmeden aktarılmıştır¹¹⁴. Hierapolis'te benzer dip örnekleri 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir¹¹⁵. Sagalassos'da 5-6. yüzyıla tarihlenen dip parçaları bulunmuştur¹¹⁶. Sardes'te bulunan Amorium örneklerine benzer dipler Erken Bizans dönemine tarihlenmektedir¹¹⁷.

Amorium dip parçalarından 15-83 ve 15-84 nolu buluntular Bazilika B'de 11. yüzyıla tarihlenen tabakada bulunmuştur. Cam diplerin ele geçtiği kontekste I sınıfı Anonim Follis (1075-1080) ve X. Konstantinos (1050-1067) sikkeleri ele geçmiştir. Diğer buluntular ise karışık malzemenin geldiği Bazilika B'de Ba6 ve Büyük Bina BBD açmalarında bulunmuştur.

2013-2015 yılı Amorium dip buluntularda yeşil, şeffaf açık yeşil ve şeffaf su yeşili tonları karşımıza çıkmaktadır. 15-84 nolu buluntunun ise zamanla aşınmaya uğramasından dolayı hamur rengi anlayışmamaktadır.

Genel olarak Amorium'da bulunan kaideler diğer buluntulara göre sayıca az miktarda karşımıza çıkmaktadır. En yoğun kaide buluntuları kadehlere ait parçalardır. Buluntuların tarihlendirmelerinde, karşılaştırma örneklerinin geniş tarih aralığında olmasından dolayı tabaka verileri esas alınmıştır. Amorium kap parçalarında süsleme ögesi sınırlı sayıda örnekte karşımıza çıkmaktadır. Kap parçalarından bir kısım ağız ve gövde parçasında görülen süs unsurları 2013 - 2015 yılında bulunan kaide parçalarında görülmemektedir. Tarihl

---

¹¹³Gençler, 2009, **a.g.k.**, 236, Lev. No. XXIII, Kat. No. 291.

¹¹⁴Akkuş, 2011, **a.g.k.**, 88, Kat. No. 184-185.

¹¹⁵Gençler, 2000, **a.g.k.**, 281, Fig. 3, Kat. No. 49-50.

¹¹⁶Lightfoot, 1993, **a.g.k.**, 183, Fig. 124, Kat. No. 98.

¹¹⁷Saldern, 1980, **a.g.k.**, 67, Kat. No. 456, 465, 467.

Tablo 2. Yerleşimlere Göre Kaidelerin Tarihsel Verileri

Eserin tipi ve türü	Tip 1. Kadeh kaideleri	Tip 2. Kase kaideleri	Tip 3. Şişe kaideleri	Tip 4. Dip
Sagalassos	?			5-6. yy
Kadıkalesi	12-13. yy	12-13. yy		
Demre Aziz Nikolaos Kilisesi	8-12. yy	4-6/11-12		
Hierapolis	5-7. yy	3-4. yy	5-7. yy	2. yy
Elause Sebaste	7. yy		Erken Bizans Dönemi	5-6. yy
Metropolis			?	?
Sardes	Erken Bizans Dönemi	Roma dönemi		Erken Bizans Dönemi
Amorium 2013-2015	10-11. yy	Orta Bizans	10-11. yy?	
Anamur Nekropolis Kilisesi	400-660			
Olba Yüzey Araştırması	Geç Antik - Erken Bizans			
Hatay Müzesi	5-6. yy			
Kartaca	6. yy			
İzmir Agorası	Geç Roma- Erken Bizans			
Gerasa	Erken Bizans Dönemi			

4.4. Kandiller

Roma döneminde kandillerin orijinal ismi *lychnus* olarak bilinmektedir. Daha sonra Latince *candelae* veya meşale anlamına gelen *trache* kelimesi kullanılmaya başlanmıştır¹¹⁸.

Doğu Akdeniz’de cam kandillerin günlük kullanımının ilk olarak 4. yüzyılın ilk yarısında Filistin’de başladığı düşünülmektedir. Cam kandillerin batıda yaygınlaşması ise 5. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. Bu kandil türünün yaygın kullanılmasının sebepleri

¹¹⁸S. Ezer. Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nden bir grup kandil, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1987 Yılı*, Ankara, s. 103.

arasında toprak kandillere oranla daha uzun süre yanması ve ışığı her yönden yansıtması sayılabilir¹¹⁹. Cam kandiller camın şeffaf yapısından dolayı buldukları yeri neredeyse toprak kandillerin iki katı kadar fazla aydınlatmaktadır¹²⁰.

Roma döneminden itibaren Bizans döneminde ve İslami dönemlerde kullanılmış olan kandil formu günümüzde Yakın Doğu’da kullanılmaya devam etmektedir¹²¹.

Roma döneminde katakomplarda bulunan kandiller, Hıristiyanların Pagan alışkanlığı olarak kabul edilen mezar odası aydınlatma geleneğini sürdürdüklerine işaret etmektedir¹²². Işığın sembolizmini tartışan yazılı kaynakların en erkeni 4. yüzyılda yaşamış olan Nazianzos’lu Gregorius tarafından kaleme alınmıştır. Gregorius, “diğer dünyaya gidenlerin sahip oldukları ışıkla canlanacaklarını” yazmıştır¹²³. Nitekim Bizans dönemine gelindiğinde yazılı kaynaklar ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi’nde bulunan bir lahitin üzerine yapılmış resim, kandillerin gömü mekanlarının aydınlatılması işlevine yönelik de kullanılmış olduğunu göstermektedir¹²⁴.

Bizans yerleşimlerinde yürütülen kazılar, Bizans dönemi cam repertuarı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Kazılar aracılığıyla ele geçen buluntuların, dönemin günlük kullanım objeleri, aydınlatma sistemi ve süsleme alışkanlığı hakkında sunduğu bilgiler; eserleri mimari kontekst, bulunduğu tabaka ve birlikte ele geçtiği diğer küçük buluntular ile birlikte bir bütün olarak değerlendirilmesine imkan tanır. Eserlerin değerlendirilmesinde faydalanan önemli unsurlardan biri de benzer çalışmalardır. Karşılaştırma yöntemi, Bizans dönemi cam buluntularına, yerel bilgilerin yanı sıra Bizans İmparatorluğu sınırları çerçevesinde bakılmasını sağlar. Örneğin, Anamur, Sardes, Kıbrıs ve Filistin’de ele geçen cam buluntular, Hıristiyan ve Yahudilerin aynı formlardaki cam objeleri kullandığını göstermenin yanı sıra kilise ve sinagog aydınlatmasında da kullanılan kandil tiplerinin aynı olduğu bilgisini bize sunmaktadır¹²⁵.

---

¹¹⁹Stern, 2001, **a.g.k.**, 262.

¹²⁰Stern, 2001, **a.g.k.**, 262.

¹²¹Saldern, 1980, **a.g.k.**, 49.

¹²²H. B. Walter, *Catalogue of the Greek and Roman lamps in British Museum*, London, 1914, s. XV.

¹²³B. Y. Olcay (2001b). Lighting methods in Byzantine period and findings of glass lamps in Anatolia. *Journal of Glass Studies*, 43, s. 78.

¹²⁴Bizans mimarisinde kilise aydınlatmasında gömü mekanlarının da yer aldığını gösteren en önemli tarihi kaynaklardan biri 381-384 tarihlerinde Küçük Asya’yı gezen Egeria adlı seyyahın notlarıdır. Yolculuğunun duraklarından biri olan Hagia Tecla Manastırının cenaze seremonisinde kandillerin sürekli yandığını yazmıştır. Demre Aziz Nikolaos Kilisesi güney şapelinin batı kolundaki lahitin üzerinde bulunan resimler cenazelerde kandillerin kullanıldığına işaret eden bir diğer kanıttır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Olcay, 2001, **a.g.k.**, 79-80.

¹²⁵Stern, 1985, **a.g.k.**, 44.

Amorium'da önceki yıllarda çok sayıda aydınlatma işlevli eser bulunmuştur¹²⁶. Kentteki aydınlatmanın çeşitliliğine işaret bu eserlerin aksine 2013-2015 kazı sezonunda Amorium'da 8 adet cam kandil parçası bulunmuştur. Sınırlı sayıda bulunan kandiller çubuklu kandillere ait parçalardır. Kadeh kandil olarak önerdiğimiz parçalar ise *Kadeh Kaideleri ve Ayakları* başlığında incelenmiştir.

4.4.1. Çubuklu kandiller

Geç Roma döneminden itibaren görülmeye başlanan çubuklu kandiller madeni polikandilionlar içine konularak kullanılmaktadır. Serbest üfleme tekniğiyle yapılan bu kandillerin gövdeden çekilen çubukları aletle şekillendirilmiştir. İçi boş kandil çubuklarında ise kandil çubuğunun içi sivri bir aletle açılmıştır¹²⁷.

Zincirlerle asılarak kullanılan polikandilionlar aynı anda birden fazla kandil için kullanılmaktadır. Nitekim üç, dört, altı, sekiz, on ya da on altı çubuklu kandili taşıdıkları bilinir¹²⁸. Çoklu kandil taşıyıcılara örnek olarak Sardes'te 6-7. yüzyıllara tarihlenen altı bölmeli polikandilion ve üçlü zincir bulunmuştur¹²⁹. Bunun yanı sıra kandil taşıyıcılarının çeşitli şekillerde olabildiği görülmektedir. 1998 kazı sezonunda Amorium'da Aşağı Şehir Kilisesi'nde bulunan Bizans dönemine ait el şeklindeki bronz taşıyıcı olasılıkla cam bir kandili duvara asmak için kullanılmıştır¹³⁰. (Görsel 5).

2013-2015 kazı sezonunda Amorium'da 8 adet çubuklu kandil bulunmuştur. Çubuklu kandiller kendi içlerinde düz - masif çubuklu, bilyalı çubuklu ve içi boş çubuklu olmak üzere 3 alt tipte değerlendirilmektedir.

Düz - masif çubuklu kandillerin içlerinin dolu olması sebebiyle daha dayanıklı olmaları, kandillerin çubuk kısımlarının günümüze daha sağlam gelebilmelerini sağlamıştır. Bunun yanı sıra bu parçaların daha ince cidarlı olan çanak kısımları kırılmalara daha müsaittir. Elimizdeki örneklerin 7'sinin yalnızca çubukları günümüze gelebilmiş, diğer bir buluntunun ise gövde başlangıç kısmı mevcuttur. Bu nedenle değerlendirilen kandil parçalarının ağız ve gövde formları bilinmemektedir.

---

¹²⁶Amorium'da 1987-1997 yılları arasında bulunan aydınlatma gereçleri için bkz. Gill, 2002, **a.g.k.**, 35. Bunun yanı sıra Lightfoot'un Amorium aydınlatma buluntularını aktardığı bir yayını için bkz. C. Lightfoot. (2010), Ortaçağ'da Aydınlatma Teknikleri ve Amorium'da ele geçen buluntular, XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, İzmir, ss. 41-49. 1998 yılı aydınlatma gereçleri için bkz. C. Lightfoot vd. (2003). The Amorium Project: Research and excavation in 2000. *Dumbarton Oaks Papers*, (57), s. 279-292.

¹²⁷Taştemür, 2007, **a.g.k.**, 106.

¹²⁸Meyer, 1987, **a.g.k.**, 203.

¹²⁹Saldern, 1980, **a.g.k.**, s. 50.

¹³⁰Lightfoot ve Ivison, 2001, **a.g.k.**, 374.

Görsel 5. *Amorium'da 1998 Yılında Bulunmuş Olan El Şeklindeki Bronz Taşıyıcı*

Kaynak: Amorium Kazı Arşivi.

Amorium'da 5 adet düz-masif çubuklu kandil parçası bulunmuştur (Tip 1a, Kat. No. 15, Res. No. 15, Çiz. No. 15). Diğer kandil türlerine göre sayıca en yoğun bulunan bu tipte içi dolu olan masif kandil çubuklarının kalınlıkları ve uzunlukları değişim göstermektedir. Kandil çubukları aşağıdan yukarıya doğru genişlemektedirler.

Bilyalı kandil çubuğu üniktir (Tip 1b, Kat. No.16, Res. No. 16, Çiz. No. 16). Eserin içi dolu olan çubuk kısmı aletle şekillendirilerek sarmal düzende yapılmıştır.

2013-2015 yıllarında 2 adet içi boş kandil çubuğu bulunmuştur (Tip 1c, Kat. No.17, Res. No. 17, Çiz. No. 17). Bu buluntuların yükseklikleri 1.5 ile 4 cm arasında değişiklik göstermektedir.

Kandillerin biçim ve formlarının yanı sıra içine konulan yağ da araştırmalara konu olmuştur. Orta Bizans kandillerinde Roma dönemi kandillerinden daha farklı yağ kullanılmıştır. Bizans kandilleri zeytinyağı veya akışkan olan başka bir yağ ile doldurulmamışlardır. Özellikle Amorium'da zeytin ağaçlarının az bulunmasından dolayı, yerli halk ithal ve pahalı olan zeytinyağını da yakıt olarak çok az kullanmak durumunda kalmıştır. Kandillerde donmuş yağ cinsi bir yakıt kullanıldığı tahmin edilmektedir¹³¹.

Birçok yönüyle araştırmalara konu olan kandil kullanımının geniş bir coğrafyaya yayıldığı bilinmektedir. Kazı buluntuları arasında en kolay tanımlanabilen

¹³¹Lightfoot, 2010, a.g.k., 45.

malzemelerden biri olan çubuklu kandillere Bizans yerleşimlerinde sıkça rastlanmaktadır. Önceki yıllarda çok sayıda çubuklu kandilin ele geçtiği Amorium'da masif çubuklu kandiller 10-11. yüzyıllara tarihlendirilmektedir¹³². Kandil buluntuları açısından oldukça zengin malzeme sunan yerleşimlerden biri de Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'dir. Burada bulunan çubuklu kandiller M. Acara ve B. Y. Olcay tarafından tipolojik olarak beş grupta incelenmiştir. Demre'de boğumlu çubuklu kandillerin erken döneme ait olduğu düşünülen açmalardan ele geçmesi ve paralelleri, bu buluntuların 5-6. yüzyıla ait olduklarını göstermektedir¹³³. Bunun yanı sıra Demre'de içi boş ve bilyalı çubuklu kandiller 6-7. yüzyıllara, bilyalı çubuklu kandiller 9-13. yüzyıllara, masif çubuklu kandiller ise 11-13. yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir¹³⁴. Olba yüzey araştırmasında en yoğun buluntu grubunu oluşturan çubuklu kandiller Geç Antik - Erken Bizans dönemine ait buluntulardır¹³⁵. Tarsus'da bulunan çubuklu kandiller tarih vermeden aktarılmıştır¹³⁶. Anamur'da bulunan içi boş kandil çubukları 5-7. yüzyıla tarihlenir¹³⁷. Kadıkalesi'nde içi dolu düz ve bilyalı kandillerin 13. yüzyıla ait olduğu görülür¹³⁸. Sardes'te bulunan içi boş çubuklu kandillere ait örnekler Erken Bizans tabakalarından ele geçmiştir¹³⁹. İzmir agorasında bulunmuş masif çubuklu kandil örnekleri 5-7. yüzyıla, bilyalı çubuklu kandiller ise 11-12. yüzyıla tarihlenmektedir¹⁴⁰. Elause Sebaste'de bulunan düz masif ve içi boş çubuklu kandiller 7. yüzyılın ikinci yarısına ait örneklerdir¹⁴¹.

Anadolu dışında ele geçen kandil buluntularına bakacak olursak Gerasa'da Sinagog ve Şapel'de bulunmuş olan çubuklu kandiller 8. yüzyıl öncesine¹⁴², Fustat'ta bulunan bilyalı çubuklu kandiller 9-10. yüzyıla¹⁴³, İsrail Nessana'da bulunan içi boş çubuklu kandiller 5-7. yüzyıllara¹⁴⁴ tarihlenmektedir. Samarra'da manastır yapısında, St. John Kilisesi'nde dairesel pencere camları ile birlikte kandil parçaları bulunmuştur.

---

¹³²Gill, 2002, **a.g.k.**, s. 260.

¹³³Acara ve Olcay, 1998, **a.g.k.**, 253.

¹³⁴Çömezoğlu, 2007, **a.g.k.**, 86.

¹³⁵Erten, 2003, **a.g.k.**, s. 149. Lev. No. 26, Fig. 12 a-d.

¹³⁶Tarsus çubuklu kandil örnekleri için bkz. Olcay, 1998, **a.g.k.**, 170

¹³⁷Stern, 1985, **a.g.k.**, 46.

¹³⁸Hazinedar Coşkun, 2012, **a.g.k.**, 37.

¹³⁹Saldern, 1980, **a.g.k.**, 51. Kat. No. 274 ve 280.

¹⁴⁰Çakmakçı, 2008, **a.g.k.**, masif kandil çubuğu için s. 95, Kat. No. 1. Bilyalı kandil çubuğu için s. 106, Kat. No. 12

¹⁴¹Gençler, 2009, **a.g.k.**, içi boş kandil çubuğu için s. 121. Masif kandil çubuğu için s. 124.

¹⁴²Baur, 1938, **a.g.k.**, 297.

¹⁴³R.H. Pinder Wilson ve G.T. Scanlon (1973). Glass finds from Fustat: 1964-1971, *Journal of Glass Studies*, 15, s. 22.

¹⁴⁴D. B. Harden (1962). Excavations at Nessana. (Ed. H. D. Colt), London: British School of Archaeology in Jerusalem, ss. 76-91, Plate XX, kat. No. 51,52,53,54.

Kandillerin bulunduğu yapıların 6-15. yüzyıllar arasında ayakta kalmış olmasından dolayı Samarra kandil buluntuları için kesin bir tarih sunulmamaktadır¹⁴⁵.

Çubuklu kandiller için genel bir tarih değerlendirmesi yapan Çakmakçı; içi boş ve boğumlu örneklerin 5-7. yüzyıllarda, bilyalı kandillerin 9-12. yüzyıllarda, düz - masif kandil çubuklarının ise 11-13. yüzyıllarda yaygın olarak kullanıldığını belirtmiştir¹⁴⁶.

Amorium'da düz - masif kandil çubuklarından üç parça yüzey buluntusu olup diğer iki parça Büyük Bina BBD açmasında ve Bazilika B'de, her ikisi de 10. yüzyıla tarihlenen kontekstlerden ele geçmiştir. 2015 yılında Büyük Bina'da bulunan 15-72 nolu düz - masif kandil çubuğu ile yaklaşık aynı kotlardan A2 grubu anonim follis sikke (976-1030/1035) ele geçirilmiştir. Aynı yıl Bazilika B'de bulunan 15-106 nolu düz-masif kandil çubuğunun geldiği kotta biri I grubu anonim follis (1075-1080), diğeri X. Konstantinos (1050-1067) olmak üzere iki sikke bulunmuştur. 2013-2015 yılında, tarihlenebilen tabakadan gelen örneklere benzer olarak Amorium'da önceki yıllarda bulunan düz-masif kandil çubukları da 10-11. yüzyıllara tarihlenmiştir¹⁴⁷. Nitekim karşılaştırma örnekleri de benzer tarihleri işaret etmektedir. Bu doğrultuda Amorium düz - masif kandil çubukları için 10-11. yüzyılları önermek yanlış olmayacaktır.

Kandillerin karşılaştırma örnekleri Erken ve Orta Bizans dönemlerine tarihlenmektedir. Amorium kandil parçalarının tabaka verilerine bakıldığında; Bazilika B'de bulunan içi boş kandil çubuklarından 14-8 nolu buluntu karışık malzemenin geldiği Ba6 açmasından gelmiş olup 15-82 nolu içi boş kandil çubuğu B sınıfı anonim follis (1035-1042) ve I. Romanos (931-944) sikkeleri ile aynı kotta bulunmuştur. Bilyalı kandil çubuğu ise 2009 yılında çalışmaları tamamlanan Büyük Mekan'da 2013 yılında gerçekleştirilmiş olan temizlik çalışmaları sırasında yüzeyden ele geçmiştir. Bu buluntu Amorium kandil buluntuları ile benzerlik göstermemektedir. Ayrıca incelenen yayınlarda da benzer forma rastlanmamıştır. Tüm bu unsurlar ve eserin tarih vermeyen tabakadan ele geçmesi nedeniyle bilyalı kandil çubuğu için tarih önerisi getirmek güçtür. Aynı durum içi boş kandil çubukları için de geçerlidir. Bunun sebebi, Amorium'da 2013-2015 yıllarında iki örnekle temsil edilen içi boş kandil çubuklarından bir örnek tarih vermezken diğer örneğin 10-11. yüzyıla tarihlenen tabakadan gelmiş olmasının tarihlendirme için yeterli olmamasıdır. Nitekim diğer Bizans yerleşimlerinde içi boş kandil çubuklarının

¹⁴⁵G. M. Crowfoot (1957). The Objects from Samaria. (Ed. J.W. Crowfoot vd.), London: Palestine Exploration Fund, s. 405.

¹⁴⁶Çakmakçı, 2008, **a.g.k.**, 308.

¹⁴⁷10-11.yüzyıl düz-masif kandil çubukları önerileri için bkz. Gill. 2002, **a.g.k.**, 260.; Lightfoot vd, 2003, **a.g.k.**, 286.

Erken Bizans dönemine tarihlendiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Ancak 10-11. yüzyıl tabakasında daha fazla sayıda içi boş kandil çubuğunun bulunması durumunda Amorium örnekleri için bu tarihlendirme geçerli olabilir. Bu doğrultuda verilerin yetersizliği nedeniyle karşılaştırma örneklerinden farklı bir tarih belirtmek doğru olmayacaktır.

Diğer yerleşimlerle karşılaştırıldığında Amorium kandil çubuklarının oldukça sade olduğu görülür¹⁴⁸. Bilyalı kandil çubuğu diğer buluntulardan farklı olarak sarmal düzende yapılmıştır. Bununla birlikte 2013-2015 yılında ele geçen diğer kandil buluntularında süsleme unsuru bulunmamaktadır. Kandil buluntuları malzeme niteliği açısından özenli bir işçilik sergilemezler. Buluntular orta derece hava kabarcıklıdır.

Amorium kandil parçalarında yeşil, mavimsi yeşil ve şeffaf su yeşili görülmektedir.

---

¹⁴⁸Gill, 2002, a.g.k., 131.

Tablo 3. Yerleşimlere Göre Kandillerin Tarihsel Verileri

Eserin tipi ve türü	Tip 1a. Düzmasif kandil çubukları	Tip 1b. Bilyalı kandil çubuğu	Tip 1c. İçi boş kandil çubukları
Kadıkalesi	13. yy	13. yy	
Demre Aziz Nikolaos Kilisesi	11-13. yy	9-13. yy	6-7. yy
Elause Sebaste	7. yy		
Sardes			Erken Bizans Dönemi
Amorium M. Gill	10-11. yy		
Amorium 2013-2015	10-11. yy		
Anamur Nekropolis Kilisesi			5-7. yy
Olba Yüzey Araştırması	Geç Antik-Erken Bizans		
İzmir Agorası	5-7. yy	1-12. yy	
Gerasa	8. yy öncesi		
Tarsus Fustat	?	9-10. yy	
Nessena			5-7. yy

4.5. Pencere Camları

Roma döneminden itibaren mimaride pencere camı kullanımını izlenebilmektedir. Cam malzeme mimaride pencere camının yanı sıra duvarlarda fayans kaplamalarının yerine, opus sectile, tessera ve sütun kaplaması olarak kullanılmaya başlanmıştır¹⁴⁹. Bilinen en erken tarihli pencere camları Pompeii'deki hamamda ele geçmiştir¹⁵⁰. Roma ve Bizans döneminde pencere açıklıklarında genellikle cam malzeme kullanılsa da araştırmalar sonucu Erken Bizans döneminde bazı yapıların pencere açıklıklarında cam

¹⁴⁹Taştemür, 2007, a.g.k., 112.

¹⁵⁰B. Y. Olcay (2000). Bizans dönemi pencere camları ve kullanım biçimleri üzerine bazı bulgular, *Edebiyat Fakültesi Dergisi* II, s. 263.

yerine oniks veya taş plakanın da kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Fakat taş plaka kullanımı genellikle taşra yapılarında karşımıza çıkmaktadır¹⁵¹.

Ortaçağda pencere sistemleri pek çok araştırmacı tarafından çalışma konusu olmuştur. Şüphesiz 12. yüzyılda yaşamış olan Theophilus'un kaleme aldığı "De Diversis Artibus" adlı dönemin el sanatlarına ilişkin bilgilerini aktaran kitap, araştırmacılar tarafından en önemli referanslardan biridir. Theophilus eserinde vitray ve basit pencere camı yapımından bahseder¹⁵². 10-12. yüzyıllarda, kilise pencerelerinde renklendirilmiş ve üzerlerinde bir takım motiflerin bulunduğu pencere camlarının olduğu kesin olarak bilinmektedir¹⁵³. Fakat daha öncesinde, İ.S. 6. yüzyılda Ayasofya Kilisesi'nde "güneş ışığının renklenerek girmesini sağlayan pencereler" bulunduğuna yönelik bilgiler mevcuttur¹⁵⁴. Nitekim Bizans dönemi renkli camlarına ışık tutan Pantokrator (Zeyrek) ve Khora (Kariye) Kiliseleri buluntuları aracılığıyla İstanbul'da vitray kullanımının olduğu belgelenmiştir¹⁵⁵.

Ortaçağ'da iki tip pencere camının kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar; yuvarlak ve delikli pencere şebekelerinde kullanılan dairesel ve katlı kenarlı pencere camı ve düz (levha biçimli) pencere camlarıdır¹⁵⁶. Daire biçimli kenarlı katlı pencere camının 4. yüzyıldan itibaren kullanıldığı günümüze gelen örneklerle belgelenmektedir. 9. yüzyıl sonrasında ise bu tip pencere camlarının daha küçük boyutlarda konutlarda kullanıldığı bilinmektedir¹⁵⁷.

Aydınlatma işlevli eserler arasında yer alan pencere camları Amorium cam eserleri arasında sayısal yoğunluk açısından bileziklerden sonra gelen en yoğun buluntu grubudur. Amorium'da 2013-2015 yılları arasında pencerelerin yerleştirildiği şebekelere rastlanmamakla beraber 71 adet pencere camı parçası bulunmuştur. Bu buluntuların 65'i düz (levha biçimli) pencere camlarına, 8'i ise dairesel ve katlı kenarlı pencere camlarına

---

¹⁵¹ İtalya Ravenna'daki Galla Placidia'da pencere açıklığına oniks, yani su mermeri denilen saydam bir taş levha yerleştirilmiştir. Karadağ Binbir Kilise civarındaki Maden Dağı'nda bulunan küçük bir kilisede ise pencereler doğrudan kaba bir taş plaka ile kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. S. Eyice (1990). Bizans'ta ve Osmanlı devri Türk sanatında aydınlatmada cam. *I. Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu*. s. 51.

¹⁵²Theophilus (1986). *The Various Arts - De Diversis Artibus*, Oxford: Clarendon Press, s. 57-58.

¹⁵³Renkli pencere camlarının bulunduğu en zengin koleksiyon İstanbul Zeyrek camide bulunmuştur. Bunun yanı sıra Kariye camide ve Fenari İsa camide de bir takım renkli cam parçalara rastlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eyice, 1990, **a.g.k.**, 53.

¹⁵⁴Olcay, 2000, **a.g.k.**, 264, Dipnot. 13.

¹⁵⁵Khora ve Pantokrator Kiliseleri cam buluntularıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. H. S. Megaw (1963). *Notes on recent work of the Byzantine Institute in İstanbul*. *Dumbarton Oaks Papers*, (17), s. 333-371.

¹⁵⁶Dairesel ve katlı kenarlı pencere camlarının iki çeşitlemesi mevcuttur. Bunlardan ilki üflenerek açılan merkez orta ve katlı kenar dışında kalan gövdenin ince olmasıdır. İkinci çeşitlemede ise merkez orta kalın olan pencere camının gövdesi inceltilirken kenar ile orta kısım arasında derinlik oluşur. Merkez ortanın kalın yapılması pencere camının dayanıklılığını artırır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Olcay, 2000, **a.g.k.**

¹⁵⁷Acara ve Olcay, 1998, **a.g.k.**, 256.

aittir. Dairesel ve katlı kenarları pencere camlarının 2 alt grubu mevcuttur. Bunlar; dairese katlı kenarlı pencere camları ve merkez orta kalın dairese pencere camlarıdır

Pencere camları arasında sayısal olarak en yoğun grubu birinci tipte yer alan düz - levha biçimli pencere camları oluşturmaktadır. (Tip 1, Kat. No. 18, Res. No. 18). Ağırlıklı olarak Bazilika B’de ele geçen bu buluntular farklı kanlıklara sahiptir.

İkinci tipte değerlendirilen dairese katlı kenarlı pencere camlarında katlı kenar aletle şekillendirilmiştir (Tip 2a, Kat. No. 19, Res. No. 19, Çiz. No. 18). Katlı kenarlı buluntular dairese formdadır. 14-48 nolu buluntu oldukça ince cidarlıdır. M4 mezarında bulunmuş olan 14-41 nolu buluntu ise ortalama kalınlıktadır.

İkinci tipte yer alan diğer buluntu grubu merkez orta kalın dairese pencere camlarıdır (Tip 2b, Kat. No. 20, Res. No. 19). Bu tipte incelen buluntuların cidarları merkezleri kalın olup yanlara doğru incelmektedir. Bu camların orta kısımlarının kalın olması günümüze gelmelerini kolaylaştırmıştır.

Amorium pencere camlarının kalınlığı yoğun olarak 0.2 ile 0.3 cm aralığında değişim göstermekle beraber az sayıda 0.5 ve 0.6 cm kalınlığında pencere camı parçası bulunmuştur. Pencere camlarının tamamı opaktır.

Levha biçimli pencere camlarının birbirinden farklı boyutlarda hava kabarcıkları içeren parçalar olmakla birlikte aynı yöne paralel olarak uzanan hava kabarcıklı parçalar da bulunmaktadır. Hamurlarının niteliğinden dolayı bu camların döküm veya silindire üfleme tekniği ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Döküm tekniğinde ergimiş cam, dörtgen veya yuvarlak bir kalıbın içine dökülür ve kenarları sıcakken alet yardımıyla katlanır¹⁵⁸. Silindire üfleme tekniğinde, cam serbestçe üflenir ve silindir bir kap içine sokulur. Soğuduktan sonra bir ucu delinip genişletilir. Diğer ucundan da aynı işlem uygulanarak nobleden ayrılır. Soğuyunca uzunlamasına, kızgın bir metal ile bölünür ve düz bir zeminde ısıyla açılıp demir maşalarla düzleştirilir¹⁵⁹.

Dairesel pencere camlarında ise küre açma tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Küre açma tekniği bir tutam camın küresel biçimde üflenmesi, üfleme çubuğundan ayrılıp tekrar ısıtıldıktan sonra düz bir disk oluşturmak üzere ucunun açılarak hızla döndürülmesi ile oluşturulur¹⁶⁰. Nitekim bu teknikle yapılan pencere camlarının bir kısmı yeterince düzleştirilememiştir.

---

¹⁵⁸ Çömezoğlu, 2007, a.g.k., 42.

¹⁵⁹ Çömezoğlu, 2007, a.g.k., 41

¹⁶⁰ Çömezoğlu, 2007, a.g.k., 41.

Amorium'da önceki yıllarda çok sayıda Orta Bizans dönemine tarihlenen küre açma ve silindire üfleme tekniklerinde pencere camları bulunmuştur¹⁶¹. Ayrıca 1995 yılında in situ da alçı şebekeleriyle beraber öküzgözü pencere camı bulunmuştur¹⁶². Benzer olarak 2012 yılında Başpınar kazısında 13. yüzyıla tarihlenen alçı çerçeve içine yerleştirilmiş camlar bulunmuştur¹⁶³. Sardes'te 5-7. yüzyıllar arasında tarihlenen iyi kalitede pencere camları yoğun olarak Bizans işliklerinden, sinagogdan ve gymnasiumdan ele geçmiştir¹⁶⁴. Anamur'da bulunan çok sayıda pencere camı, alanın kullanıldığı 400-660 yıllarına tarihlendirilir¹⁶⁵. Demre Aziz Nikolaos Kilisesi kazı çalışmalarında pencere camlarıyla beraber bulunan şebekeler, burada sıkça rastlanmayan profilli şebekelerin kullanıldığını göstermesi açısından önem taşır¹⁶⁶. Demre'de dairesel pencere camları 9-13. yüzyıllara, düz pencere camları ise 6-9. yüzyıllara tarihlenmektedir¹⁶⁷. Kadıkalesi'nde ele geçirilen pencere camlarının tümü ortası düz ya da bombeli dairesel formlu ve çoğunlukla katlı kenarlı pencere camlarıdır. 13. yüzyıla tarihlenen bu parçaların tamamı küre açma tekniği ile üretilmiştir¹⁶⁸.

2013-2015 yıllarında Amorium'da pencere camlarının %65'i Bazilika B'de, %28'i Büyük Mekan'da, %7'si ise Büyük Bina'da bulunmuştur. Çok sayıda pencere camı parçası Bazilika B'den karışık malzeme gelen Ba5 ve Ba6 açmasında ele geçmiştir. Tarihlendirilen kontektlerde bulunan örneklerin ise genel olarak 10. yüzyıl sonrasına ait tabakadan geldiğini söyleyebiliriz. Buluntuların ele geçtiği mimari kalıntıların dayandırıldığı tarih, pencere camlarının tarihlendirilmesine dayanak oluşturmaktadır. 2013 yılında gerçekleşmiş olan temizlik sırasında Büyük Mekan'da yüzeyden çok sayıda pencere camı ele geçmiştir. 838 yılında gerçekleşen Arap İstilasası sırasındaki tahribat ve yıkım tabakaları seçilebilen Büyük Mekan, Orta Bizans dönemi yapılaşmasıdır¹⁶⁹. Yukarı Şehir Bazilika B'de ilk çalışmalar 2013 yılında gerçekleştirilmiştir. Burada Osmanlı ve Orta Bizans dönemine ait duvar kalıntıları tespit edilmiştir¹⁷⁰. İlk olarak Amorium'un ilk kazı başkanı Harrison tarafından kazılmaya başlanmış olan Büyük Bina BBD açmasında,

¹⁶¹ Gill, 2002, **a.g.k.**, 101.

¹⁶²Lightfoot ve Ivison, 1997, **a.g.k.**, 296.

¹⁶³E. Tulunay (2014). Nif (Olympos) Dağı araştırma kazı projesi: 2012 yılı kazısı. 35. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2, Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, s.350.

¹⁶⁴Saldern, 1980, **a.g.k.**, 91.

¹⁶⁵Stern, 1985, **a.g.k.**, 48-50.

¹⁶⁶Acara ve Olcay, 1998, **a.g.k.**, 256.

¹⁶⁷Çömezoğlu, 2007, **a.g.k.**, 159.

¹⁶⁸T. Hazinesar Coşkun (2013). Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2007-2010 sezonu cam buluntuları "pencere camları", *Selevcia Ad Calycadnum*, 3,s. 201.

¹⁶⁹Lightfoot, Koçyiğit ve Yaman, 2008, **a.g.k.**, 447.

¹⁷⁰Gökalp vd., 2016, **a.g.k.**, 202.

uydu görüntülerinden tespit edilen duvar kalıntılarında yola çıkılarak 2014 ve 2015 yıllarında yeniden çalışılmıştır. Bu alan, kubbe ile örtülü merkezi planlı bir Geç Roma yapısı barındırmaktadır¹⁷¹.

Karşılaştırma örnekleri doğrultusunda düz (levha biçimli) pencere camlarının Erken ve Orta Bizans dönemine, dairesel katlı kenarlı ve merkezi orta kalın dairesel pencere camlarının ise Orta Bizans dönemine tarihlendiği görülmektedir. Amorium pencere camı parçaları arasında tarihlenebilen tabakadan ele geçen buluntular ve mimari dönem göz önüne alındığında, Büyük Bina buluntularının sınırlı sayıda olması da dikkate alınarak, 2013-2015 yılı Amorium pencere camlarının büyük çoğunluğunun Orta Bizans dönemi malzemesi olması muhtemeldir.

Amorium pencere ile aydınlatma sistemi ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığına, pencere camlarının önceki yıllara ait buluntularla devamlılık gösterdiği görülmektedir. Pencere camı buluntuları, önceki yılların buluntuları da dikkate alındığında, benzer renk ve kalınlıktadır. Ayrıca yaklaşık 30 yıllık bir kazı geçmişine sahip olmakla birlikte, Amorium antik kenti geniş bir alana yayılmıştır ve henüz çalışılmamış mekanlar bulunmaktadır. Bu doğrultuda Amorium pencere sistemleri ile ilgili kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Pencere camlarını elimizdeki deliller ışığında değerlendirdiğimizde ise bir takım istisnalar dışında Amorium kazısı pencere camı buluntularının tamamının tek renkli olduğunu ve ağırlıklı olarak yeşil tonlarının görüldüğünü söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra daha önce ele geçen mor renkli bir pencere camı parçası bulunduğu göz ardı edilmemelidir¹⁷². Bu doğrultuda 2013-2015 yılında ele geçen 3 parça yeşil üzerine kırmızımsı kahve ile renklendirilmiş dalgalı pencere camı ile önceki yıllarda bulunmuş olan mor renkli cam parçaları Amorium'da vitraylı pencere olduğunu düşündürse de bu tür pencerelerin oldukça sınırlı sayıda olabileceği üzerinde durulmalıdır.

Amorium pencere camlarında üç adet kırmızımsı kahve ve bir adet açık kahve buluntu dışındaki buluntuların tamamı yeşil tonlarındadır. Pencerelerde en yoğun görülen renk şeffaf açık yeşil olmakla birlikte, yeşil, koyu yeşil, açık yeşil, mavimsi yeşil tonları görülmektedir.

---

¹⁷¹Gökalp vd., 2016, **a.g.k.**, 202.

¹⁷²Lightfoot ve Ivison, 1997, **a.g.k.**, 296.

Tablo 4. Yerleşimlere Göre Pencere Camlarının Tarihsel Verileri

Eserin tipi ve türü	Tip 1. Düz (levha biçimli) pencere camları	Tip 2a. Dairesel katlı kenarlı pencere camları	Tip 2b. Merkezi orta kalın dairese pencere camı
Kadıkalesi		13. yy	13. yy
Demre Aziz Nikolaos Kilisesi	6-9. yy	9-13. yy	9-13. yy
Sardes	5-7. yy		
Anamur Nekropolis Kilisesi	400-660		
Amorium, (Gill)	Orta Bizans Dönemi	Orta Bizans Dönemi	Orta Bizans Dönemi
Amorium 2013-2015	Orta Bizans Dönemi?	Orta Bizans Dönemi?	Orta Bizans Dönemi?

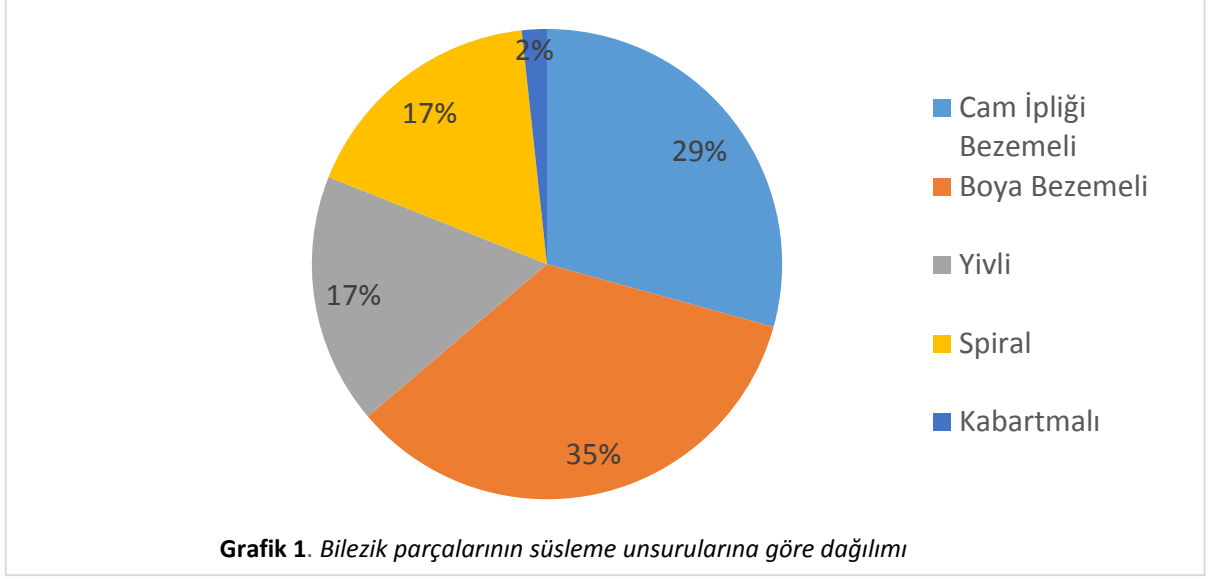
4.6. Bilezikler

Cam bileziklerin kullanımı M.Ö. 2000’li yıllara dayanmaktadır. Bu yıllarda çok nadir görülen cam bilezikler Mısır’da Amenophis II mezarında bulunmuştur¹⁷³. M.Ö. 1000’de kullanım alanı genişleyen cam bilezikler Roma döneminden sonra oldukça yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Biçimleri diğer malzemelerden yapılmış olan bileziklerin etkisiyle şekillenen cam bileziklerin en erken örnekleri opak siyah rengindedir¹⁷⁴.

Süs objeleri arasında yer alan bilezikler, sayısal yoğunluk açısından Amorium kazısının en yoğun buluntu gurubunu oluşturmaktadır. 2013-2015 yıllarında 126 adet cam bilezik parçası bulunmuştur. Bilezik parçalarının en yoğun bulunduğu sezon 2015 yılı olmuştur. Bulunan cam bileziklerin miktarlarının yıllara göre dağılımı; 2013 yılında %23, 2014 yılında %32, 2015 yılında ise %45 şeklindedir. Katalogda yer alan tek bütün buluntu bir bebek bileziğidir. Diğer buluntular ise yarım ve yarımından daha küçük parçalar halinde ele geçmiştir. Alanda ele geçen bileziklerin %45.9’unu bezemeli parçalar oluşturmaktadır. (Grafik 1).

¹⁷³ M. Spaer (1988). The Pre-Islamic glass bracelets of Palestine, *Journal of Glass Studies*, 30, s. 52.

¹⁷⁴ Spaer, 1988, a.g.k., s. 52.

Bilezikler çekerek uzatma tekniğiyle yapılmıştır. Potadan alınan ergimiş camın iki ucunun birleştirilmesiyle üretilen camların yoğun olarak birleşme yeri belirgin değilken, bazı örneklerin birleşme yerinden kırılmış olduğu görülmüştür.

Kesit ve süsleme açısından Amorium bilezikleri oldukça zengin bir yelpaze sunar. Buluntularda çeşitli kesit, boyut, renk ve bezeme unsuru görülmektedir. Lightfoot'a göre bu çeşitlilik bireysel ustalar tarafından küçük çaplı üretimin yapıldığının göstergesidir¹⁷⁵.

Katalogda 2013-2015 yılları Amorium cam bilezik parçalarını 9 tipte incelemekteyiz. Bilezikler öncelikle kesitlerine göre, daha sonra ise süsleme öğelerine göre sınıflandırılmıştır.

1. tipte değerlendirilen bilezikler dairesel kesitli ve bezemesizdir (Kat. No.21, Res. No. 20/21, Çiz. No. 19/20). 39 bilezik parçasının bulunduğu dairesel ve bezemesiz bilezikler sayıca diğerlerinden daha fazladır. Çoğunluğu koyu mavi olmak üzere koyu tonların hakim olduğu bu bileziklerin çapları 4 ile 7 cm arasında değişim göstermektedir. Bütün olarak ele geçmiş olan bebek bileziği bu tip içinde yer almaktadır. 15-144 nolu 4 cm çapındaki buluntu bebek kemikleri ile birlikte bulunmuştur.

2. tipte değerlendirilen bilezikler oval kesitli ve bezemesizdir (Kat. No. 22, Res. No. 22, Çiz. No. 21). Bu tip altında değerlendirilen parçalarda koyu renkler ağırlıklı olmakla beraber yeşil ve kırmızımsı kahve tonları görülmektedir. Bu tipte 20 parça incelenmiştir. 7 parça çapı alınamayacak kadar küçük halde ele geçmiştir.

¹⁷⁵C. Lightfoot (2005). Glass finds at Amorium, *Dumbarton Oaks Papers*, 59, s. 179.

3. tipte bulunan bilezikler üstten sivri (üçgen) kesitli ve bezemesizdir (Kat. No.23, Res. No. 23, Çiz. No. 22). Üçgen kesitli 8 parça bulunmuştur. Bu parçaların ikisi 4 cm çapındadır. Diğer 6 parçanın ise küçük parçalar halinde kırılmalarından dolayı çapları alınamamıştır.

Bezemesiz olup çokgen kesite sahip olan bilezikler Tip 4 olarak kataloglanmıştır (Kat. No. 24, Res. No. 24, Çiz. No. 23). Katalogda çokgen kesitli 4 bilezik parçası yer almaktadır. Bu buluntular çokgen olarak adlandırılrsa da çokgen form buluntunun tamamında görülmez. Buluntulardan ikisinin bir ucu dairesel, diğer ucu kare formdadır. Diğer iki buluntu ise yuvarlak formla oluşturulmuş, cam sıcakken bir alet yardımıyla yanları düzleştirilmiştir.

5. tipte spiral bilezikler değerlendirilmektedir. Spiral bilezikler; tek renkli ve çok renkli olmak üzere alt tiplere ayrılmıştır. 2013-2015 yıllarında çapları 4 ile 8 cm aralığında olan 9 adet tek renkli spiral bilezik parçası bulunmuştur. (Tip 5a, Kat. No. 25, Res. No. 25, Çiz. No. 24). Bu buluntuların yanı sıra 2 adet çok renkli spiral bilezik parçası mevcuttur (Tip 5b, Kat. No. 26, Res. No. 26, Çiz. No. 25). 14-50 nolu buluntu opak siyah üzerine beyaz cam ipliği bezemeli. 15-MB nolu buluntu ise koyu mavi üzerine koyu kırmızı cam ipliği bezemelidir.

6. tipte yer alan cam ipliği bezemeli örnekler kesitlerine göre dairesel (Tip 6a) ve oval (Tip 6b) olmak üzere iki alt tipte değerlendirilmiştir. Cam ipliği bezeme doğrudan yüzeye yapıldığı gibi bazı örneklerde süsleme unsuru içten yapılmış olup ışığa tutulunca bezeme daha belirgin olmaktadır. Tip 6a da bir parça bulunmaktadır. 14-78 nolu bu parçanın bezemesi içten yapılmıştır (Kat. No. 27, Çiz. No. 26). Tip 6b de yer alan parçalardan; 13-23 nolu buluntu koyu mavi içine siyah cam ipliği, 13-1 nolu buluntu yeşil üzerine kırmızı cam ipliği, 13-7 nolu buluntu kırmızımsı kahve içine siyah cam ipliği, 15-124 nolu buluntu içten iki sıra cam ipliği, 15-125 nolu buluntu ise içten tek sıra cam ipliği ile bezelidir (Kat. No. 28, Res. No. 27, Çiz. No. 27).

Cam ipliği bezemede olduğu gibi boya bezemeli bilezikler de dairesel, oval ve çokgen kesitli olmak üzere üç alt tipte değerlendirilmiştir. Dairesel kesitli boya bezeli bileziklerde belirgin bir motife rastlanmamaktadır (Tip 7a, Kat. No. 29). Bilezik parçalarının genellikle düzensiz bir şekilde boyandığı görülmektedir. Tek renkli bileziklerin aksine bu parçaların bir kısmında açık tonlar karşımıza çıkmaktadır. Bu buluntu grubunda yeşil üzerine altın yaldızlı 15-116 nolu buluntu bilezikler arasında üniktir. Bu bileziğin yatay olarak alttan yarısı günümüze gelememiştir. Diğer parçalarda

görülen bezemeler genellikle düzensiz yapılmış daireler, şeritler ve zikzaklar şeklindedir (Res. No. 28, Çiz. No. 28)

Oval kesitli boya bezeli bileziklerde dairesel kesitlilere göre daha farklı kompozisyonlar karşımıza çıkmaktadır (Tip 7b, Kat. No. 30). Haç motifleri, zikzaklar, şeritler, zincir desenleri, daireler ve düzensiz yerleştirilmiş çizgiler bu tipte yer alan bileziklerde görülen kompozisyonlardır. Bu parçalarda görülen bezemeler koyu renkli zemin üzerine yapılmıştır. Bazı bilezik parçalarının süslemeleri yer yer döküldüğü için kompozisyon tam olarak seçilememektedir (Res. No. 29, Çiz. No. 29) Oval kesitli boya bezeli bilezikler cam eserler üzerinde Amorium bezeme repertuarını en yoğun yansıtan tiptir.

2013-2015 kazı sezonunda çokgen kesitli boya bezeli 3 adet bilezik parçası bulunmuştur (Tip 7c, Kat. No. 31). Diğer boya bezeli bileziklere oranla sınırlı sayıda ele geçen bu örneklerin ikisinde birbiri ardına yerleştirilmiş sıralı daire motifleri görülmektedir. Bu bileziklerin dışa bakan üç yüzünde de aynı motif yer almaktadır. Diğer bilezik parçasında ise yeşil üzerine açık yeşil zikzak motifi görülmektedir (Res. No. 30, Çiz. No. 30).

8. tipte yivli bilezikler kesitlerine göre dairesel kesitli ve oval kesitli olmak üzere iki alt tip altında değerlendirilmiştir. Dairesel kesitli yivli bilezikler koyu mavi ve opak siyah renklerinde olup 6-8 cm çap aralığındadırlar (Tip 8a, Kat. No. 32, Res. No. 31, Çiz. No. 31). Oval kesitli yivli bilezikler ise koyu mavi, mavimsi yeşil, turkuaz ve yeşilimsi kahve tonlarındadır (Tip 8b, Kat. No. 33, Res. No. 32, Çiz. No. 32). 7 cm çapında olan bir parça dışında diğer buluntular çapı alınamayacak kadar küçük parçalar halinde bulunmuştur. Yivli bileziklerde yiv derinliği değişiklik göstermektedir. Kimi parçalar derin yivli olabildiği gibi, özellikle oval kesitli parçaların yivleri yüzeysel yapılmıştır.

9. tipin tek örneği olan kabartmalı bilezik Amorium'da karşılaşılan diğer bilezik parçalarından oldukça farklıdır (Kat. No. 34, Res. No. 33, Çiz. No. 33). Bu kabartmalı bilezik parçasının genişçe tutulmuş bileğin ortasına gelen kısmında iç içe daire motifleri bulunmaktadır. İki yanında ise alta ve üste yerleştirilmiş iki yatay şerit arasında birbirini tekrar eden iki sıra farklı boyutlarda yatay daire motifleri kabartma halinde görülmektedir. Geometrik kompozisyona sahip bu bilezik 2013 yılında Büyük Mekan'da gerçekleştirilen temizlik sırasında yüzeyden ele geçirilmiştir.

2013-2015 yıllarında bulunan Amorium bilezikleri genel olarak 4 ile 8 cm çap aralığında olmakla beraber 7 cm çapında üretilen bileziklerin diğerlerine oranla daha

yoğun olduğunu söyleyebiliriz. 4-5 cm çapındaki bileziklerin bebek ve çocuklar için yapıldığı, daha geniş çapa sahip örneklerin ise yetişkinler tarafından kullanıldığı özellikle mezarlarda bulunan bilezikler aracılığıyla doğrulanmaktadır.

2013-2015 yılı Amorium cam buluntuları arasında en yoğun süsleme unsuru bileziklerde karşımıza çıkmaktadır. Bezeme unsurları dairesel, oval ve çokgen kesitli örneklerde görülmektedir. Üstten sivri (üçgen) kesitli bilezik parçalarında süsleme görülmemesi ise olasılıkla sivri yüzeyin bezemeye elverişli olmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra süslemeye en uygun form ovaldir. Oval formda üretilen bileziklerin yüzeylerinin yassılığının yanı sıra çokgen ve dairesel formlu bileziklere göre öne bakan yüzeylerinin daha geniş olması, süslemenin kolay uygulanmasını ve daha belirgin biçimde görünür olmasını sağlar. Nitekim Amorium'da oval kesitli bileziklere dairesel ve çokgen kesitli örneklere oranla daha yoğun ve daha düzenli motif uygulandığı görülmektedir.

2013-2015 yıllarında bilezik parçalarında boyalı örnekler ağırlıklı olmakla beraber bezeme repertuarında yivli, cam ipliği bezemeli, kabartmalı ve spiral bilezikler yer almaktadır. Spiral bilezikler tek renkli olabildiği gibi birden fazla renk kullanılmış parçalar da bulunmaktadır. Boya bezeli bilezikler üzerinde düzensiz yerleştirilmiş daireler, stilize edilmiş geometrik formlar, zikzaklar, zincir şeritleri, noktalar görülür. 2013-2015 yılı Amorium cam objelerinde dini konulu süsleme unsurları sadece iki adet bilezik üzerinde karşımıza çıkmıştır. Bu bileziklerin üzerinde yer alan haç figürleri inancın süs objeleri üzerindeki dışavurumudur. 2013-2015 kazı sezonlarında bulunmuş olan bileziklerde Hıristiyanlığı sembolize eden başka bir unsura ise rastlanmamıştır. Ancak Amorium'da önceki yıllarda bilezikler üzerine uygulanan farklı dinsel süslemeler ile karşılaşmıştır. Örneğin 1994 yılında bulunan bir bileziğin üzerinde, Korinth'de bulunmuş bir bileziğin de üzerinde yer alan bir duanın bir bölümü yer almaktadır¹⁷⁶. Bu tip süslemeler, bileziklerin süs objesi olarak kullanılmasının yanı sıra dini bir amaca da hizmet ettiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Bilezik buluntularının bir kısmında yatay şerit izleri görülmektedir. Bu izler bileğe birden fazla bileziğin takıldığını göstermesi açısından önemli bulgulardır. Amorium'da 2009 yılında açılan mezarlar bu bilgi doğrulayan veriler sunmaktadır. 2009 yılında A27'de yer alan 112 nolu mezarda in situ yedi adet cam bilezik bulunmuştur. (Görsel 6).

---

¹⁷⁶Lightfoot, 1997, a.g.k., 439.

Görsel 6. *Amorium'da 2009 Yılında Aşağı Şehir Kilisesinde İn Situ Bulunan Yedi Adet Cam Bilezik*

Kaynak: Amorium kazı arşivi.

Aynı yıl açılan bir çocuğa ait başka bir mezarda ise biri bakır biri cam malzemeden oluşan iki adet bilezik bulunmuştur¹⁷⁷. Bu örnek, bilezikler kullanılan malzeme farketmeksizin bir arada kullanılabildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Amorium'da 2013-2015 yıllarında bulunan cam bileziklerin sayısal yoğunluğunun aksine yüzük, küpe ve boncuk gibi diğer cam süs objelerine rastlanmamıştır.

¹⁷⁷Lightfoot, Tsivikis ve Foley, 2010, **a.g.k.**, 47.

Türkiye’de Amorium’un yanı sıra Anadolu’da ve Anadolu dışında yapılan kazılarda çok sayıda Bizans dönemine tarihlenen bezemeli ve bezemesiz cam bilezik ele geçmektedir. Sardes’te Erken Bizans dönemine tarihlenen sadece 2 örnek olup¹⁷⁸ diğer tüm bilezikler Orta Bizans tabakasından ele geçmiştir¹⁷⁹. Kadıkalesi cam bilezikleri 12-13. yüzyıllara tarihlenmektedir¹⁸⁰. Orta Bizans dönemine ait olan Yumuktepe höyüğü cam bileziklerinin Amorium buluntularına benzer oldukları görülmektedir¹⁸¹. Metropolis bilezik buluntuları Orta Bizans dönemine tarihlenmektedir¹⁸². Demre Aziz Nikolaos Kilisesi bilezikleri kesitlerine göre farklı yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir¹⁸³. Höyüktepe ve Attepe yerleşiminde bulunan bilezikler 10. yüzyıl sonu ile 12. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir¹⁸⁴.

Anadolu’nun yanı sıra Balkanlar’a yayılmış olan cam bilezikler, cam endüstrisinin yaygın olduğuna işaret eder. Birbirini tekrar eden biçim, renk ve dekorasyonlarda üretilen cam bilezikler, üretimin dışı kapalı bir biçimde sağlandığını düşündürür¹⁸⁵. Balkanlarda yürütülen araştırmalar cam bileziklerin Anadolu örnekleri ile paralel özellikler sergilediği göstermektedir. Balkanlarda ele geçen cam buluntular mücevher ağırlıklıdır. Bu bilezikler genel olarak 9 - 12. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Bileziklerin büyük bir kısmı Bizans modelinde yerel üretimdir. Nitekim cam mücevher üretimi özel bir organizasyon veya çalışma ekipmanı gerektirmeyip, bireysel olarak sürdürülebilir¹⁸⁶.

2013-2015 kazı sezonunda Amorium’da çalışılan tüm plankarelerde bilezik bulunmuştur. Bazilika B’de, Büyük Bina BBD açmasında, apsis içinde ve dışında gerçekleştirilen sondajlarda ve Yukarı Şehir GB AX açmalarında bulunan bilezikler sayısal yoğunluk olarak Orta Bizans dönemine tarihlenen tabakada bulunmuştur. Türk dönemi ile Bizans dönemi malzemesinin karışık olarak bulunduğu GB AX açmalarında bulunmuş olan bilezikler de form özellikleri ile Bizans dönemi özellikleri sergilerler.

---

¹⁷⁸Saldern, 1980, **a.g.k.**, 91.

¹⁷⁹Saldern, 1980, **a.g.k.**, 98.

¹⁸⁰Kadıkalesi örnekleri için bkz. Hazinedar Coşkun, 2012, **a.g.k.**, 139.

¹⁸¹Yumuktepe örnekleri için bkz. G. Köroğlu (2002a). Yumuktepe Höyüğü’nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri, *Ortaçağ’da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan’a Armağan*, s. 355-371.; G. Köroğlu (2002b). Yumuktepe Höyüğü Ortaçağ Kazısından Küçük Buluntular, *İçel Sanat Kulübü Bülteni Arkeoloji Eki*, ss. 5-20.

¹⁸²Metropolis örnekleri için bkz. Akkuş, 2011, **a.g.k.**, 29.

¹⁸³Demre örnekleri için bkz. Çömezoğlu, 2007, **a.g.k.**,

¹⁸⁴Höyüktepe ve Attepe cam bilezik buluntuları için bkz. H. Bilgiç (2015). Höyüktepe ve Attepe yerleşimi 2014 yılı cam bilezikleri, *Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları*, ss. 669-695.

¹⁸⁵Lightfoot, 2005, **a.g.k.**, 179.

¹⁸⁶V. Han (1975). The origin and style of Medieval glass found in the Central Balkans, *Journal of Glass Studies*, XVII, s. 114.

Kesit ve bezeme unsurları dikkate alındığında, buluntular Amorium'da önceki yıllarda bulunmuş olan bileziklerle devamlılık gösterir.

Amorium bileziklerinin ağırlıklı olarak tek renkli örneklerden oluştuğu ve birden fazla rengin yalnızca dekoratif bileziklerde uygulandığı görülmektedir. Bezemeli örneklerde motifin belirgin olması için süslemeler genellikle koyu tonlar üzerine açık renkler ile yapılmıştır.

Servis ve aydınlatma işlevinde kullanılan cam eserlerin aksine, bileziklerde oldukça geniş bir renk yelpazesi görülmektedir. Bilezik parçalarında karşılaşılan en yoğun renk koyu mavidir. Bunun yanı sıra; mavi, yeşil, mavimsi yeşil, açık yeşil, şeffaf açık yeşil, opak siyah ve sınırlı sayıda turkuaz, yeşilimsi kahve, kırmızımsı kahve ve şeffaf sarımtırak görülmektedir.

4.7. Kulplar

2013-2015 yıllarında 11 adet kulp parçası bulunmuştur (Kat. No. 38). Bunlardan beşi kaburgalı, üçü ise düz bir forma sahiptir. Kaburgalı forma sahip olan 13-173 ve 13-175 numaralı buluntular bir arada bulunmuş olup, benzer özellikler sergilemelerinden dolayı aynı kaba ait parçalar olmaları muhtemeldir. 13-170 nolu buluntu ağız kenarı ile birlikte bulunmuş olup yaklaşık 1 cm boyutundadır. Ancak ağız, kaide ve gövde gibi bu buluntuyu tamamlayıcı parçalara rastlanmamıştır. 15-108 nolu buluntu ise cam henüz sıcakken aletle iki yandan çekilerek kulp formuna getirilmiştir. Bu kulp olasılıkla ikinci bir işlemle eklenmeyip, kabın yapımı sırasında yapılmıştır. (Res. No. 34, Çiz. No. 34).

Amorium'da önceki yıllarda bulunan kulplar kulplu kandillerde, şişelerde ve sürahilerde görülmektedir¹⁸⁷. Bu kulpların gerek şişelerde, gerekse şişe ve sürahilerde karşılaşılan örneklerin biçimsel ve boyut anlamında benzer özellikler sergilediği görülmektedir. Bununla beraber 2013-2015 yıllarında bulunan kulp parçalarının ağız ve kaide gibi kabın formunu gösteren yardımcı unsurlarının günümüze ulaşmamış olmasından dolayı bu kulpların işlevleri hakkında kesin bir yargıya varmak güçtür.

2013 yılında bulunmuş olan kulp buluntuların yüzeyden ele geçmiştir. 2014 yılında bulunan 14-60 nolu buluntu karışık malzemenin olduğu tabakada bulunmuş. Kulp parçalarının arasında yalnızca 2015 yılında ele geçen iki buluntu tarihlenebilen bir tabakadan ele geçmiştir. Bu buluntular 10-11. yüzyıllara tarihlenmektedir. 15-108 nolu

---

¹⁸⁷Amorium kulplu kaplar için bkz. Gill, 2002, a.g.k, 179.

buluntu Büyük Bina Oda 12’de A2 sınıfı Anonim follis ile (976-1030/35), 15-110 nolu buluntu ise B sınıfı Anonim follis (1035-1042) ve I. Romanos (931-944) sikkesi ile benzer tabakadan ele geçmiştir.

Amorium kulp parçalarında yeşil, açık yeşil, şeffaf açık yeşil, mavimsi yeşil, mavi ve opak beyaz renkler hakimdir.

4.8. Tesseralar

Tessera, bir araya geldiklerinde mozaik formunu oluşturan küçük küplere verilen isimdir. Hıristiyanlığın serbest olmasının ardından gerçekleştirilen kilise inşa faaliyetleriyle birlikte tessera kullanımı yalnızca zemin ile sınırlı kalmayıp duvara da uygulanmaya başlamıştır. Tesseralarda görülen kompozisyonlardan yola çıkarak, kutsal kişilerin ve İncil sahnelerinin üzerinde yürünen bir zemin yerine duvarda yer alması daha uygun sayılmıştır¹⁸⁸.

Amorium’da 2013-2015 yıllarında 37 adet cam tessera bulunmuştur. (Kat. No. 36, Res. No. 35). Amorim’un önceki yıllara ait tessera buluntularıyla kıyaslandığında bu sayının oldukça az olduğu görülür. Nitekim 1988’den 1994 yılına kadar toplam 17800 adet cam tessera sayılmıştır. Bu buluntuların %99’u Aşağı Şehir Kilisesi’nde ele geçmiştir¹⁸⁹. Aşağı Şehir Kilisesi’nde bulunan cam tesseralar arasında altın yaldızlı örnekler yoğundur. Bizans duvar süsleme sanatının en pahalı elemanlarından olan tesseralar, yapıdaki süslemenin zenginliğine işaret eder¹⁹⁰. Aşağı Şehir Kilisesi’nin bitişiğinde yer alan ve kilisenin 1. evresi olan bazilika binasıyla birlikte 5. yüzyılın sonu 6. yüzyılın başında yapılan vaftizhanenin kubbesinin cam mozaiklerle süslendiği düşünülmektedir¹⁹¹.

2013 yılında yapılan temizlik sırasında Aşağı Şehir Vaftizhane’de yüzeyden ele geçen iki adet cam tessera ile 2015 yılında Büyük Bina’da bulunan bir adet tessera bulunmuştur. Diğer cam tesseraların tamamı Yukarı Şehir Bazilika B’de ele geçmiştir. Yukarı Şehir’de sınırlı sayıda tessera bulunması, yapının Aşağı Şehir Kilisesi’ne göre daha sade bir görünüme sahip olduğunu düşündürür. Bunun yanı sıra. 2013-2015 yıllarında üç adet altın yaldızlı tessera bulunmuştur. Bunlardan ikisi Yukarı Şehir Ba6 açmasında bulunan M13 mezarında ele geçmiştir. Bu tesseraların mezar üzerine dolgu

¹⁸⁸Dumbarton Oaks. (1991). *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol 2. New York: Oxford University Press, s. 1412.

¹⁸⁹Lightfoot, 1996, **a.g.k.**, 366.

¹⁹⁰Lightfoot, 1996, **a.g.k.**, 363.

¹⁹¹Lightfoot, Koçyiğit ve Yaman, 2007, **a.g.k.**, 282.

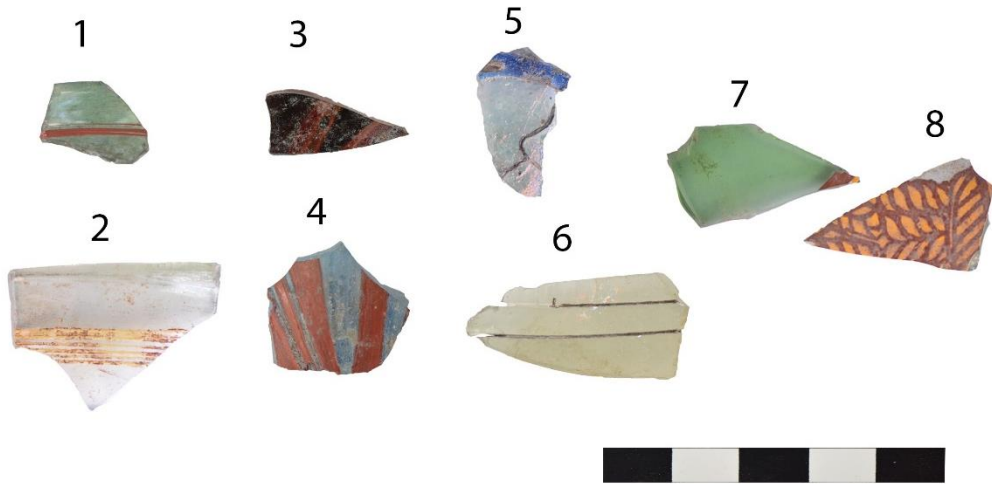
toprakla beraber gelmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Altın yaldızlı bu parçalar Aşağı Şehir Kilisesi'ne göre daha sade olduğu düşünülen bu yapının süslemelerinde de değerli malzemelerin kullanıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Aşağı Şehir Kilisesi'nin kubbe ve tonozlarına uygulanmış olan mozaikler 9-11. yüzyıllara tarihlenmektedir¹⁹². Renk ve boyut açısından Aşağı Şehir Kilisesi örnekleri ile uyumlu oldukları görülen Yukarı Şehir Bazilika B'de bulunan tesseralar da ağırlıklı olarak Orta Bizans tabakasından ele geçmiştir.

Amorium cam eserleri arasında farklı renk özellikleri sergileyen tek cam buluntu grubu tesseralardır. Tesseralarda mavi, yeşil ve sarının canlı tonları hakimdir. Tesseralarda görülen renkler; yeşil, açık yeşil, koyu yeşil, turkuaz, açık kahve, yeşilimsi sarı ve siyahtır. Bu tesseraların tamamı opaktır. Bununla birlikte üç adet tessera parçasında altın yaldız görülmektedir.

4.9. Bezemeli Gövde Parçaları

Amorium'da 2013-2015 yıllarında 144 adet gövde parçası ele geçmiştir. Bu parçalar restitüsyona imkan vermeyecek kadar küçük boyutlu buluntulardır. Kabın bütün formu hakkında fikir sahibi olmadığımız bir takım gövde parçalarında bezeme unsurları ile karşılaşmıştır (Görsel 7). Bu gövde parçalarında boyama, cam ipliği ve kazıma teknikleri görülmektedir.

Görsel 7. Bezemeli Gövde ve Ağız Parçaları

¹⁹²Lightfoot, 2007, a.g.k., 89.

1 ve 2 numaralı parçalar bezemeli ağız kenarlarıdır. Cam ipliği ile bezeli bu buluntular *Ağız Kenarları* başlığında değerlendirilmiştir. Bu parçaların burada da değerlendirilmesinin sebebi, sınırlı sayıda kap parçasında görülen süs unsurunun bir bütün olarak aktarılmak istenmesidir.

3 ve 4 numaralı buluntular boya bezeli gövde parçalardır. 3 numaralı buluntuda opak siyah üzerine koyu kırmızı renk dalgaları görülmektedir. Bezeme kabın iç yüzeyine yapılmıştır. 4 numaralı buluntuda ise kabın dış yüzeyine dikey şeritler halinde boya ile bezeme yapılmıştır.

5 ve 6 numaralı gövde parçalarında kazıma tekniğinin uygulandığı görülmektedir. 5 numaralı buluntunun merkez ortası içten dairesel mavi bir halka ile çevrili olduğu anlaşılmaktadır.

7 ve 8 numaralı gövde buluntuları aynı kaba aittir. Bu buluntular bezemeli gövde parçaları arasında önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi eserlerin lüster tekniği ile boyanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Lüster, çini yapında kullanılan bir tekniktir. Mat beyaz çini üzerine lüster denilen gümüş ya da bakır oksitli bir bileşikle desenler işlendikten sonra çini alçak ısıda yeniden fırınlanır¹⁹³. Fakat pek çok araştırma lüsterin cam üzerine de uygulandığını ortaya koymuştur. Örneğin Lamm, 1928 yılında Samarra camlarını tanıttığı kitabında lüster tekniğinin ilk kez Mısır'daki cam atölyelerinde uygulandığını ileri sürer ve bu tezini Samarra malzemesi ile destekler¹⁹⁴.

Cam malzeme üzerine uygulanan lüster tekniğinde, cam yüzeyine bakır, gümüş ve diğer maden oksitleri ince bir tabaka oluşturacak şekilde sürülür. Daha sonra düşük ısıda fırınlanan kabın üzerindeki madenler ısındıklarında renk alırlar. Renk tabakası ince olursa ışığı geçirerek renklerin daha çok parlamasını sağlar¹⁹⁵.

Lüster tekniğinde farklı uygulamalar söz konusudur. Günümüze gelen örnekler boyamanın içten, dıştan veya hem içten hem de dıştan yapıldığına işaret eder¹⁹⁶. Amorium'da bulunan lüster teknikli bu gövde parçalarında, bezeme kabın dış yüzeyine yapılmıştır. Ayrıca iki parça halinde ele geçen bu buluntular süslemenin kabın tamamına uygulanmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra Amorium'da bulunan bu iki gövde

¹⁹³ M. Sözen ve U. Tanyeli (2007). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 150.

¹⁹⁴ C. J. Lamm (1928). *Glass from Samarra*, Berlin'den aktaran B. Y. Olcay (2001a). Ortaçağ cam sanatında lüster tekniğinin kökenine ve tarihlendirilmesine yönelik bazı düşünceler, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan*, 423-427.

¹⁹⁵ Olcay, 2001a, a.g.k., 424.

¹⁹⁶ Olcay, 2001a, a.g.k., 424.

parçası üzerine lüster teknikli seramik, çini gibi eserlerde de sıklıkla karşılaşılan kahve ve sarı tonları uygulanmıştır.

2013-2015 yıllarında olduğu gibi önceki yıllarda da Amorium kazılarında bezemeli kap parçaları az miktarda karşımıza çıkmaktadır. Genellikle sade bir üslupla karşılaştığımız Amorium cam kap parçalarında sınırlı sayıda süs unsuru bulunması, kent halkının cam malzemeye günlük kullanımda işlevsel olarak yaklaştığını göstermektedir. Dekoratif unsurlar, kullanım kaplarından ziyade bilezik gibi doğrudan süs amacına hizmet eden objelerde baskındır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Amorium kazısı 2013-2015 yılları arasında ele geçen cam buluntular değerlendirilmiştir. Kataloğa 300 adet cam obje dahil edilmiştir. En yoğun buluntu grubunu bilezikler oluşturmaktadır. Katalogda değerlendirilen buluntuların %37'si bilezik, %22'si pencere camı %17'si ağız kenarı, %11'i tessera, %8'i kaide, %3'ü kulp ve %2'si kandillere ait parçalardır. Gövde parçaları form vermediklerinden dolayı kataloğa dahil edilmemiş olup yalnızca altı adet bezemeli gövde parçası değerlendirmeye alınmıştır. Bunun yanı sıra az miktarda cam üretimine işaret eden cam cüruf bulunmuştur.

Amorium'un önceki yıllarda bulunmuş olan cam malzemeleri ile karşılaştırıldığında kandil parçalarının az sayıda bulunmuş olması şaşırtıcı bir sonuçtur. Nitekim önceki yıllarda Amorium'da çok sayıda kandil ele geçirilmiştir. Bilezikler ise diğer yıllarda olduğu gibi Amorium'da ele geçen en yoğun cam buluntu grubunu oluşturmaktadır.

Bir adet bebek bileziği dışında buluntuların tamamı kırık parçalar halindedir. Bu parçalar restütisyona imkan vermeyecek kadar küçüktür. Bu nedenler Amorium cam buluntuları arasında restitüe edilebilen cam eser bulunmamaktadır.

Buluntuların değerlendirmesinde öncelikle malzemenin kazı verileri esas alınmıştır. Nitelik, form ve renk gibi özelliklerin yanı sıra buluntuların belirli bir tabakadan ele geçmiş olması, eserlerin tarihsel bir çerçevede değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak cam objelerin tarihlendirilmesinde diğer küçük buluntular ve mimari kontektst ile birlikte bir bütün olarak değerlendirilmesi tek başına yeterli değildir. Amorium camlarının tarihlendirilmesinde malzemenin bulunduğu tabaka, önceki yıllarda Amorium'da ele geçmiş benzer buluntuların tarihsel bilgileri ve diğer Bizans yerleşimlerinde ele geçen benzer örneklerin tarihsel verileri esas alınmıştır.

2009 yılı sonrasında kazı çalışmalarına ara verilen Amorium'da 2013 yılında önceden açığa çıkarılmış olan Aşağı Şehir Büyük Mekan Şarap Havuzu olarak adlandırılmış olan XE-06 (XE-08) açmasında, alanın tahrip olmasını engellemek amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. 2013 yılı buluntuları ağırlıklı olarak bu alanda yüzeyden ele geçmiş ve ele geçtikleri açmaların isimleri ile birlikte kayıt altına alınmışlardır. Aynı yıl Bazilika B'de çalışmalar başlatılmıştır. 2014 yılında Bazilika B'de apsisin doğusunda çalışmalar sürdürülmüş, apsis içinde ve dışında sondaj çalışmaları yapılmıştır. Yukarı Şehir'de sürdürülen diğer çalışmalar höyüğün güneybatısında Türk dönemi olduğu düşünülen alanın sınırında, GB-AX ve GB-A açmalarında

gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Aşağı Şehir Büyük Bina BBD açmasında, uydu görüntülerinde tespit edilen duvar kalıntılarından yola çıkılarak çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında çalışmalar Yukarı Şehir Bazilika B'de apsisin güneydoğusunda ve Aşağı Şehir Büyük Bina BBD açmasında yoğunlaşmıştır. 2013-2015 kazı sezonlarında ele geçmiş olan cam buluntular ağırlıklı olarak, Bazilika B açmasından ele geçmiştir. Bunun başlıca sebebi Bazilika B'de kazılan alanın genişliği ve arazi çalışmalarının kesintisiz olarak sürdürülmesi ve sayılabilir. Nitekim Bazilika B'de 2013 yılından itibaren her sezon arazi çalışmaları yapılmış, Büyük Bina BBD açmasında 2014 ve 2015 sezonlarında, höyüğün güneybatısındaki GB açmalarında ise yalnızca 2014 yılında arazi çalışması gerçekleşmiştir. Bu durum buluntuların ağırlıklı olarak Bazilika B'de ele geçmesini açıklamaktadır.

Bazilika B'de Apsis içindeki Ba5 ve Ba6 açmalarında yapılan kaçak kazıdan dolayı karışık malzeme gelmektedir. Bununla birlikte Bazilika B'deki diğer açmalar Orta Bizans tabakasına işaret etmektedir. GB-AX ve GB-A açmalarında Orta Bizans ve Türk dönemi malzemesi karışık halde bulunmuştur. Ancak burada sınırlı sayıda cam malzeme bulunduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda gerek buluntuların ele geçtiği tabaka, gerekse Bizans yerleşimlerinde bulunan benzer cam eserlerin tarihlerinin Amorium buluntuları ile karşılaştırılması dikkate alındığında, Amorium cam eserlerinin genel olarak Orta Bizans dönemi malzemesi olduğu doğrulanmaktadır. Spesifik bir tarihlendirme yapabildiğimiz tipler ise kadeh kaideleri ve düz-masif çubuklu kandillerdir. Her iki tipin de 10-11. yüzyıla tarihlenmesi önerilmiştir.

Amorium malzemeleri ile diğer Bizans yerleşimlerinde bulunmuş olan camların karşılaştırılması, buluntular arasındaki yerel farklılıkların yanı sıra dönem içindeki kullanım biçimlerine yönelik daha genel bilgiler edinmemize olanak tanır. Bizans dönemi kandil buluntularının birbirini tekrar eden formlarda olması, Anadolu'da görülen bilezik form ve dekorasyonunun Balkanlar ile oldukça benzer özellikler sergilemesi gibi bir takım genel değerlendirmeler, farklı yerleşimlerdeki cam eserlerin karşılaştırılması yoluyla edinilmektedir. Bunun yanı sıra cam eserlerin kendi aralarında bir takım farklılıklar sergilediği gözlemlenmektedir. Bu durum yerel üretim ile açıklanabilmektedir.

Amorium'da bulunan cam cüruf lar, burada üretim yapıldığının dolaylı bir göstergesidir. 2013 yılında bulunmuş olan cam cüruf XE-06 (XE-08) açmasında fırın veya işlik olarak kullanılan mekanlar olabildiğini düşündürmektedir. (Resim 36). Bu

açma, aynı zamanda pencere camlarının da en yoğun ele geçtiği ikinci mekan olması açısından önemlidir. 2006 yılında Amorium'da Büyük Mekan XE açmasında seviye indirme çalışmalarının ilk aşamasında büyük boyutlu tuğla ve taşlardan oluşturulmuş bir fırın yapısı kalıntılarıyla karşılaşılmıştır. Bir araya getirilmiş kare şekilli tuğlalar dıştan içe doğru üst üste binerek kubbe formunda fırının üst konstrüksiyonunu oluşturmuştur. Genellikle seramik ve cam üretimi için kullanılan bu tür fırınlar gerek mimari özellikleri gerekse üretime dair buluntular vasıtasıyla tanımlanabilmektedir. Fakat bu yapı böylesi üretimler için oldukça küçük boyutlara sahip bir yapıdır. Ayrıca bu tür üretimlerin yapıldığına işaret eden tanımlayıcı buluntular ele geçmemiş olmasından dolayı bu fırının ekmek fırını olarak kullanıldığı kanısına varılmıştır¹⁹⁷. Bunun yanı sıra 2003 yılında hamam çevresinde üretim ile ilgili faaliyetlerin varlığını gösteren önemli deliller bulunmuştur. Kontekst 534'ten cüruf halinde çok sayıda cam atıkları, işlenmemiş cam parçaları ve cam kırıntıları Amorium'da yerli cam üretim sürecini ortaya koymaktadır. Cam fırınına rastlanmamasına rağmen bu malzemelerin uzak yerlerden getirilmiş olma olasılığı düşüktür¹⁹⁸. Nitekim Bizans döneminde cam üretiminin yerel atölyelerin yanı sıra gezici ustalar tarafından da yapıldığı bilinir. Gezici ustalar genellikle hamamların külhanlarını kullanırlar. Burada hamam yapısına bitişik olarak bulunan üretim atıkları, cam üretiminin gezici ustalar tarafından yapılmış olabileceğini düşündürmektedir¹⁹⁹. Ele geçirilen cam işçiliği atıklarından yola çıkılarak Amorium'un yerel cam üretimi hakkında öne sürülen hipotezler, cam üretilen atölye bulunana kadar ispatlanmayacaktır. Bu nedenle şimdilik hammadde olarak ithal edilen camların Amorium'da eritilerek yeniden şekillendirildiğini düşünmek daha mantıklı bir çıkarımdır²⁰⁰.

Cam malzemenin insan yaşamında yaygınlaşmasının en önemli unsuru üfleme tekniğinin icadıdır. M.Ö. 1. yüzyıla ait toprak kandil üzerinde yer alan üfleme tekniği ile cam yapımını gösteren sahne, bu tekniğin Roma döneminde ortaya çıktığını belgeler²⁰¹. Amorium'daki cam kapların serbest üfleme tekniği ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Eserler orta derece hava kabarcığı içermektedirler. Hava kabarcıklarının fazlalığı, seri üretime işaret etmektedir.

---

¹⁹⁷Lightfoot, Koçyiğit ve Yaman, 2008, **a.g.k.**, 448.

¹⁹⁸Lightfoot, Koçyiğit ve Yaman, 2005, **a.g.k.**, 250.

¹⁹⁹B. Y. Uçkan ile Ekim 2015 tarihinde yapılan yüzyüze görüşme; B. Y. Olcay Uçkan (2008). Cam Tarihine Genel Bir Bakış, *Anadolu Sanat*, 19, s. 99.

²⁰⁰Lightfoot, Koçyiğit ve Yaman, 2008, **a.g.k.**, 455.

²⁰¹Olcay Uçkan, 2008, **a.g.k.**, 101.

Amorium'da çok sayıda bileziğin bulunmuş olması halkın cam mücevherlere düşkün olduğunun kanıtıdır. Bununla birlikte mezar hediyeleri arasında cam bileziklerin de olduğu bilinmektedir. Yürütülen çalışmalar sırasında kollarında cam bileziklerle gömülü iskeletlerin açığa çıkarılması Amorium'da mezar hediyeleri arasında bileziklerin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir²⁰². 2015 yılında bütün halde bulunan 4 cm çapındaki bebek bileziği, bebek iskeleti ile birlikte bulunmuştur²⁰³. 2013-2015 yılları arasında benzer başka bir örneğe rastlanmamıştır. Tamamı çekerek uzatma tekniği ile yapılmış olan bilezikler dekoratif unsurların en yoğun görüldüğü buluntu grubudur. Bileziklerde görülen süslemeler; boya bezeme, cam ipliği, burgu ve yivdir. Boya bezeli bileziklerde genellikle koyu renk bilezik üzerine desen uygulanır. Bu tür bileziklerde düzensiz yerleştirilmiş daireler, zikzaklar, çizgiler, zincirler ve noktalar yer almaktadır. Ayrıca 2 adet bilezikte dini imge olan haç motifleri görülmektedir. Bilezikler üzerine uygulanan cam ipliği bezeme, doğrudan dış yüzeye yapılabildiği gibi kimi örneklerde içten yapılmıştır. Burgulu örnekler tek renkli ve iki renkli olarak uygulanmıştır. Kimi bilezik parçalarında burguların çok sıkı olarak yapıldığı gözlemlenirken, bazı örneklerde burgular sıkı değildir. Yivli bilezik parçalarında yivin birden fazla görüldüğü örnekler mevcuttur. Yiv derinliği farklılıklar sergilemektedir.

Bileziklerin yanı sıra süsleme unsuru sınırlı sayıda kap parçalarında görülmektedir. İki adet ağız kenarında cam ipliği bezeme görülmektedir. Bununla birlikte altı adet gövde parçasına boya bezeme, lüster tekniği ve kazıma tekniği uygulanmıştır. Bu eserlerin sınırlı sayıda ele geçmiş olması, kapların sade bir üslupla yapıldığını düşündürmektedir. Söz konusu durum pencere camları için de geçerlidir. 2013-2015 yılları arasında yeşil üzerine kırmızımsı kahve dalgalı iki adet düz (levha) biçimli pencere camı parçası dışında kalan pencere camlarının tamamı tek renkli olup dekoratif unsur içermemektedir.

2013-2015 yıllarında Yukarı Şehir Bazilika B'de sınırlı sayıda mimari dekorasyona işaret eden tessera bulunmuştur. Aşağı Şehir kilisesinde 1994 yılına kadar ele geçen cam tessera 17.800 adettir²⁰⁴. Bazilika B'de ise 2013-2015 yılları arasında 37 adet cam tessera bulunmuştur. Bunun sebebi, Bazilika B'de henüz çok küçük bir alan kazılmış olması ve naos içinde çalışmaların henüz başlamamış olmasıdır.

---

²⁰²Lightfoot vd., 2009, **a.g.k.**, 203.

²⁰³Z. Demirel Gökalp ile Ağustos 2015 tarihinde yapılan yüzyüze görüşme.

²⁰⁴Lightfoot ve Mergen, 1999, **a.g.k.**, 530.

Görüldüğü üzere Amorium cam buluntuları günlük kullanım objeleri, aydınlatma sistemi ve süslenme alışkanlıklarının yanı sıra yapıların mimari görünümü hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayan önemli buluntulardır. Bizans cam üretimi elimizde çok az veri olan bir alandır. Amorium zengin bir malzeme örneği sunarak, günlük kullanıma yönelik cam üretiminin yoğun biçimde devam ettiğini ve bunların Bizans dönemi boyunca kullanıldığını göstermekle kalmamış, şehir halkının belirli miktarlarda lüks cama sahip oldukları ve Orta Bizans dönemi boyunca cam mücevherlere yatırımlar yaptıkları konusunda veriler sunmuştur.

2013-2015 sezonlarında açığa çıkarılmış olan cam eserler, bölgede gerek sayısal yoğunluk gerekse tipolojik çeşitlilik açısından cam malzemenin yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir. Camın kullanım alanları oldukça çeşitlidir. Amorium'da servis, saklama, aydınlatma, takı ve mimari süsleme işlevlerine yönelik cam malzemeye başvurulduğu gözlemlenmektedir. En dikkat çekici hususlardan biri, sayıca çok fazla bulunan cam bilezik parçaları aracılığıyla halkın cam takılara olan ilgisinin gözler önüne serilmiş olmasıdır. Bununla birlikte Bazilika B'de bulunan cam tesseralar, dinsel mekan süslemelerinde cam malzemenin önemini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Kullanım alanlarının yanı sıra, diğer küçük buluntularda olduğu gibi, belirli bir tabakadan gelen cam eserler, alanın tarihlendirilmesine yönelik oldukça faydalı bilgiler sunmaktadır. Amorium cam eserleri de tarihsel veriler ışığında değerlendirilmiş ve tabakaların tarihleri ile buluntuların tarihlerinin birbirleri ile uyumlu olduğu gözlemlenmiştir.

6. KATALOG

6. 1. Katalog Tanımı

Tez çalışmasının içeriğini katalogda yer alan toplam 300 parça oluşturmaktadır. Katalogda yer alan parçaların büyük bir kısmı tek parça olarak ele alınmış, ancak aynı açmalarda aynı seviyeden ele geçen birden çok parça, buluntu numarasının yanına harf eklenerek aktarılmıştır.

Tiplerin oluşturulmasındaki başlıca etken formdur. Bunun yanı sıra özellikle bilezik parçalarında karşımıza çıkan süsleme unsurları tiplerin belirlenmesindeki bir diğer önemli unsur olmuştur.

Katalogda öncelikle katalog numarası, resim ve çizim numaraları belirtilmektedir. Ardından çalışılan malzemenin buluntu numaraları, buldukları açma, tabaka, renk ve boyut bilgileri yer almaktadır. Kabın türü, hangi tipe dahil olduğu, yapım ve varsa süsleme tekniğinin aktarılmasının ardından buluntuların hamur ve işçilik özellikleri malzemenin niteliği başlığında belirtilmektedir.

Katalogda tarihlendirme bölümü yer almamaktadır. Bunun sebebi tarihlendirmenin değerlendirme sayfasında, malzemenin bulunduğu kontekstin yanı sıra benzer örnekler ile karşılaştırma yoluyla aktarılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Katalogda yer alan kısaltmalar şu şekildedir:

Kat. No: Katalog Numarası

Res. No: Resim Numarası

Çiz. No: Çizim Numarası

a.ç: Ağız çapı

ka.ç: Kaide çapı

h.ka.ç: Halka kaide çapı

kal: Kalınlık

y. Yükseklik

ç.ç: Çubuk çapı

Ş: Şeffaf

6. 2. Ağız Kenarları

Kat. No: 1

Res. No: 1

Çiz. No: 1

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-53	XM 03	Yüzey	Yeşil	a.ç.6 cm, y.0.9 cm
14-05	Ba6	974.801-974.591	Mavimsi Yeşil	a.ç yakl. 6 cm
14-37	Ba6	974.121-973-921	Ş. Su Yeşili	a.ç. 5 cm
14-65	Apsis İç Sondaj I.	972.681-972.491	Ş. Açık Yeşil	a.ç. 6 cm
14-67	Apsis Dış Sondaj II	974.091-973.381	Ş. Açık Yeşil	a.ç. 6 cm
15-89	BBD ODA 12	12.08	Mavimsi Yeşil	a.ç. 4 cm, y.1.7 cm

Toplam: 6

Tür: İçbükey kıvrımla dışa dönük ağız kenarı

Tip: 1a

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: 14-05 nolu buluntu, ağız kavis kısmında iki sıra yatay kırmızı cam ipliği bezemelidir. Diğer buluntularda süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Malzemenin Niteliği: Orta derece hava kabarcığı ve yüzeyde az miktarda aşınma söz konusudur. 14-65 nolu buluntuda hava kabarcığı yoğundur. 13-53 nolu buluntunun ise yüzeyinde yoğun miktarda aşınma söz konusudur.

Kat. No: 2

Res. No: 2

Çiz. No: 2

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
15-88	BBD GD 01	2.09	Ş. Su Yeşili	a.ç. 6 cm, y. 1.3 cm
15-98	Bg3	974.731-974.231	Yeşil	a.ç. 6 cm, y. 2.3 cm

Toplam: 2

Tür: Keskin kıvrımla dışa dönük ağız kenarı

Tip: 1b

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Yoğun hava kabarcığı

Kat. No: 3

Res. No: 3

Çiz. No: 3

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
15-90	BBD ODA 12	12.08	Ş. Su Yeşili	a.ç. 9 cm

Toplam: 1

Tür: Ağız kısmı düz, gövde kısmına doğru dışa dönük ağız kenarı

Tip: 1c

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Malzemenin Niteliği: Yoğun derecede hava kabarcığı.

Kat. No: 4

Res. No: 4

Çiz. No: 4

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-41	XE-06-XE-08	-0.29--0.90	Ş. Su Yeşili	a.ç. 5 cm, y.1 cm
13-168	XE-06-XE-08	0.27- -1.01	Koyu Yeşil	a.ç.4 cm, y. 1 cm
14-92	GB-A1	972.392-972.84	Koyu Mavi	a.ç. 12 cm
15-85	Bg5	974.791-974.381	Ş. Su Yeşili	a.ç.4 cm, y. 1.6 cm
15-101	Bg2	975.361-974.481	Açık Yeşil	a.ç.4 y. 0.9 cm

Toplam: 5

Tür: İçe dönük ağız kenarları

Tip: 2a

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Orta derece hava kabarcığı.

Kat. No: 5

Res. No: 5

Çiz. No: 5

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
14-53	Ba5	974.591-974.421	Açık Yeşil	a.ç.14 cm, y. 1.9 cm.

Toplam: 1

Tür: Aletle şekillendirilmiş hafif içe dönük ağız kenarları

Tip: 2b

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği:

Malzemenin Niteliği: Yoğun derece hava kabarcığı, yüzeyde orta derecede aşınma.

Kat. No: 6

Res. No: 6

Çiz. No: 6

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-48	Aşağı Kilise	Yüzey	Mavimsi Yeşil	a.ç.7 cm, y. 1 cm
13-54	XE-06-08	Yüzey	Ş. Açık Yeşil	a.ç.8 cm, y. 2.1 cm
13-55	Aşağı Kilise	Yüzey	Ş. Yeşil	a.ç. 8 cm, y. 2 cm
13-60	XB 02	Yüzey	Ş. Açık Yeşil	a.ç. 8 cm, y. 1.2 cm

Toplam: 4

Tür: Gövdeye doğru incelen ağız kenarları

Tip: 3a

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: 13-54 nolu buluntu ağız kısmının biraz altında açık sarı renkli 7 adet yatay cam ipliği ile bezelidir. Diğer buluntularda bezeme bulunmamaktadır.

Malzemenin Niteliği: 13-55 numaralı buluntuda yoğun, diğer buluntularda ise orta derece hava kabarcığı söz konusudur.

Kat. No: 7

Res. No: 7

Çiz. No: 7

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
15-87	BBD GD 01	2.09	Ş. Su Yeşili	a.ç. 8 cm, y. 1.5 cm
15-95	Bg5	975.191-974.791	Ş. Su Yeşili	a.ç. 5 cm, y. 2.6 cm

Toplam: 2

Tür: Ağız ve gövde eşit incelikte olan ağız kenarları

Tip: 3b

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Orta derecede hava kabarcığı vardır. Yüzeyde az miktarda aşınma söz konusudur.

Kat. No: 8

Res. No: 8

Çiz. No: 8

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-58	XA 01	Yüzey	Ş. Sarımtırak	a.ç.3 cm, y. 0.8 cm
15-73	Bg3	974.821-974.141	Ş. Su Yeşili	a.ç. 3 cm, y. 0.3 cm
15-102	Bg2	975.711-975.361	Ş. Su Yeşili	a.ç. 5 cm, y. 0.9 cm

Toplam: 3

Tür: Şişe ağızları

Tip: 3c

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: 15-73 nolu buluntuda orta derece, diğer buluntularda yoğun derecede hava kabarcığı söz konusudur.

Kat. No: 9

Res. No: 9

Çiz. No: 9

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-50	-	Yüzey	Mavimsi Yeşil	a.ç. 11 cm, y 2.5 cm
Toplam: 1				

Tür: Düz kalın cidarlı ağız kenarı

Tip: 3d

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Orta derecede hava kabarcığı

Kat. No: 10

Res. No: 10

Çiz. No: 10

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
14-02	Ba6	975.461-974.961	Mavimsi Yeşil	a.ç. 14 cm
Toplam: 1				

Tür: Katlamalı kenarlı ağızlar

Tip: 4

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Yoğun miktarda hava kabarcığı ve yüzeyde orta derecede aşınma.

6. 3. Kaideler

Kat. No: 11

Res. No: 11

Çiz. No: 11

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-30	Ba3	974.621-974.521	Ş. Açık Yeşil	ka.ç. 5 cm, y. 1.4 cm
13-34	-	Yüzey	Ş. Açık Yeşil	ka.ç. 5 cm, y. 2.2 cm
13-35	B.Bina A3	Yüzey	Ş. Su Yeşili	ka.ç.4.8 cm, y. 0.6 cm
13-37	XE 05 Doğu	Yüzey	Açık Yeşil	ka.ç. 4 cm, y. 1.3 cm
13-42	XE-06-XE-08	-0.29- -0.9	Ş. Açık Yeşil	ka.ç.5.5 cm, y.0.3 cm
13-156	XE-06-08	Yüzey	Yeşil	ç.ç. 1 cm, y. 2 cm
13-157	XE-06-08	-0.29- - 0.78	Yeşil	ç.ç. 1.1 cm, y. 2.1 cm
14-04	Ba6	974.801-974.591	Ş. Açık Yeşil	ka.ç. 4 cm, y. 1.6 cm
14-09	Ba6	974.801-974.591	Ş. Su Yeşili	ka.ç. 5 cm, y. 0.3 cm
14-33	Ba6	974.121-973.921	Yeşil	ka.ç. 3.5 cm, y. 1.5 cm
14-52	Ba5	974.591-974.421	Ş. Açık Yeşil	ka.ç. 4.5 cm, y. 1.3 cm
15-75	BBD ODA 12	12.08	Mavimsi Yeşil	ka.ç. 4 cm, y. 1.3 cm
15-77	BBD ODA 12	12.08	Yeşil	ka.ç. 5.5 cm, y. 0.6 cm
15-78	BBD ODA 13	13.03	Ş. Su Yeşili	ka.ç. 5 cm, y. 1.2 cm
15-99	Bg1	975.331-975.071	Ş. Su Yeşili	ka.ç. 5 cm, y. 0.3 cm

Toplam: 15

Tür: Kadeh kaide ve ayakları

Tip: 1

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: 13-33 ve 13-34 numaralı buluntular orta, diğer buluntular ise yoğun miktarda hava kabarcıklıdır. 13-156 ve 13-157 nolu buluntular kadeh ayaklarına ait parçalardır.

Kat. No: 12

Res. No: 12

Çiz. No: 12

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-32	Ba3	974.771-974.581	Mavimsi Yeşil	ka.ç. 4 cm, y. 0.5 cm
14-63	A. İç Sondaj I	973.181-972.681	Ş. Su Yeşili	ka.ç. 5 cm, y. 0.6 cm

Toplam: 2

Tür: Kase kaideleri

Tip: 2

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Orta derece hava kabarcığı

Kat. No: 13

Res. No: 13

Çiz. No: 13

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-36	XE-06-08	Yüzey	Açık Yeşil	ka.ç. 3.5 cm, y. 1.5 cm
15-80	Bg2	974.481-974.151	Ş. Su Yeşili	ka.ç. 4 cm, y. 0.8 cm

Toplam: 2

Tür: Şişe kaideleri

Tip: 3

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Orta derece hava kabarcığı

Kat. No: 14

Res. No: 14

Çiz. No: 14

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
14-77	Ba6	973.701-973.631	Ş. Açık Yeşil	ç. 4, y. 0. 9
15-74	BBD GD 01	1.54-2.09	Yeşil	h.ka.ç. 2.8 cm, kal. 0.5 cm
15-83	Bg5	974.791-974.381	Ş. Su Yeşili	h.ka.ç. 2.5 cm, kal. 0.5 cm
15-84	Bg5	974.791-974.381	-	h.ka.ç. 3 cm kal. 0.4 cm

Toplam: 4

Tür: Dip

Tip: 4

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Orta derece hava kabarcığı. 15-84 nolu buluntu mavi halka kaideli olup hamur rengi anlaşılammamaktadır.

6. 4. Kandiller

Kat. No: 15

Res. No: 15

Çiz. No: 15

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-154	AX-01	Yüzey	Yeşil	kal. yakl. 1.1 cm, y. 3.9 cm
13-155	XC-01	Yüzey	Ş. Su Yeşili	kal.0.7/1.2 cm, y. 4.5 cm
14-74	-	Yüzey	Yeşil	kal.0.6 cm, y. 2.3 cm
15-72	BBD ODA 12	12.01	Yeşil	kal..yakl. 1.8 cm, y. 3.3 cm
15-106	Bg5	975.191-974.791	Yeşil	kal.0.6/0.9 cm, y. 1.9 cm

Toplam: 5

Tür: Düz – masif kandil çubukları

Tip: 1a

Yapım Tekniği: Serbest Üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Orta derece hava kabarcığı

Kat. No: 16

Res. No: 16

Çiz. No: 16

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-158	XE-06-08	-0.27-, - 1.01	Yeşil	ç.ç 0.8 cm, y. 3.2 cm

Toplam: 1

Tür: Bilyalı kandil çubuğu

Tip: 1b

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Az miktarda hava kabarcığı

Kat. No: 17

Res. No: 17

Çiz. No: 17

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
14-08	Ba6	974.80-974.59	Mavimsi Yeşil	ç.ç. 1.4/1.6 cm, y. 2.6 cm
15-82	Bg2	974.741	Ş. Su Yeşili	ç.ç.0.8, y. 0.8 cm

Toplam: 2

Tür: İçi boş kandil çubukları

Tip: 1c

Yapım Tekniği: Serbest üfleme

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: 14-8 nolu buluntuda orta, 15-82 nolu buluntuda ise yoğun hava kabarcığı söz konusudur.

6. 5. Pencere Camları

Kat. No: 18

Res. No: 18

Çiz. No: -

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-64a	Ba4	975.091-974.661	Açık Yeşil	2.9 x 2.1 cm. kal. 0.3 cm
13-64b	Ba4	975.091-974.661	Açık Yeşil	2.3 x 1.5 cm. kal. 0.3 cm
13-65	Ba3	974.771-974.581	Açık Yeşil	5.6 x 2.8 cm. kal. 0.2 cm
13-66	Ba2	974.921-974.721	Yeşil	2.4 x 1 cm. kal. 0.3 cm
13-67	Ba3	975.351-975.151	Mavimsi Yeşil	2.2 x 1 cm. kal. 0.4 cm
13-68	Ba2	974.951-974.511	Ş. Açık Yeşil	2.3 x 2.4 cm. kal. 0.3 cm
13-69	Ba3	974.971-974.771	Yeşil	2.8 x 1.9 cm kal. 0.3 cm
13-70	Ba3	975.351-975.151	Mavimsi Yeşil	2.4 x 1.9 cm. kal. 0.4 cm
13-71	Ba3	974.971-974.771	Mavimsi Yeşil	3.2 x 1.7 cm. kal. 0.3 cm
13-72	XC 02 Doğu	Yüzey	Yeşil	3.6 x 2.5 cm. kal. 0.3 cm
13-73	XB 04	Yüzey	Mavimsi Yeşil	7.1 x 2.8 cm. kal. 0.3 cm
13-74	XE 06 08	Yüzey	Yeşil	2.5 x 2 cm. kal. 0.2 cm
13-75	XB 04	Yüzey	Açık Yeşil	3.6 x 1.7 cm. kal.0.2 cm
13-76	XE 06 08	Yüzey	Ş. Açık Yeşil	5.9 x 1.8 cm. kal. 0.2 cm
13-77	XC 04	Yüzey	Ş. Açık Yeşil	2.7 x 2.1 cm. kal. 0.2 cm
13-78a	Vaftizhane Doğu	Yüzey	Ş. Açık Yeşil	5.5 x 2.1 cm. kal. 0.2 cm
13-78b	Vaftizhane Doğu	Yüzey	Ş. Açık Yeşil	3.6 x 1.5 cm. kal. 0.2 cm
13-80a	XE 06 08	-0.78 - -1.02	Ş. Açık Yeşil	4.9 x 1.8 cm. kal. 0.4 cm

13-80b	XE 06 08	-0.78 - -1.02	Ş. Açık Yeşil	3.3 x 2.9 cm. kal. 0.4 cm
13-81	XE 06 08	-0.78 - -1.02	Açık Yeşil	5.8 x 2.9 cm. kal. 0.4 cm
13-82a	XE 06 08	0.08 - -0.29	Ş. Açık Yeşil	4.1 x 2.2 cm. kal. 0.2 cm
13-82b	XE 06 08	0.08 - -0.29	Ş. Açık Yeşil	3.4 x 1.6 cm. kal. 0.2 cm
13-82c	XE 06 08	0.08 - -0.29	Yeşil	2.2 x 0.8 cm. kal. 0.2 cm
13-82d	XE 06 08	0.08 - -0.29	Yeşil	1.5 x 0.9 cm. kal. 0.2 cm
13-83	XE 06 08	-0.27 - -1.01	Açık kahve	3.6 x 1.1 cm. kal.0.3 cm
13-84	XE 06 08	0.08 - -0.29	-	4 x 2.3 cm. kal. 0.3 cm
13-88	XE 06 08	-0.08 - -0.29	Ş. Açık Yeşil	2.1 x 1.4 cm. kal. 0.3 cm
13-93	XE 06 08	0.29 - -0.78	Ş. Açık Yeşil	2.9 x 0.9 cm. kal. 0.3 cm
13-167	XE 06 08	0.08 - -0.29	Yeşil	7.3 x 2 cm. kal. 0.5 cm
14-14	Ba6	974.801-974.591	Açık Yeşil	5.4 x 2.7 cm. kal. 0.2 cm
14-18	Ba6	974.591-974.481	Açık Yeşil	3.6 x 2.8 cm. kal. 0.3 cm
14-21a	Ba6	974.481-974.271	Ş. Açık Yeşil	4.2 x 1.8 cm. kal. 0.2 cm
14-21b	Ba6	974.481-974.271	Ş. Açık Yeşil	2.8 x 2.4 cm. kal. 0.2 cm
14-26	Ba6	974.271-97.121	Ş. Açık Yeşil	2.8 x 0.9 cm. kal.0.4 cm
14-34a	Ba6	974.121-973.921	Ş. Açık Yeşil	2.4 x 1.7 cm. kal. 0.2 cm
14-34b	Ba6	974.121-973.921	Ş. Açık Yeşil	2.5 x 1.5 cm. kal. 0.2 cm
14-35a	Ba6	974.121-973.921	Ş. Açık Yeşil	2.3 x 2.3 cm. kal. 0.3 cm
14-35b	Ba6	974.121-973.921	Ş. Açık Yeşil	3.1 x 1.7 cm. kal. 0.3 cm
14-35c	Ba6	974.121-973.921	Ş. Açık Yeşil	2.3 x 1.7 cm. kal. 0.3 cm
14-35d	Ba6	974.121-973.921	Ş. Açık Yeşil	1.9 x 1.6 cm. kal. 0.4 cm
14-55	Ba5	974.421-973.991	Ş. Açık Yeşil	2.4 x 1.8 cm. kal. 0.3 cm
15-33	BBD ODA 12	12.01	Mavimsi Yeşil	3x 1.9 cm. kal. 0.6 cm

15-34	BBD GD 01	Yüzey	Yeşil	2.6 x 1.7 cm. kal. 0.4 cm
15-35	BBD ODA 12	12.08	Ş. Açık Yeşil	3.8 x 2.8 cm. kal. 0.2 cm
15-36	Bg3	974.821-974.141	Mavimsi Yeşil	3.3 x 1.5 cm. kal.0.3 cm
15-37	Bg1	975.331-975.071	Ş. Açık Yeşil	3.5 x 2.3 cm. kal. 0.2 cm
15-38a	Bg3	975.351-974.82	Kırmızımsı Kahve	4.6 x 4.6 cm. kal. 0.3 cm
15-38b	Bg3	975.351-974.821	Kırmızımsı Kahve	3 x 1.8 cm. kal. 0.3 cm
15-39	Bg3	975.351-974.821	Kırmızımsı Kahve	2.6 x 1.5 cm. kal. 0.3 cm
15-40	Bg2	975.521-974.161	Ş. Açık Yeşil	3.7 x 2.4 cm. kal. 0.2 cm
15-41a	Bg4	975.171-974.141	Açık Yeşil	3 x 1 cm. kal. 0.2 cm
15-41a	Bg4	975.171-974.141	Açık Yeşil	1.7 x 1.5 cm. kal. 0.2 cm
15-42a	Bg5	974.791-974.381	Mavimsi Yeşil	2.8 x 2 cm. kal. 0.2 cm
15-42a	Bg5	974.791-974.381	Mavimsi Yeşil	2.8 x 1.8 cm. kal 0.3 cm
15-43	Bg4	974.821-974.141	Yeşil	1.8 x 1.8 cm. kal. 0.3 cm
15-44	Bg5	974.791-974.381	Yeşil	6.6 x 2.8 cm. kal. 0.3 cm
15-45a	Bg1	975.071-974.412	Yeşil	4.2 x 2.9 cm. kal. 0.2 cm
15-45b	Bg1	975.071-974.412	Yeşil	3.2 x 1.6 cm. kal. 0.3 cm
15-46	Bg2	975.711-975.361	Ş. Açık Yeşil	3.2 x 1.9 cm. kal. 0.3 cm
15-47	Bg2	974.481-974.151	Ş. Açık Yeşil	4.5 x 3.2 cm. kal. 0.3 cm
15-48	Bg1	974.412-974.381	Ş. Açık Yeşil	4.2 x 2 cm. kal. 0.3 cm
15-49	Bg5	975.711-975.261	Yeşil	2.9 x 1.7 cm. kal. 0.2 cm
15-50	Bg2	975.711-975.361	Yeşil	3.2 x 2.5 cm. kal. 0.6 cm
15-51a	Bg5	974.791-974.381	Ş. Açık Yeşil	3.3 x 0.7 cm. kal. 0.2 cm
15-51b	Bg5	974.791-974.381	Ş. Açık Yeşil	2.8 x 1.7 cm. kal. 0.2 cm

Toplam: 65

Tür: Düz (levha biçimli) pencere camları

Tip: 1

Yapım Tekniği: Silindire üfleme ya da döküm

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: 13-84 numaralı parçanın aşınmaya uğramış olmasından dolayı hamur rengi anlaşılammaktadır. 15-45a ve 15-45b numaralı buluntular birlikte ele geçmiş olmakla beraber farklı kalınlıklara sahip olmalarından dolayı farklı pencerelere ait parçalardır. 15-42a ve 15-42b numaralı buluntular da farklı pencere camlarına ait parçalardır.

Kat. No: 19

Res. No: 19

Çiz. No: 18

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
14-41	Ba6	974.121-973.921	Mavimsi Yeşil	kal.0.4 cm
14-48	Ba5	974.591-974.421	Ş. Açık Yeşil	ç. 18 cm, kal. 0.1 cm

Toplam: 2

Tür: Dairesel katlı kenarlı pencere camları

Tip: 2a

Yapım Tekniği: Küre açma

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Az miktarda hava kabarcığı

Kat. No: 20

Res. No: 19

Çiz. No: -

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-79	BBD A3	Yüzey	Koyu Yeşil	-
15-56	BBD ODA 12	12.03	Mavimsi Yeşil	-
15-62	Bg2	975.361-974.481	Yeşil	-
15-69	Bg4	975.171-974.141	Mavimsi Yeşil	-

Toplam: 4

Tür: Merkez orta kalın dairesel pencere camı

Tip: 2b

Yapım Tekniği: Küre açma

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: 15-56 nolu buluntu yoğun, diğer buluntular orta derece hava kabarcıklı.

6. 6. Bilezikler

Kat. No: 21

Res. No: 20 / 21

Çiz. No: 19 / 20

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-06	Ba3	974.621-974.521	Koyu Mavi	7 cm
13-11	Ba3	974.621-974.521	Koyu Mavi	-
13-17	-	Yüzey	Koyu Mavi	4 cm
13-18	-	Yüzey	Koyu Mavi	7 cm
13-22	XA2-02	Yüzey	Koyu Mavi	4 cm
13-24	-	Yüzey	Mavi	5 cm
13-25	-	Yüzey	Koyu Mavi	7 cm
13-26	-	Yüzey	Koyu Mavi	7 cm
14-07	Ba6	974.801-974.591	Koyu Mavi	6 cm
14-15	Ba6	974.591-974.481	Yeşil	-
14-16	Ba6	974.591-974.481	Koyu Mavi	6 cm
14-20	Ba6	974.481-974.271	Opak Siyah	5 cm
14-49	Ba5	974.591-974.421	Koyu Mavi	7 cm
14-54	Ba5	974.421-973.991	Koyu Mavi	-
14-59	Ba5	973.991-973.951	-	6 cm
14-73	-	Yüzey	Yeşil	3 cm
14-75a	-	Yüzey	Koyu Mavi	-
14-81	GB AX sondaj I	976.75	Mavi	6 cm

14-82	GB A5	973.22	Koyu Mavi	-
14-84	GB A1	972.09	Koyu Mavi	6 cm
14-87	GB A1	972.37	Koyu Mavi	6 cm
14-88	BBD	Yüzey	Koyu Mavi	6 cm
14-92	BBD	Yüzey	Koyu Mavi	7 cm
15-112	BBD ODA 12	12.03	Koyu Mavi	5 cm
15-122	BBD GD 01	Yüzey	Koyu Mavi	3 cm
15-123	BBD ODA 14	14.02	Koyu Mavi	6 cm
15-127	BBD ODA 14	14.02	Koyu Mavi	7 cm
15-128	BBD GD 01	Yüzey	Opak Siyah	6 cm
15-129	BBD ODA 14	14.01	Koyu Mavi	5 cm
15-137	BG4	975,491-975,171	Koyu Mavi	6 cm
15-139	BG1	975,791-975,331	Koyu Mavi	-
15-140	BG3	975,791-975,331	Ş. Sarımtırak	-
15-144	Bg2	974.741	Yeşilimsi Kahve	4 cm
15-145	BG4	975,171-974,141	Ş. Açık Yeşil	5 cm
15-151	-	Yüzey	Koyu Mavi	6 cm
15-153	Bg2	975.361-974.481	Koyu Mavi	7 cm
15-155	Bg3	975.351-974.821	Koyu Mavi	6 cm
15-156	BG2	975,361-974,481	Koyu Mavi	6 cm
15-158	BG1	975,791-975,331	Koyu Mavi	6 cm
15-159	BG4	975.171-974.141	Koyu Mavi	7 cm
15-165	Bg5	975.261-975.191	Koyu Mavi	6 cm

Toplam: 41

Tür: Bilezik

Tip: 1

Kesit: Dairesel kesitli bezemesiz bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Az miktarda hava kabarcığı. 15-128 nolu buluntunun yüzeyinde yoğun aşınma, 14-59 ve 14-81 nolu buluntuların yüzeyinde ise yoğun oksitlenme sebebiyle rengi anlaşılamamaktadır.

Kat. No: 22

Res. No: 22

Çiz. No: 21

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-08	Ba4	975.121-975.021	Koyu Mavi	-
13-10	Ba4	975.171-975.121	Koyu Mavi	yakl. 7 cm
13-12	Ba3	974.971-974.771	Koyu Mavi	-
13-19	XA 01	Yüzey	Koyu Mavi	-
13-20	-	Yüzey	Koyu Mavi	4 cm
13-21	XA 01	Yüzey	Opak Siyah	5 cm
13-27	XC 02	Yüzey	Yeşil	-
14-23	Ba6	974.271-974.121	Kırmızımsı Kahve	6 cm
14-45	Ba5	975.101-974.591	Opak Siyah	7 cm
14-75b	-	Yüzey	Koyu Mavi	-
14-83	GB A1	973.98-973.26	Koyu Mavi	6 cm

15-115	BBD ODA 12	12.03	Koyu Mavi	6 cm
15-117	BBD ODA 14	14.02	Koyu Mavi	-
15-118	BBD ODA 14	14.03	Koyu Mavi	5 cm
15-119	BBD ODA 12	12.03	Koyu Mavi	5 cm
15-133	BBD ODA 12	12.08	Mavi	7 cm
15-135	BG5	974,791-974,381	Yeşil	5 cm
15-148	BG5	975,191-974,791	Koyu Mavi	-
15-161	BG5	975,711-975,261	Mavi	4 cm
15-164	Bg1	975.071-974.412	Koyu Mavi	6 cm

Toplam: 20

Tür: Bilezik

Tip: 2

Kesit: Oval kesitli bezemesiz bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: Az miktarda hava kabarcığı. 15-28 nolu buluntunun yüzeyinde yoğun aşınma görülmektedir. 14-83 nolu buluntu aletle şekillendirilmiştir.

Kat. No: 23

Res. No: 23

Çiz. No: 22

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-20	-	Yüzey	Mavi	4 cm
13-171	XA 01	Yüzey	Koyu Mavi	-
14-39a	Ba6	974.121-973.921	Koyu Mavi	-
14-39b	Ba6	974.121-973.921	Koyu Mavi	-
14-56	Ba5	974.421-973.991	Turkuaz	4 cm
15-113	BBD ODA 13	12.02	Açık Yeşil	-
15-114	BBD ODA 12	12.03	Koyu Mavi	-
15-149	Bg5	975.191-974.791	Yeşil	-

Toplam: 8

Tür: Bilezik

Tip: 3

Kesit: Üstten sivri (üçgen) kesitli bezemesiz bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: 14-39a ve 14-39b nolu buluntular aynı bileziğe ait olup iki parça şeklinde ele geçmiştir.

Kat. No: 24

Res. No: 24

Çiz. No: 23

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
14-01	Ba6	975.461-974.961	Koyu Mavi	5 cm
14-22	Ba6	974.481-974.271	Yeşilimsi Kahve	-
14-29	Ba6	974.271-974.121	Koyu Mavi	6 cm
14-58	Ba5	973.991-973.951	Opak Siyah	7

Toplam: 4

Tür: Bilezik

Tip: 4

Kesit: Çokgen kesitli bezemesiz bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: 14-22 nolu buluntu yanlardan düzleştirilip dörtgen formuna getirilmiştir. 14-01 ve 14-29 nolu buluntuların bir ucu dairesel diğer ucu çokgen formudur. 14-58 nolu buluntu dairesel kesitli olup yanlardan düzleştirilmiştir.

Kat. No: 25

Res. No: 25

Çiz. No: 24

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-05	Ba2	975.251-975.121	Koyu Mavi	6 cm
13-13	XA 96	Yüzey	Koyu Mavi	6 cm
13-16	XA 01	Yüzey	Koyu Mavi	-
14-06	Ba6	974.801-974.591	Koyu Mavi	-
14-11	Ba6	974.801-974.591	Mavi	4 cm
14-51	Ba5	974.591-974.421	Koyu Mavi	4 cm
14-85	BBD Oda 12	Yüzey	Yeşil	7 cm
15-162	Bg5	974.791-974.381	Koyu Mavi	8 cm
15-163	Bg1	975.071-974.412	Yeşilimsi Kahve	6 cm

Toplam: 9

Tür: Bilezik

Tip: 5a

Kesit: Tek renkli spiral bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: -

Malzemenin Niteliği: 14-11 numaralı parça bileziğin birleşme yerine aittir. 14-51 nolu buluntuda spiral görüntü yüzeyde çizgi şeklinde yapılmıştır.

Kat. No: 26

Res. No: 26

Çiz. No: 25

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
14-50	Ba5	974.591-974.421	Opak Siyah	6 cm
15-MB	-	Yüzey	Koyu Mavi	7 cm

Toplam: 2

Tür: Bilezik

Tip: 5b

Kesit: Çok renkli spiral bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: Cam ipliği

Malzemenin Niteliği: 14-50 nolu buluntu siyah üzerine beyaz cam ipliği bezemelidir. 15 MB nolu buluntuda koyu mavi üzerine koyu kırmızı cam ipliği vardır.

Kat. No: 27

Res. No: 27

Çiz. No: 26

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
14-78	-	Yüzey	Koyu Mavi	-

Toplam: 1

Tür: Bilezik

Tip: 6a

Kesit: Dairesel kesitli cam ipliği bezeli bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: Cam ipliği

Malzemenin Niteliği: 14-78 nolu buluntu içten cam ipliği bezemelidir.

Kat. No: 28

Res. No: 27

Çiz. No: 27

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-01	Ba2	975.251-975.121	Yeşil	-
13-07	Ba3	974.971-974.771	Kırmızımsı Kahve	yakl.7cm
13-23	XC 02 Doğu	Yüzey	Koyu Mavi	7 cm
15-124	BBD ODA 14	14.02	Koyu Mavi	4 cm
15-125	BBD ODA 14	14.01	Koyu Mavi	-

Toplam: 5

Tür: Bilezik

Tip: 6b

Kesit: Oval kesitli cam ipliği bezeli bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: Cam ipliği

Malzemenin Niteliği: 13-23 nolu buluntu koyu mavi içine siyah, 13-1 nolu buluntu yeşil üzerine kırmızı, 13-7 nolu buluntu kırmızımsı kahve içine siyah, 15-124 nolu buluntu içten iki sıra, 15-125 nolu buluntu ise içten tek sıra cam ipliği ile bezelidir.

Kat. No: 29

Res. No: 28

Çiz. No: 28

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-02	Ba4	975.121-975.021	Koyu Mavi	7 cm
14-24	Ba6	974.271-974.121	-	7 cm
14-30	Ba6	974.271-974.121	-	6 cm
15-116	BBD GD 01	2.09	Yeşil	5 cm
15-142	Bg5	975.191-974.791	Opak Siyah	-
15-143	Bg3	974.821-974.141	Yeşil	-

Toplam: 6

Tür: Bilezik

Tip: 7a

Kesit: Dairesel kesitli boya bezeli bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: Boyama

Malzemenin Niteliği: 13-2 nolu buluntu siyah üzerine açık yeşil, 14-24 nolu buluntu ise siyah üzerine beyaz ve beyaz üzerinde turuncu çizgiler ile boyalıdır. 14-24 ve 14-30 numaralı buluntuların renkleri anlaşılamamaktadır. 14-30 nolu buluntuda koyu renk üzerine beyaz boyalı, beyaz üzerinde koyu kırmızı daireler mevcuttur. 15-116 nolu buluntunun yatay olarak alttan yarısı günümüze gelememiştir. Bu parça, yeşil üzerine altın yıldız ve az miktarda mor renkle kaplıdır. 15-142 nolu buluntu siyah üzerine iki yanda yatay bordo şeritlidir. 15-143 nolu buluntu ise yeşil üzerine açık yeşil ve kırmızı bezemelidir.

Kat. No: 30

Res. No: 29

Çiz. No: 29

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-04	Ba4	975.121-975.021	Koyu Mavi	-
14-28	Ba6	974.271-974.121	Opak Siyah	7 cm
15-120	BBD ODA 13	13.03	Koyu Mavi	yakl. 7 cm
15-130	Bg1	975.33-975.071	Koyu Mavi	6 cm
15-131	Bg5	975.191-974.791	Koyu Mavi	5 cm
15-136	Bg2	975.361-974.481	Mavi	-
15-138	Bg1	975.791-975.331	Koyu Mavi	-
15-141	Bg5	975.261-975.191	Koyu Mavi	-
15-150	Bg1	974.412-974.381	Yeşilimsi Kahve	-
15-154	Bg3	975.351-974.821	Koyu Mavi	8 cm
15-157	Bg5	975.191-974.791	Koyu Mavi	7 cm
15-160	Bg4	975.171-974.141	Opak Siyah	-

Toplam: 12

Tür: Bilezik

Tip: 7b

Kesit: Oval kesitli boya bezeli bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: Boyama

Malzemenin Niteliği: 13-04 nolu buluntuda koyu mavi üzerine açık yeşil küçük boyutlu haç desenleri bulunmaktadır. 14-28 nolu buluntuda opak siyah üzerine açık yeşil birbirine bağlanmış daire motifleri bulunmaktadır. 15-120 nolu parçada koyu mavi üzerine açık

yeşil ve açık kırmızı geometrik desenler görülmektedir. 15-130 nolu buluntu koyu mavi üzerine iki yandan bordo renklidir. 15-131 nolu parça zikzak ve daire içinde haç motiflidir. 15-136 nolu buluntu mavi üzerine gri boya bezelidir. 15-138 nolu buluntu koyu mavi üzerine açık yeşil daire içinde haç motiflidir. 15-141 nolu ortasında tek sıra yiv bulunan parça, yiv içi açık yeşil ve yivin iki yanında kırmızı üzerine açık yeşil boya bezelidir. 15-150 nolu buluntu yeşilimsi kahve üzerine beyaz boyalıdır. 15-154 nolu buluntu oval kesitli olup yanlardan düzleştirilmiştir ve koyu mavi üzerine sarı boya bezemelidir. 15-157 nolu buluntu koyu mavi üzerine açık renk zincir motifli ve kırmızı boya bezemelidir. 15-160 nolu buluntu ise siyah üzerine ortada kısımda yatay kırmızı şeritlidir.

Kat. No: 31

Res. No: 30

Çiz. No: 30

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-14	-	Yüzey	Opak Siyah	5 cm
14-68	Apsis Dış Sondaj II	973.381-972.921	Yeşil	7 cm
15-134	BBD ODA 12	12.03	Yeşilimsi Kahve	6 cm

Toplam: 3

Tür: Bilezik

Tip: 7c

Kesit: Çokgen kesitli boya bezeli bilezik

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: Boyama

Malzemenin Niteliği: 13-14 nolu parça siyah üzerine gri boyalı, 14-68 nolu buluntu yeşil üzerine açık yeşil renk zikzak bezemeli, 15-134 nolu buluntu ise kahve üstüne sarı oval sıra bezemelidir.

Kat. No: 32

Res. No: 31

Çiz. No: 31

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
14-27	Ba6	974.271-974.121	Opak Siyah	8 cm
15-121	BBD ODA 14	14.01	Koyu Mavi	6 cm
15-126	BBD ODA 14	14.02	Koyu Mavi	7 cm
15-132	BBD GD 01	Yüzey	Koyu Mavi	-
15-146	Bg5	974.791-974.381	Koyu Mavi	-
15-152	Bg5	975.19-974.791	Koyu Mavi	6 cm

Toplam: 6

Tür: Bilezik

Tip: 8a

Kesit: Dairesel kesitli yivli bilezikler

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: Yiv

Malzemenin Niteliği: 14-27 nolu buluntu siyah üzerine beyaz boyalı ve derin yivlidir.

Diğer buluntuların yivleri daha yüzeysel yapılmıştır.

Kat. No: 33

Res. No: 32

Çiz. No: 32

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-03	Ba1	975.251-974.701	Koyu Mavi	-
13-09	Ba2	975.251-975.121	Yeşilimsi Kahve	-
14-03	Ba6	974.961-974.801	Turkuaz	-
14-80	GB A1	972.09	Turkuaz	-
14-86	GB A1	972.09	Turkuaz	7 cm
15-147	Bg2	975.361-974.481	Mavimsi Yeşil	-

Toplam: 6

Tür: Bilezik

Tip: 8b

Kesit: Oval kesitli yivli bilezikler

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: Yiv

Malzemenin Niteliği: 13-3 nolu buluntunun yüzeyinde tahribat vardır. 14-03 nolu buluntuda iki sıra yiv söz konusudur. 14-86 nolu parçanın ise yivleri yüzeysel yapılmıştır.

Kat. No: 34

Res. No: 33

Çiz. No: 33

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-15	XE-06-08	Yüzey	Koyu Mavi	6 cm

Toplam: 1

Tür: Bilezik

Tip: 9

Kesit: Kabartmalı bilezikler

Yapım Tekniği: Çekerek uzatma

Süsleme Tekniği: Kabartma

Malzemenin Niteliği: Orta derece hava kabarcığı.

6. 7. Kulplar

Kat. No: 35

Res. No: 34

Çiz. No: 34

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>	<u>Ölçü</u>
13-170	XA 01	Yüzey	Opak Beyaz	y. 0.9 cm, kal. 0.3/0.7 cm
13-172	XE 05	Yüzey	Mavimsi Yeşil	y. 1.9 cm, kal. 1.1 cm
13-173	XE 08	Yüzey	Yeşil	y. 3.1 cm, kal.0.7/1.2 cm
13-174	XA 01	Yüzey	Mavi	y. 1.6 cm, kal. 0.4/ 0.7 cm
13.175	XE 08	Yüzey	Yeşil	y. 2.9 cm, kal.0.5/1.5 cm
14-60	Ba5	973.991-973.971	Açık Yeşil	y. 3.2 cm, kal. 0,6/1.6 cm
15-107	Bg1	974.412-974.381	Açık Yeşil	y. 5.4 cm, kal. 0.8/2 cm
15-108	BBD ODA 12	12.03	Yeşil	y. 1.2 cm
15-109	BBD GD 01	1.54-2.09	Yeşil	y. 3 cm, kal. 0.5/0.7 cm
15-110	Bg2	975.131-974.901	Ş. Açık Yeşil	y. 1.5 cm. kal.0.8 cm
15-111	Bg1	975.071-974.412	Ş. Açık Yeşil	y. 2.6 cm, kal. 0.7/0.9 cm

Toplam: 11

Tür: Kulp

Tip: -

Yapım Tekniği:

Malzemenin Niteliği: 14-60 ve 13-175 nolu buluntuların kulp kısımları kaburgalıdır.

6. 8. Tesseralar

Kat. No: 36

Res. No: 35

Çiz. No: -

Buluntu:

<u>Buluntu No</u>	<u>Açma</u>	<u>Tabaka</u>	<u>Renk</u>
13-176	-	Yüzey	Opak Açık Yeşil
13-177	Vaftizhane doğu 2.mekan	Yüzey	Opak Turkuaz
13-178	Vaftizhane doğu mekan	Yüzey	Açık Kahve
14-12a	Ba6	974.801-974.591	Opak Siyah
14-12b	Ba6	974.801-974.591	Opak Siyah
14-12c	Ba6	974.801-974.591	Opak Siyah
14-13	Ba6	974.80-974.59 (M4)	Opak Turkuaz
14-17	Ba6	974.481-974.271	Altın Yıldızlı
14-19	Ba6	974.451-974.271	Opak Yeşil
14-25	Ba6	974.271-974.121	Opak Koyu Yeşil
14-40	Ba6	974.121-973.921	Altın Yıldızlı
14-47	Ba5	974.591-974.421	Açık Kahve
14-57	Ba5	973.991-973.951	Opak Yeşil
14-61	Ba5	973.951-973.931	Yeşilimsi Sarı
14-62	Apsis iç sondaj 1	973.181-972.681	Opak Yeşil
14-66	Apsis iç sondaj 1	972.681-972.491	Opak Açık Yeşil
15-166a	Bg1	974.412-974.381	Opak Yeşil
15-166b	Bg1	974.412-974.381	Opak Yeşil

15-166c	Bg1	974.412-974.381	Opak Yeşil
15-167	Bg1	975.071-974.421	Opak Turkuaz
15-168	BBD ODA 12	12.09	Opak Koyu Yeşil
15-169	Bg4	975.171	Opak Yeşil
15-170	Bg4	975.171-974.141	Opak Açık Yeşil
15-171	Bg4	975.171-974.141	Opak Koyu Yeşil
15-172a	Bg3	975.351-974.821	Opak Koyu Yeşil
15-172b	Bg3	975.351-974.821	Opak Koyu Yeşil
15-173	Bg2	975.361-974.481	Yeşilimsi Sarı
15-174	Bg2	975.361-974.481	Opak Koyu Yeşil
15-175	Bg2	975.361-974.481	Opak Turkuaz
15-176	Bg1	975.791-975.331	Opak Koyu Yeşil
15-177a	Bg1	975.071-974.412	Altın Yıldızlı
15-177b	Bg1	975.071-974.412	Opak Koyu Yeşil
15-177c	Bg1	975.071-974.412	Opak Turkuaz
15-178a	Bg5	975.261-975.191	Opak Yeşil
15-178b	Bg5	975.261-975.191	Opak Turkuaz
15-179	Bg5	974.791-974.381	Opak Koyu Yeşil
15-180	Bg5	975.191-974.791	Opak Koyu Yeşil

Toplam: 37

Tür: Cam Tessera

Tip: -

Malzemenin Niteliği: 14-17, 14-40 ve 15-177a nolu buluntular altın yıldızlıdır.

KAYNAKÇA

- Acara, M. ve Olcay, B.Y. (1998). Bizans döneminde aydınlatma düzeni ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde kullanılan aydınlatma gereçleri, *Adalya II*, 249-265.
- Akkuş, E. (2011). *Metropolis hamam ve latrinasında bulunmuş camlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Baur, P.V.C. (1938). Glassware. C. H. Kraeling (Ed.), *Gerasa, City of Decapolis* içinde (s. 505-546). New Haven: Connecticut.
- Bilgiç, H. (2015). Höyüktepe ve Attepe yerleşimi 2014 yılı cam bilezikleri. M. Türktüzün ve D. Ü. Bilgin (Eds.), *Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları* içinde (s. 669-695). Ankara: Kültür Sanat Yayıncılık
- Canav Özügümüş, Ü. (2013). *Çağlar boyu cam tasarımı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Crowfoot, G.M. ve Harden, D.B. (1931). Early Byzantine and later glass lamps. *The Journal of Egyptian Archaeology*, (17), 196-208.
- Crowfoot, G.M. (1957). Glassware. J.W. Crowfoot, G.M. Crowfoot ve K.M. Kenyon (Eds.), *The objects from Samaria* içinde (s. 403-422). London: Palestine Exploration Fund.
- Çakmakçı, Z. (2008). *Örnekler ışığında Bizans Asia'sında cam sanatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Çakmakçı, Z. (2012). Kültürlerarası iletişim ve etkileşim açısından ortaçağ Bizans camcılığına bakış. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 107-132.
- Çakmakçı, Z. (2013). Kuşadası Kadıkalesi/Anaia kazılarında ortaçağ Bizans camcılığına yeni bir grup: Cam unguentariumlar. Ç. Gençler Güray (Ed.), *Kaunos/Kbid Toplantıları 2 Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu* içinde (s. 151-164). Ankara: Bilgin Kitabevi.

- Çömezoğlu, Ö. (2001). *Demre Aziz Nikolaos Kilisesi kazılarında 1996-1999 yılları arasında bulunan aydınlatma işlevli cam eserler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Çömezoğlu, Ö. (2007). *Akdeniz çevresi Ortaçağ camcılığı ışığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi cam buluntuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Çömezoğlu, Ö. (2010). Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nden günlük kullanım işlevli cam eserler. S. Doğan ve M. Kadiroğlu (Eds.), *Bizans ve Çevre Kültürler Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen'e Armağan* içinde (s. 136-156). İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.
- Demir, A. (2013). *Giresun Müzesi'nde bulunan bir grup cam eser*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Demirel Gökalp, Z. (2005). Erken Bizans dönemine ait dört bronz polykandilion. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1-2), s. 45-58.
- Demirel Gökalp, Z. (2015). 2013 yılı Amorium kazısı. *36. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 651-668.
- Demirel Gökalp, Z., Erel, A.C., Tsivikis, N., Yılmazyaşar, H. (2016). 2014 yılı Amorium kazısı. *37. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 199-214.
- Erten, E. (2003). Glass finds from Olba survey 2001, *Mersin Üniversitesi Kilikya Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları*, (VII), 145-154.
- Erten Yağcı, E. (1990). Hatay müzesindeki bir grup cam eser, *I. Uluslararası Cam Sanatı Sempozyumu 26-27 Nisan 1988*, İstanbul, 30-36.
- Eyice, S. (1990). Bizans'ta ve Osmanlı devri Türk sanatında aydınlatmada cam. *I. Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 26-27 Nisan 1988*, İstanbul 51-57.
- Ezer, S. (1988). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden bir grup kandil. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1987 Yıllığı*, Ankara,102-115.

- Gençler, Ç. (2000). Hieropolis Camları. *Lykos Vadisi Türk Arkeoloji Araştırmaları*, 209-289.
- Gençler, Ç. (2009). *Elaiussa Sebaste antik yerleşimi cam buluntuları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Gill, M. (2002). *Amorium reports, finds I: The glass (1987-1997)*. England: Basingstoke Press.
- Han, V. (1975). The origin and style of Medieval glass found in the Central Balkans. *Journal of Glass Studies*, XVII, 114-126.
- Han, V. (1981). Glass in the Balkans from 12th to 15th centuries, *Annales du 8 Congres de l'Association Internationale pour l'Histoire du verre, Londres-Liverpool 18-25 Septembre 1979*, Liege, 195-212.
- Harden, D.B. (1962). Glass. H. D. Colt (Ed.), *Excavations at Nessana* içinde (s. 76-91). London: British School of Archaeology in Jerusalem.
- Harrison, R.M. (1988). Amorium 1987: A preliminary survey. *Anatolian Studies*, (38), 175-184.
- Harrison, R.M. (1989). Amorium 1988: The first preliminary excavation. *Anatolian Studies* (39), 167-174.
- Harrison, R.M. (1990). Amorium excavations 1989: The second preliminary report. *Anatolian Studies* (40). 205-218.
- Harrison, R.M. (1991). Amorium excavations 1990: The third preliminary report. *Anatolian Studies* (41), 215-229.
- Harrison, R.M. (1992). Amorium excavations 1991: The fourth preliminary report. *Anatolian Studies* (42), 207-222.
- Harrison, R.M. ve Christie, N. (1993). Excavations at Amorium: 1992 interim report. *Anatolian Studies* (43), 147-162.
- Hayes, J.W. (1978). Glass finds from the 1975 season. J. H. Humphag ve A. Arbor (Eds.), *Excavations of Carthage 1975* içinde (s. 187-194). Ann Arbor.

- Hazinedar Coşkun, T. (2012). *Kuşadası, Kadıkalesi kazısı 2007-2010 sezonu cam buluntuları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Hazinedar Coşkun, T. (2013). Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia kazısı 2007-2010 sezonu cam buluntuları “pencere camları”. *Selevcia Ad Calycadnum*, (3), 197-210.
- Head, B.V. (1906). *Catalogue of the Greek Coins of Phrygia*. London: British Museum.
- Ivıson, E. A. (2007). Amorium in the Byzantine Dark Ages (seventh to ninth centuries). J. Henning (Ed.), *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europa and Byzantium Vol. 2* içinde (s. 25-60). Berlin: Walter de Gruyter.
- James, L. (2006). Byzantine glass mosaic tesserae: Some material considerations, *Byzantine and Modern Greek Studies*, (30), 29-47.
- Kanyak, S. (2009). *Cam fırınlarının tarihsel gelişimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Koçyiğit, O. (2006). *Amorium hamam yapısı tarihsel süreç içerisindeki işlevsel değişim*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Köroğlu, G. (2002a). Yumuktepe Höyüğü’nden Bizans dönemi cam bilezikleri, *Ortaçağ’da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan’a Armağan* içinde (s. 355-371). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Köroğlu, G. (2002b). Yumuktepe höyüğü Ortaçağ kazısından küçük buluntular, *İçel Sanat Kulübü Bülteni Arkeoloji Eki*, 5-20.
- Küçükerman, Ö. (1985). *Cam sanatı ve geleneksel Türk camcılığında örnekler*. İstanbul: Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Yayınları.
- Lamm, C.J. (1928). *Glass from Samarra*. Berlin.
- Lightfoot, C. (1993). A catalogue of glass finds: Sagalassos 1990. M. Waelkens (Ed.), *Sagalassos I first general report on the survey (1986-1989) and excavations (1990-1991)* içinde (s. 173-193). Leuven: Leuven University Press.
- Lightfoot, C.S. (1994a). *Orta Anadolu’da bulunan bir Geç Roma ve Bizans kenti Amorium*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Lightfoot, C.S. (1994b). 1992 yılı Amorium kazısı (Hisarköy, Emirdağ, Afyon). *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 503-514.
- Lightfoot, C.S. (1996). Amorium kazısı 1994. *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 361-373.
- Lightfoot, C.S. (1997). 1995 yılı Amorium kazısı. *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 431-450.
- Lightfoot, C.S. (1998). The Amorium project: The 1996 excavation season. *Dumbarton Oaks Papers* (52), 323-336.
- Lightfoot, C.S. (1999). The Amorium project: The 1997 study season. *Dumbarton Oaks Papers* (53), 333-349.
- Lightfoot, C.S. (2005). Glass finds at Amorium. *Dumbarton Oaks Paper*, (59), 173-181.
- Lightfoot, C. (2010). Ortaçağ'da aydınlatma teknikleri ve Amorium'da ele geçen buluntular. *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, 16-17 Ekim 2008, İzmir*, 41-49.
- Lightfoot, C.S. ve Kuniholm, P. I. (1994). Amorium excavations 1993: The sixth preliminary report, *Anatolian Studies* (44), 105-128.
- Lightfoot, C.S. ve Ivison, E. A. (1995). Amorium excavations 1994: The seventh preliminary report, *Anatolian Studies* (45), 105-138.
- Lightfoot, C.S. ve Ivison, E. A. (1996). Amorium excavations 1995: The eighty preliminary report, *Anatolian Studies* (46), 91-110.
- Lightfoot, C. ve Ivison, E. (1997). The Amorium project: The 1995 excavation season. *Dumbarton Oaks Papers*, 51, 291-300.
- Lightfoot, C.S. ve Mergen, Y. (1998). 1996 yılı Amorium kazısı. *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 343-366.
- Lightfoot, C. S. ve Mergen, Y. (1999). 1997 yılı Amorium çalışmaları. *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı II*. Cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 525-538.

- Lightfoot, C.S. ve Mergen, Y. (2000). Amorium 1998 yılı kazı çalışmaları. 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, 143-152
- Lightfoot, C.S. ve Ivison, E. (2001). The Amorium Project: The 1988 excavation season, *Dumbarton Oaks Paper*, (55), 371-399.
- Lightfoot, C. ve Mergen, Y. (2002). Amorium kazısı 2000. 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, 243-256.
- Lightfoot, C.S., Mergen, Y., Olcay, B.Y., Witte-Orr, J. (2003). The Amorium project: Research and excavation in 2000. *Dumbarton Oaks Papers*, Symposium on Late Byzantine Thessalonike (57), 279-292.
- Lightfoot, C. ve Arbel, Y. (2003). Amorium kazısı 2001. 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, 521-532
- Lightfoot, C. ve Arbel, Y. (2004). Amorium kazısı 2002. 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1-12
- Lightfoot, C.S., Arbel, Y., Böhlendorf-Arslan, B., Roberts, J.A., Witte-Orr, J. (2004). The Amorium project: Excavation and research in 2001. *Dumbarton Oaks Papers* (58), 355-370
- Lightfoot, C.S., Arbel, Y., Ivison, E.A., Roberts, J.A., Ioannidou, E. (2005). The Amorium project: Excavation and reserarch in 2002. *Dumbarton Oaks Papers* (59), 231-265.
- Lightfoot, C., Koçyiğit, O. Ve Yaman, H. (2005). Amorium kazıları 2003. 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 249-264.
- Lightfoot, C., Koçyiğit, O. Ve Yaman, H. (2006). Amorium kazıları 2004. 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 77-88.
- Lightfoot, C. ve Lightfoot, M. (2007). *Anadolu'da bir Bizans kenti Amorium*. İstanbul: Homer Kitabevi.

- Lightfoot, C., Koçyiğit, O. Ve Yaman, H. (2007). Amorium kazısı 2005. 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 271-294.
- Lightfoot, C., Koçyiğit, O. ve H. Yaman (2008). Amorium kazıları 2006. 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 443-466.
- Lightfoot, C., Ivison, E., Şen, M., Yaman, H. (2009). Amorium kazısı 2007. 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 201- 226.
- Lightfoot C.S., Ivison, E., Koçyiğit, O., Şen, M. (2010). Amorium kazıları 2008. 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 133- 158.
- Lightfoot, C., Tsivikis, N. ve Foley, J. (2010). Amorium kazıları 2009. 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*. Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 47-68.
- Megaw, H. S. A. (1963). Notes on recent work of the Byzantine Institute in İstanbul. *Dumbarton Oaks Papers*, (17), 333-371.
- Mermerci, D. (1976). Afyon bölgesi ve hinterlandında M.Ö. II. bin yerleşme birimleri. *VIII. Türk Tarih Kongresi cilt 1* içinde (s. 159-163). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Meyer, C. (1987). Glass from the North theater, Byzantine church, and soundings at Jerash Jordan, 1982-1983, *Basor Supplement*, (25), 175-222.
- Olçay, B. Y. (1997). *Antalya'nın Demre (Kale) ilçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesi kazısı 1989-1995 yılları cam buluntuları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Olçay, B. Y. (1998a). Tarsus Cumhuriyet Alanı kazısı cam buluntuları. *Adalya*, (3), 169-177.

- Olçay, B.Y. (1998b). Cam sanatı tarihi içinde Bizans döneminin yeri. *Anadolu Sanat*, (8), 145-166.
- Olçay, B.Y. (2000). Bizans dönemi pencere camları ve kullanım biçimleri üzerine bazı bulgular. *Edebiyat Fakültesi Dergisi (II)*, 259-275.
- Olçay, B.Y. (2001a). Ortaçağ cam sanatında lüster tekniğinin kökenine ve tarihlendirilmesine yönelik bazı düşünceler. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan* içinde (s. 423-427). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Olçay, B.Y. (2001b). Lighting methods in Byzantine period and findings of glass lamps in Anatolia. *Journal of Glass Studies*, (43), 77-87.
- Olçay, B.Y. (2001c). Ancient glass vessels in Eskişehir Museum. *Anatolian Studies*, (51), 147-157.
- Olçay Uçkan, B.Y. (2008). Cam Tarihine Genel Bir Bakış, *Anadolu Sanat*, (19), 97-110.
- Ostrogorsky, G. (1981). *Bizans devleti tarihi* (Çev: F. Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pinder Wilson, R.H. ve Scanlon, G.T. (1973). Glass Finds From Fustat: 1964-1971, *Journal of Glass Studies*, (15), 12-30.
- Saldern, A.V. (1962). Glass from Sardis. *American Journal of Archaeology*, (66), 5-12.
- Saldern, A.V. (1980). *Ancient and Byzantine glass from Sardis*. England: Harvard University Press.
- Stern, E.M (1985). Ancient and Medieval glass from the Necropolis Church at Anemurium, IX. *Congres de l'Association Internationale Pour L' Histoire du Verre*, 35-64.
- Stern, E.M. (2001). *Roman, Byzantine and Early Medieval glass*. Germany: Hatje Cantz Publishers.

- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2007). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi,
- Spaer, M. (1988). The Pre-Islamic glass bracelets of Palestine, *Journal of Glass Studies*, (30), 51-61.
- Spaer, M. (1992). The Islamic glass bracelets of Palestine: Preliminary findings, *Journal of Glass Studies*, (34), 44-62.
- Strabon (1993). Antik Anadolu coğrafyası Geographika: XII-XIII-XIV. (Çev. A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Talbot, A.M. (2005). Evidence about Byzantine Glass in Medieval Greek Texts from the eighth to the fifteenth century. *Dumbarton Oaks Papers*, (59), 141-145.
- Taştemür, E. (2007). *Klaros cam eserleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi*. (Çev: Ali Suat). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Theophilus (1986). *The Various Arts - De Diversis Artibus*. (Ed: C. R. Dodwell). Oxford: Clarendon Press.
- Tulunay, E. (2014). Nif (Olympos) Dağı araştırma kazı projesi: 2012 yılı kazısı. 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2*, Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, s. 343-357.
- Uysal, Z. (2008). *Kubad-Abad Sarayı cam buluntuları (1981-2004)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Uysal, Z. (2013). Kubad Abad kazılarında (2005-2010) bulunan cam kadehler. *Turkish Studies*, 8 (3), 609-623.
- Walter, H. B. (1914). *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in British Museum*, London: British Museum.

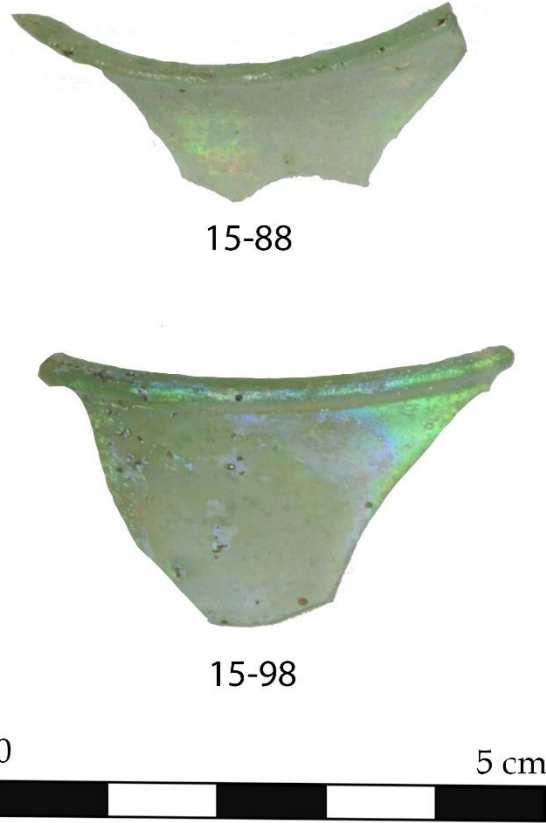

- Witte, J. (2013). Studies in Middle Byzantine Glass Mosaics from Amorium. L. Chames ve C. Entwistle (Eds.), *New Light on Old Glass: Recent Research on Byzantine Glass and Mosaics* içinde (s. 25-32). British Museum Research Publication 179.
- Wypyski, M. (2005). Technical analysis of glass mosaic tesserae from Amorium. *Dumbarton Oaks Paper*, (59), 183-192.
- Yaman, H. (2006). *Amorium antik kenti mezar stelleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Dumbarton Oaks. (1991). *The Oxford Dictionary of Byzantium, vol 2*. New York: Oxford University Press.

RESİMLER

Resim 1. *Dışa Dönük Ağız Kenarları (Tip 1a)*

Resim 2. *Dışa Dönük Ağız Kenarları (Tip 1b)*

15-90

Resim 3. *Dışa Dönük Ağız Kenarı (Tip 1c)*

13-41

13-168

14-92

15-85

15-101

Resim 4. *İçe Dönük Ağız Kenarları (Tip 2a)*

Resim 5. *İçe Dönük Ağız Kenarı (Tip 2b)*

13-48

13-55

13-54

13-60

Resim 6. *Düz Ağız Kenarları (Tip 3a)*

15-87

15-95

Resim 7. *Düz Ağız Kenarları (Tip 3b)*

13-58

15-73

15-102

Resim 8. *Şişe Ağzları (Tip 3c)*

13-50

Resim 9. *Düz Kalın Cidarlı Ağız Kenarı (Tip 3d)*

14-02

Resim 10. *Katlamalı Kenarlı Ağız Parçası (Tip 4)*

Resim 11. *Kadeh Kaide ve Ayakları (Tip 1)*

13-32

14-63

Resim 12. Kase Kaideleri (Tip 2)

13-36

15-80

Resim 13. Şiše Kaideleri (Tip 3)

14-77

15-83

15-74

15-84

Resim 14. *Dip Parçaları (Tip 4)*

Resim 15. *Düz-Masif Kandil Çubukları (Tip 1a)*

13-158

Resim 16. *Bilyalı Kandil Çubuğu (Tip 1b)*

14-08

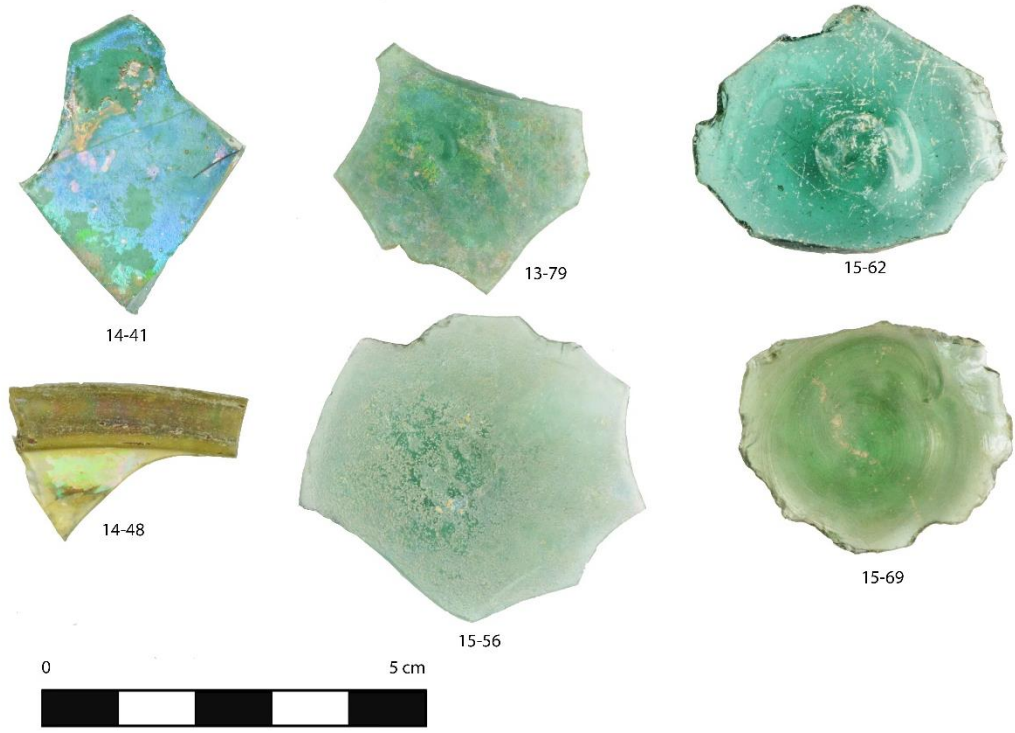
15-82

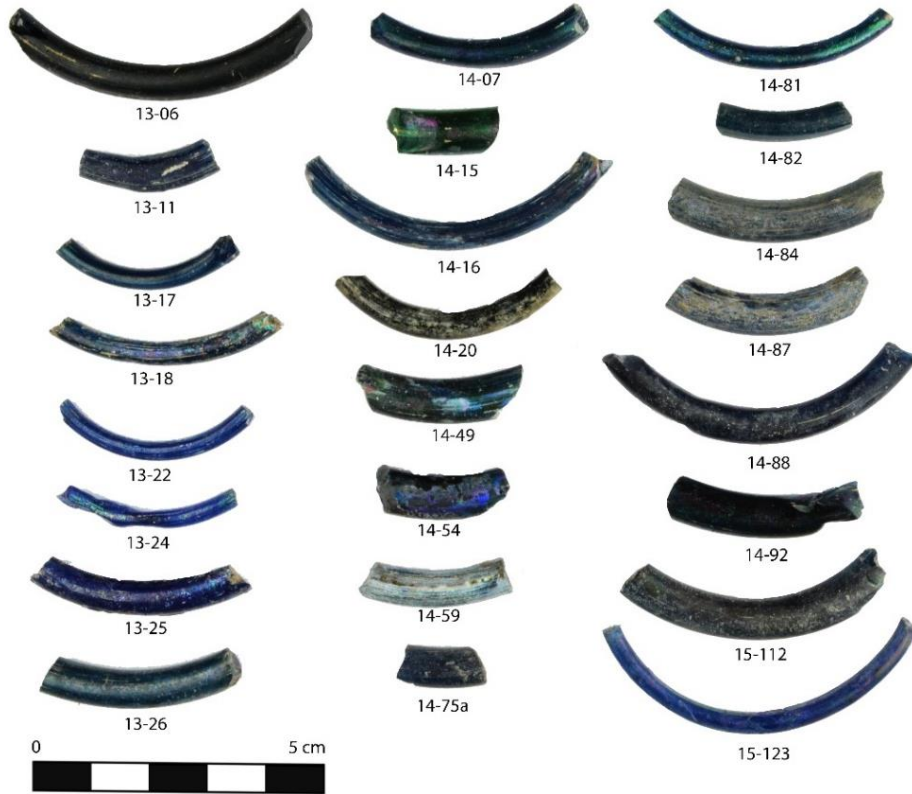
Resim 17. *İçi Boş Kandil Çubukları (Tip 1c)*

Resim 18. *Düz (Levha Biçimli) Pencere Camı Parçaları (Tip 1)*

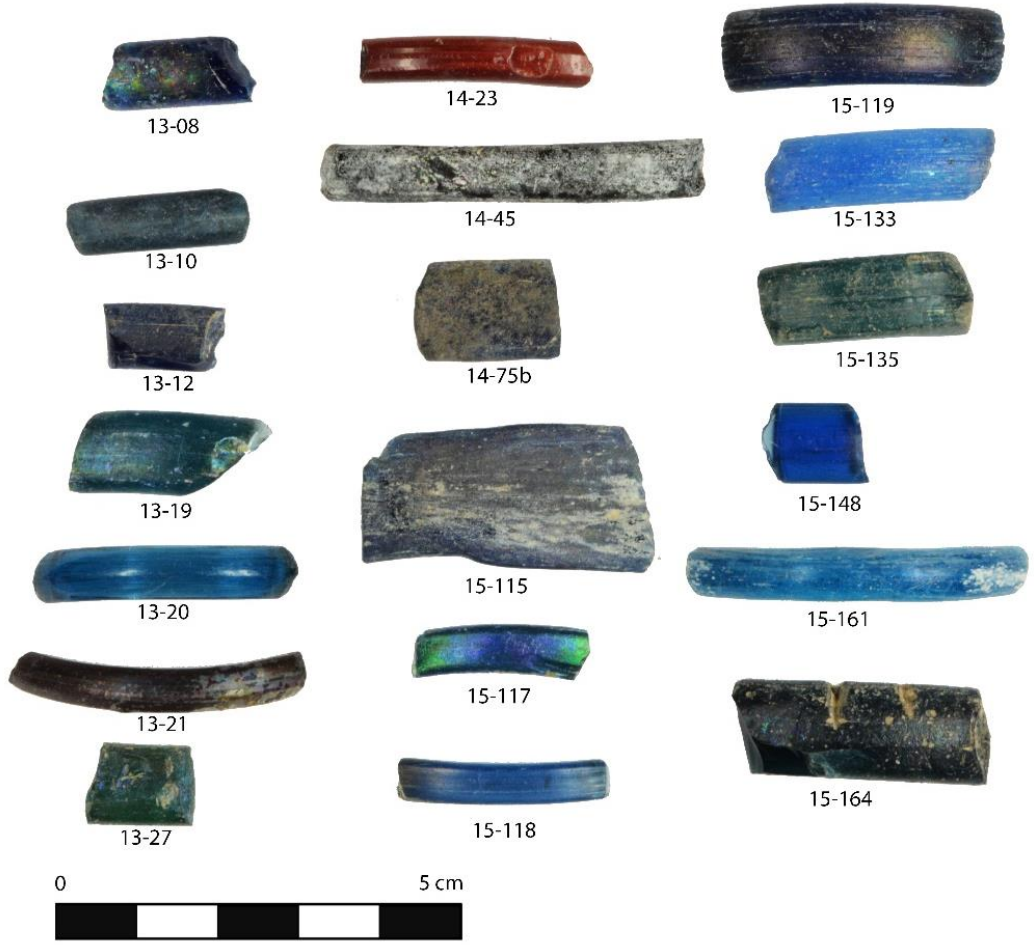
Resim 19. Dairesel Pencere Camı Parçaları (Tip 2a- Tip 2b)

Resim 20. Dairesel Kesitli Bezemesiz Bilezik Parçaları (Tip 1)

Resim 21. *Dairesel Kesitli Bezemesiz Bilezik Parçaları (Tip 1)*

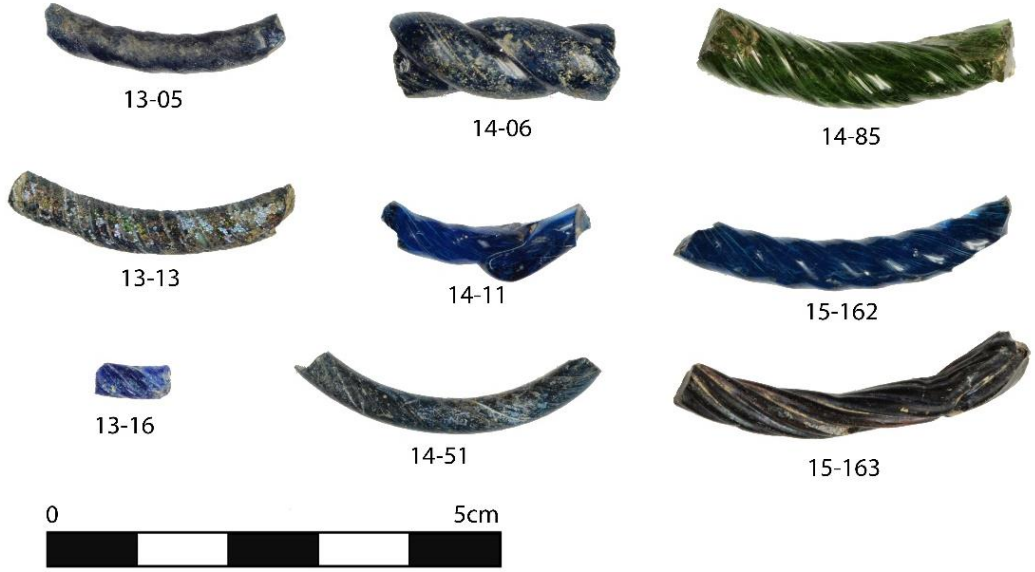
Resim 22. Oval Kesitli Bezemesiz Bilezik Parçaları (Tip 2)

Resim 23. Üstten Sivri (Üçgen) Kesitli Bilezik Parçaları (Tip 3)

Resim 24. Çokgen Kesitli Bezemesiz Bilezik Parçaları (Tip 4)

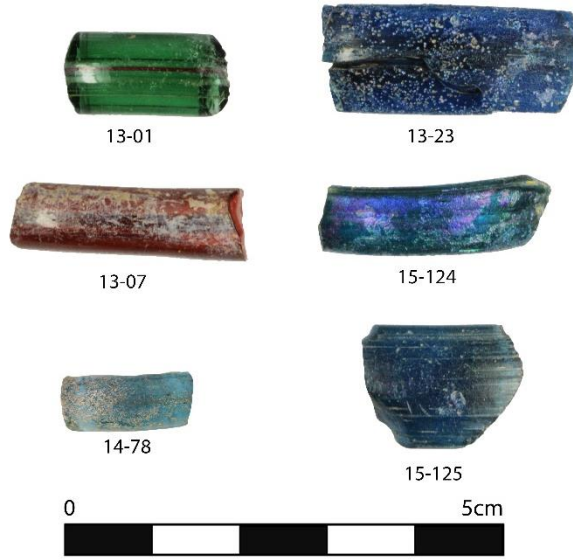

Resim 25. Tek Renkli Spiral Bilezik Parçaları (Tip 5a)

Resim 26. Çok Renkli Spiral Bilezik Parçaları (Tip 5b)

Resim 27. Dairesel ve Oval Kesitli Cam İpliği Bezemeli Bilezik Parçaları (Tip 6a- Tip 6b)

Resim 28. Dairesel Kesitli Boya Bezeli Cam Bilezik Parçaları (Tip 7a)

Resim 29. Oval Kesitli Boya Bezeli Cam Bilezik Parçaları (Tip 7b)

Resim 30. Çokgen Kesitli Boya Bezeli Cam Bilezik Parçaları (Tip 7c)

Resim 31. Dairesel Kesitli Yivli Bilezik Parçaları (Tip 8a)

13-03

14-80

13-09

14-86

14-03

15-147

Resim 32. *Oval Kesitli Yivli Bilezikler (Tip 8b)*

13-15

Resim 33. *Kabartmalı Bilezik Parçası (Tip 9)*

Resim 34. Kulp Parçaları

Resim 35. Tesseralar

Resim 36. *Cam Cüruf Parçası*